UDK 821.163.42:008:7

kaj 1-2

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2022.
ISSN 0453 - 1116

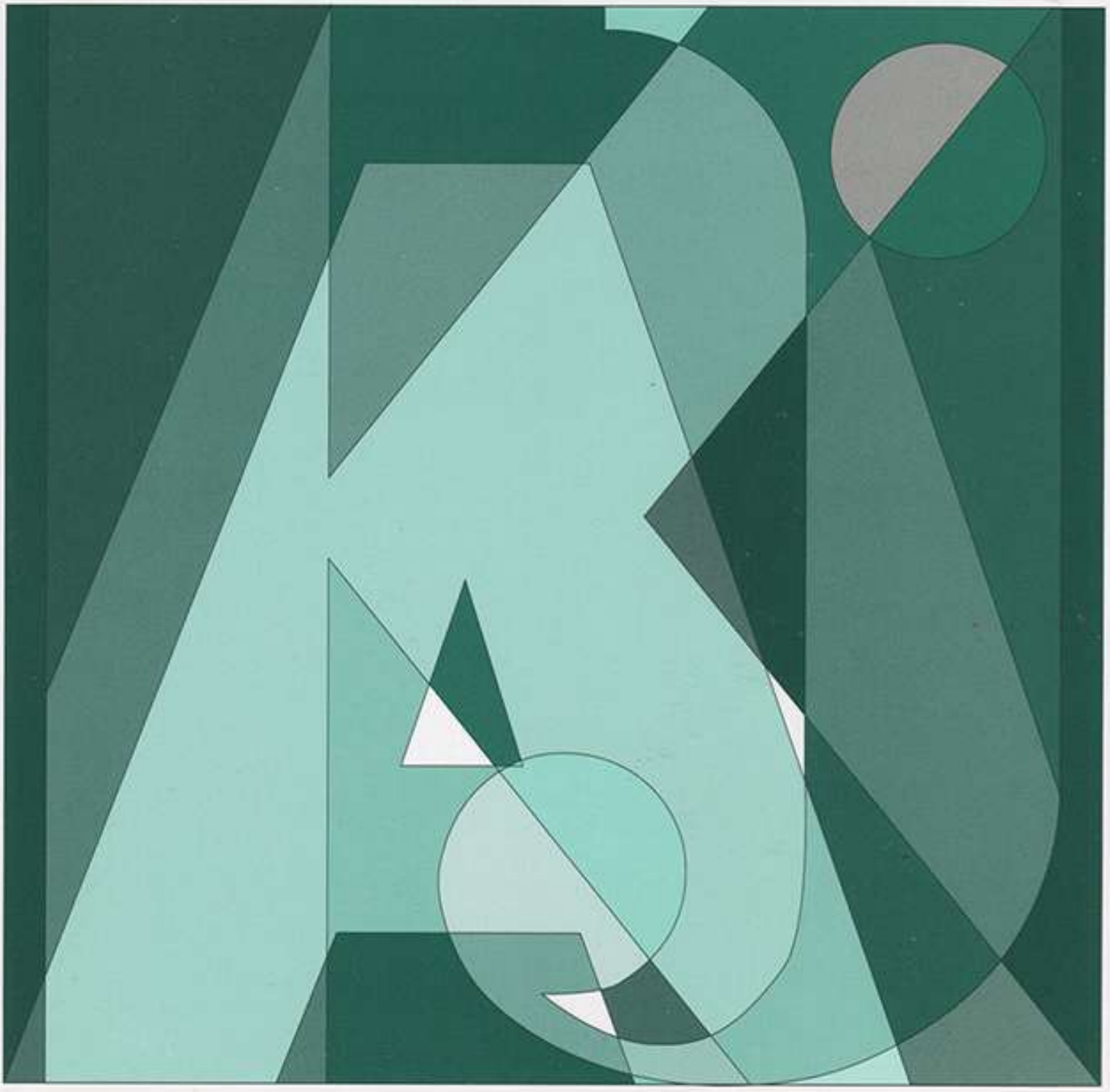

Kazalo

SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST
Božica Pažur: O kajkavskom pjesništvu Stanislava Petrovića/ Sintezne naznake uz izbor ….. …… 3
Stanislav Petrović: Na obluoku neba pri korenu /Izbor …… 11

*

JEZIČNICA KAJKAVIANA
Izbor sa 17. natječaja za kajkavske i 10. natječaja za čakavske književne radove učenika srednjih škola RH …… 31

*

18. natječaj za kajkavske i 11. za čakavske literarne radove učenika srednjih škola RH …… 44

*

KNJIŽEVNE KORELACIJE
Boris Beck: Simbolika i metaforika *vode* u religioznom iskustvu - kantautorski opus Čede Antolića na standardu i kajkavskom …… 45
Boris Beck: Symbolism and metaphors of water in religious experience - Čedo Antolić's songwriting opus on the standard croatian and kajkavian …… 55

*

POVIJESNE TEME
Spomenka Vlahović: Prilog povijesti kupališta Varaždinske Toplice od 1924. do 1929. godine …… 73
[Contributon to the Varaždinske Toplice spa history from 1924 till 1929]

*

18. natječaj *Kajkavskoga spravišča* i *Kaja* za kratku kajkavsku prozu …… 92

*

HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS
Putopisno obogaćivanje hrvatske književnosti *(Uredništvo)* …… 93
Davor Grgurić: Kist u Kupi …… 94
Zdenka Maltar: Paka, crna joha i drhtavi šaš …… 102
Đurđa Lovrenčić: Nevužgani jognji – carske drieve …… 109
Tomislav Marijan Bilosnić: Put u Alhambru …… 115
Boris Beck: Tri dana u Americi …… 121
Božica Jelušić: Putovanje, odiljanje/ Notar kroz Gorski kotar …… 125
Ivo Kalinski: Zapisci o trima putopisima …… 133

*

IN MEMORIAM
Đuro Vidmarović: †Dragutin Pasarić – sjećanje na moslavačkog velikana …… 135
Izbor iz prikaza knjiga Dragutina Pasarića *(Đuro Vidmarović)* …… 138

*

OSVRTI, PRIKAZI
Kakvi smo paradoksalni bili (i ostali) [*Marko Gregur*: Vošicki] *(Tomislav Šovagović)* 143
Dočekana špiljska i šumska katarza [*Denis Peričić*: Ima jena vekša sila] *(Tomislav Šovagović)* 145
Zagreb u *versima* i *kipecima* [Rukopisna knjiga/ *versi* Božice Jelušić, *kipeci* Nikole Šolića] *(Božica Brkan)* 148

*

Suradnici u ovom dvobroju 151

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, pretplatnici i prijatelji!

U 55-godištu kontinuiranog izlaženja (uoči obilježavanja 55. obljetnice), časopis Kaj dijeli i kontinuiranu sudbinu hrvatske kulturne i znanstvene periodike, ali i sudbinu materinskoga kajkavskoga jezika. Osim povijesnog znanstvenog prikaza (kupalište u Varaždinskim Toplicama), tematska umjetnička, znanstvena i esejistička obrada većine dvobroja Kaja 1-2/2022. pripada književnom vrednovanju suvremene kajkavske, ali i tronarječne, standardnojezične belletrije: od pjesničkog portreta S. Petrovića, duhovne lirike Č. Antolića (u hrvatskoj i engleskoj interpretaciji B. Becka), do srednjoškolskih kaj & ča radova, novih književnih putopisa, sve do vrsnih prikaza, osvrta. Posvetna inmemorijska rubrika sjećanje je i zahvala nenadomjestivom kulturnom pregaocu i svestranom piscu Dragutinu Pasariću, Kajevu suradniku i dugogodišnjem članu Kajkavskoga spravišča. Nažalost, u 78. godini života napustio nas je ugledni arhitekt i član Kajeva uredništva mr. sc. Mario Beusan.

Među rezultatima trajnih programa Kajkavskoga spravišča, Kajeva nakladnika, objavljujemo natječajno izabrane kajkavske i čakavske literarne radove učenika srednjih škola RH (Jezičnica kajkaviana), te glavninu novonagrađenih putopisa (iz programa Hrvatski književni putopis). U sedam raznolikih rubrika (od kojih su dvije primarno znanstvene) zastupljeno je 29-ero autora, među kojima 16-ero srednjoškolaca. Od prvog dvobroja za 2022. u rad uredništva časopisa Kaj mjerodavno su uključene prof. dr. sc. Anđela Frančić i dr. sc. Emilija Kovač.

Dragi čitatelji i pretplatnici, zahvaljujemo Vam na redovitoj pretplati i u 2022. godini, kojom podupirete opstanak časopisa Kaj u njegovu tradicionalnom „kulturološkom trucu".

Čitajte Kaj, dobopis ob navuku i meštrije rieči materinske, hištorije i vezdašnjice!

Uredništvo

O KAJKAVSKOM PJESNIŠTVU STANISLAVA PETROVIĆA

Sintezne naznake uz izbor[1]

Božica Pažur, Zagreb

STANISLAV PETROVIĆ (1941.), bard suvremenog kajkavskog pjesništva, književnik i likovni umjetnik, već prvim kajkavskim zbirkama (*Za nohti zemlja*, 1975., *Glas zvun zemlje*, 1982.) – kako to naglašava Jože Skok *(Garestinski hortus verbi, 2012.)* – „priključuje se (neo)modernističkoj struji kajkavskoga pjesništva koju su početkom sedamdesetih godina nagovijestili I. Kalinski, Z. Crnec, Z. Kovač i neki drugi kajkavski pjesnici prekidajući s tradicionalističkom sentimentalnom, romantično-idiličnom i kampanilističkom poetikom".

Stanislav Petrović

Pripadnik vrha kajkavske postmoderne, individualnim i kreativnim odnosom, ali i otklonom, spram tradicije i uloge poezije, kao i novim iskustvom kajkavskoga jezika na svim

[1] Književni portret pjesničkoga barda Stanislava Petrovića – uz pretežito autorski kajkavski izbor – objavljujemo i u povodu njegovih značajnih obljetnica: o navršenoj *životnoj 80-letnici i uoči 50 godina kajkavskog umjetničkog stvaranja*. Urednički je to, autorovom metaforikom rečeno, „prelet svjetla" nad Petrovićevim opusom trajne estetske vrijednosti u korpusu suvremene hrvatske književnost *(B. P.)*.

njegovim razinama (parafrazirano prema J. Skoku, *Garestinski…)* – Petrović je nedosegnuti estetski uzor više pjesničkih generacija (i brojnih oponašatelja). Prvom kajkavskom pjesmom *bregi dragi* javio se 1973. u *Međimurskom kalendaru*, otkad je vrlo uspješan i nagrađivani sudionik brojnih smotri i recitala kajkavskog pjesništva: u Sv. Ivanu Zelini, Zlataru, Samoboru...

Rođen je 8. rujna 1941. godine u Križanču. Osnovnu školu završio je u Križanču (4 razr.) i u Vinici, a u Čakovcu Učiteljsku školu (1962.) i Pedagošku akademiju, studij hrvatskoga jezika i književnosti (1968.). Nakon višegodišnje nastave u osnovnim školama, među ostalim poslovima bavio se andragoško-obrazovnim radom u čakovečkom Građevnom kombinatu „Međimurje".

Takoreći, pet desetljeća antologijskoga Petrovićeva pjesnikovanja *(poeta bilingua)*, s 11 objavljenih zbirki, od kojih je sedam cjelovitih kajkavskih – *Za nohti zemlja* (1975.), *Glas zvun zemlje* (1982.), *Križančice* (1987.), *Ogenj i žmah* (1990.), *Hrbet soncu* (1992.), *Puot brez znakov* (1999.), *Mrtulova krila* (2003), jedna pretežito kajkavska (*Prelet svjetla*, 2020.), jedna kajkavska („zvoni od barbare") u zajedničkoj *kaj & ča* zbirci s Miroslavom Sinčićem *Zvoni & vitar* (2012.), uz dvije štokavske (*Ispričaji,* 2005. i *Iskrenje u pijesku*, 2018.) - i razdobljem i poetikom, u suglasju je s revitalizacijskim i (post)modernističkim procesima kajkavskoga pjesništva. Odslikavajući svojom komplementarnošću suvremeni tijek hrvatskoga pjesništva štokavske standardizacijske jezične podloge od 70-ih godina 20. stoljeća, kajkavsko se pjesništvo, pogotovo ono Petrovićevo, ravnopravno uključuje u matični korpus sveukupne hrvatske književnosti. Istost poetike i njezina razina neprijeporne su mu u oba jezična izbora.

Stanislav Petrović piše i prozu (autoironijska odrednica – „mozaik-prozaik"); u novije doba plodan je likovni umjetnik (s enigmatskim potpisom *Stamat).* Pjesme su mu uglazbljivane i ilustrirane (autori likovno-poetskih mapa: Frane Paro, Robert Wrana...). Objavljuje u mnogim listovima, časopisima, zbornicima: *Zeleni bregi Zeline, Forum, Zvira rieč, Reči rieč, Gesta, Kaj, Ako, Marulić, Međimurje, Zrcalo, Susret riječi...* Jedan je od osnivača književnoga kruga "Reči rieč" u Čakovcu, član DHK od 1986. i član *Kajkavskoga spravišča* od 1977. godine.

Zastupljen je u najznačajnijim antologijama i izborima: *Antologija novije kajkavske lirike* – ur. M. Kuzmanović, *Kaj,* 3-5 (1975.); Antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva *Ogenj reči* – ur. Joža Skok, *Kaj*, 4-6 (1986.); *Skupljena baština* – ur. S. Mijović Kočan (1993.); Antologija moderne kajkavske lirike 20. stoljeća *Rieči sa zviranjka* - ur. J. Skok (1999.); Hrvatski kajkavski pjesmotvor devedesetih *Zercalo horvacko* - ur. I. Kutnjak, (1999.); J. Skok: *Garestinski hortus verbi : Varaždinska književna hrestomatija* (2012.).

***

Na primjeru kajkavske poezije S. Petrovića Jože Skok je (osobito u predgovoru zbirci *Puot brez znakov*, 1999., a onda u varaždinskoj književnoj hrestomatiji *Garestinski hortus verbi*, 2012.), uz *novi pojam zemlje* („širi pjesnički esencijalni", „pa i egzistencijalistički"), istumačio stvaralačku funkciju zavičajnog idioma „uzdignutog na razinu autonomnog jezičnog standarda". Ernest Fišer istaknuo je „refleksijsku bît" i pjesnički „modernitet"; Ivo Kalinski senzibilno je naznačio novi spoznajni prostor u refleksivnim naznakama svevremenosti, „samoće svemira" i poetike onostranskoga; B. Pažur razine urbanoga u suvremenom kajkavskom pjesništvu, identitetsku narav hrvatske lirike, tematizaciju jezika, ali i arhetipske dodire u otčitavanju sudbine suvremenoga svijeta. Razlomljenom strukturom svoga slobodnog stiha, poetikom „malih slova",[2] izostankom interpunkcija, a ponekad i sintaksnom 'zagubljenošću' (cijeli stih jedna riječ, u priložnoj funkciji: *sebliskovitosivostrahovitostrajskose,* „zgrad v noči") – Petrović ipak čuva dubinsku strukturu rečenice. Dodajmo kako u postmodernista Petrovića, koji je „prigrlio nevezan slobodni stih i konverzacijsku dikciju" (prema pripomeni Emilije Kovač, u povodu zbirke *Prelet svjetla*) stihovni tijek prirodni je (govorni) tijek uščuvane gramatičko-sintaksne strukture komunikativne kajkavštine, s polazištem u osobnoj sinteznoj varijanti organskih idioma. Princip je takav i u sintaksnim redukcijama i u metaforičkom sažimanju („na obluoku neba pri korenu/ v črlenem vietru/ žuote hoste/ črni križ/ kak črni/ *strah*" – [*bez naslova*]). Pjesmovna transpozicija socijalnih/okolnosvjetskih realija (i banalija) – uz gorko-ironijsku i samoironijsku intonaciju - pribjegava dnevno-razgovornim sintagmama *(ljudi/ mi smo čistam v redu//… apetit v redu/ če imamo jiemo je v redu/ stolica v redu/… banke krediti auti roba na popust/ v redu* - „ v redu"*)*. Prividni narativ, moć govorne geste materinskoga kajkavskog jezika, od dnevnosti do filozofičnosti, Petrovićev je označiteljski kontinuum već od prvih mu zbirki (*Prestrti stuolnjak vu travi/ tri kupice, cvietje/ Oča z vrčum vina/ i dva sina v naravi/ kre gorice// … A on/ več zdavja je zemlja/ i jengova ruoka obras/ priprte plave mu oči/ samo* glas/ zvun zemlje *još hodi/ i v naše se kupice toči* – „Glas zvun zemlje").

***

Uzevši u obzir ***kontekst*** ostvarivanja Petrovićeve i istaknute kajkavske lirike s početka 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća, njen neprevladani modernistički zenit (usprkos kulturološkoj tjeskobi s kraja toga, kao i svakog stoljeća, te preuveličavanju *-izama* vlastitoga doba) – ne samo s osobnoga stajališta, mogli bismo zamijetiti: estetsko-tipološke osobitosti postmodernoga kajkavskoga pjesništva toga

[2] Odliku malih slova u naslovima većine Petrovićevih zbirki (i pjesama) – u sekundarnim tekstovima – ponekad, kao i u ovom osvrtu, zamjenjujemo bibliografski konvencionalnim pisanjem velikim početnim slovom (op. ur,).

razdoblja, sažete u kajkavskoj lirici Ive Kalinskoga, Stanislava Petrovića, Zlatka Crneca, Ernesta Fišera, Božice Jelušić, Zvonka Kovača još uvijek nisu prevladane, a možda ni dosegnute. Raznoliki umjetnički postupci – prepoznati pod zajedničkim nazivnikom kao: *desentimentalizirani kôd, svjetonazorni sklop raskorijenjenosti i otuđenja, raslojenog identiteta,* sve do *bogate stilizacije i samostilizacije organskih idioma i urbane kajkavštine* – sadržani su već u prvim zbirkama Stanislava Petrovića (*Za nohti zemlja,* 1975., *Glas zvun zemlje*, 1982.) i Ive Kalinskoga *(Pha-kaj,* 1979.), zatim Zlatka Crneca (*Veter zgorec, žmahen griz*, 1976.), Zvonka Kovača (*Korelacije,* 1982.), poetske proze Ernesta Fišera (*Morje zvun sebe*, 1976.) i Božice Jelušić *(Meštri, meštrije*, 1985.) – držeći do danas kontinuitet visoke razine svojih poetika. Spomenute modernističke oznake najavile su, zapravo, pjesničke zbirke iz 1970. godine - kao najbolji dokaz revitalizacije umjetničke kajkavštine (započete s osnutkom časopisa *Kaj*, 1968., i s recitalima suvremenoga kajkavskoga pjesništva u Zelini, Zlataru i Samoboru). Stihozbirke su to Božene Loborec *Čez mene ljudi idu* i Verice Jačmenice *Droptinice*, te godinu kasnije Stjepana Bencea *Sledi i tragi* (1971.).

***

Skoro ***pedesetgodišnji kontinuitet*** visoke estetske i filozofijske razine kajkavske lirike Stanislava Petrovića reprezentativni je predložak provjere modela moderniteta suvremenoga kajkavskoga pjesništva na više razina: prije svega, ***razine urbanosti*** koja je njezin osobit vrijednosni znak, te u skladu s njim ***dihotomijske sudbine kajkavskoga jezika***: antiruralistički otklon sažet u kontrapunktu poetičkog neomodernizma i jezičnog (idiomatskog) arhaizma kojim se taj neomodernizam ostvaruje. U skladu s naravi matičnoga hrvatskoga pjesništva i Petrovićeva se kajkavska lirika potvrđuje kao ***lirika identiteta*** – i to dvostrukoga: svjetonazorno-poetološkoga, te identiteta materinskoga kajkavskoga jezika. Dvostrukost kajkavskih identifikacijskih slojeva (poetičkog i jezičnog) prepoznata je kao stilematska kreativna prednost toga pjesništva.

Među Petrovićeve konstante od 1973. do danas valja ubrojiti i osebujnu mu problematizaciju ***ideje stvaranja***, fenomenološku razradu takve tvoračke ideje. Zato *bregi dragi* (autorski uvršteni tek nakon trideset godina u zbirku *Mrtulova krila*, 2003.) unaprijed isključuju motivsko-tematsku jednoznačnost, te sentimentalno-pejsažnu recepciju; u fenomenološkom pristupu (prema kojem i pjesnik na drugom mjestu eksplicira: *so bregi nie lagvi*) – *breg* kao „simbol onoga što je izronilo iz kaosa" (Rječnik simbola) očitiji je znak stvaranja (svijeta) i stvaranja teksta. U tom pjesničkom Petrovićevom početku (na završetku pjesmotvora) valja uočiti i samoironijsku relativizaciju teksta – tipičan šarmantni pokretački postupak autorove lirike („na kraju veliju da stankač sam blebeče").

***

Najznačajnije motivske i simbolske kôte, „pjesničke točke" okupljanja cjelokupnoga Petrovićeva pjesništva – Jože Skok u predgovoru zbirci *puot brez znakov* – sagledava u relacijama i „opsesivnim temama" *zavičajnih ishodišta, raskrižja* i *trajne polarizacije svijeta* u otvorenim prostorima „zemlje" i „neba" (*zmed sonca i zemlje/ zmed svetla i kmice/ zmed življenja i smrti* – „otut je se"). U takvom odnosu rodno Petrovićevo mjesto Križanče (*otut i z imena križajče* - otut je se"), počevši od biografske mu činjenice, „poprima simbolično ishodište svih životnih i pjesničkih puteva". I doista, iz tog se izvora mogu istumačiti i osebujna *poetika prostora i* ***urbane naznake*** pjesništva Stanislava Petrovića, ***animalistična humanost***, ali i *fatum* ljudskoga *zla*, ***osporavateljski status subjekta i jezika***, te *onostranos*t.

Kao što smo višeput ustvrdili u vezi s Petrovićevom lirikom (*v.* izbor iz *literature* na kraju teksta), prostori postmoderne kajkavske poezije otvoreni su, nezaštićeni, zamalo „brisani prostori" (uspješna naslovna slikovna sintagma za suvremeno kajkavsko pjesništvo poslije 1950. u antologiji Jože Skoka *Ogenj reči*, 1986., glasi: *Drievo na samem*). Lirski subjekt, izlaskom „vu puščinu", štićen je samo svijetom svoga kajkavskog djela i razinom norme u koju se odlučio upustiti. Odlazak kajkavskoga pjesnika u tekst odlazak je u normu, u „urbano" (kao poseban oblik „izgrađenosti" pjesmovne strukture, a ne njezino socijalno polazište). Odlazak je to iz „supstandarda" u „standard", iz dijalekta u jezik, iz zavičajno-regionalnog u svijet sveukupne suvremene hrvatske poezije. Što će reći: stvaralački povratak modernog kajkavskog pjesnika ishodišnim vrijednostima – da bi one bile „ovjerene" u svijetu njegova djela i u svijetu suvremenoga hrvatskoga pjesništva – označen je relacijama odlaska: *življenje je i tak samo jedno biežaje/ (…) če se brneš/ vidiš puot sobom posipani/ a obraz svuoj prekrit starimi novinami* – „puot brez znakov").

Zato je u Petrovića "glas zvun zemlje", „najvekša služba nebes", „v imenu večnih kmic", „zasiejano nebo", „vu lalovku vetra zrihtati zuobe/ miešati vu sredini morja kaj se si zideju" (*Glas zvun zemlje*, 1982.); ili u *Puotu brez znakov*, 1999.: *gda otprem vrata/ tam spoda je človek/ spod svoda neba* („bez naslova"); *spoda svetla kaj črez nebo klije/ mašeju/ mašeju črne ftice dvie* („sakdajna").

U antologijskim pjesmama Stanislava Petrovića – prva bacleradovska slika branjenog, sretnog prostora topline, posjedovanja – kuća, *hiža* – razgrađena je i otuđena *(kaj išču vu moji hiži/ vu moji sviesti un paris/ maskva wašington* - „gde je torpejska pečina", 1999.) i njeni dijelovi funkcioniraju u krajnje otvorenom prostoru, u beskrajnosti: *na obluoku neba pri korenu/ oblakov črnih/ cieli/ vuoz/ listja su mi pune oči* (***, *Za nohti zemlja*, 1975.). Znakovito, hiža u postmodernom kajkavskom pjesništvu ne okuplja, ne grije, ne zaštićuje; ona kao prostor odlaženja, izlaženja, i sama odlazi (npr., u Z. Crneca: *Gdo nam je fkral popievku, mati?/ Hižu odnesel na na jeno druge meste – Veter zgorec, žmahen griz*, 1976.).

Sinteznost metafore i provodne ideje rasutosti, raspršenosti/nesigurnosti, te variranje konkretnih imenica *(črni križ*) s apstraktnima (*črni strah*) – dapače, verzalizacija leksema 'prah' i 'strah' – dokaznicom je razlomljenosti označiteljske razine najavljena već u pjesmi bez naslova (***) iz prve autorove zbirke, 1975. Afirmacija je to otvorenog prostora svijeta pjesme *(na obluoku neba pri korenu/ v črlenem vietru)* i uzdignutog kajkavskog jezika; parafrazirano, zapitali bismo - kako funkcionira 'koren jezika' na „obluoku neba"!?

Uz osebujnu poetiku otvorenih prostora, svijet Petrovićeve kajkavske lirike čine ideje sveopće prolaznosti, otuđenja, obeznakovljenja, *fkanljivosti*, ne(ra) spoznatljivosti, svijeta i subjekta (npr., pjesme "mrtulova krila", „zemlji brjeni", „pred špiglom"…), ali i vječnosti, pa i nade – univerzuma *(mi/obrazi sprebrani materijal smo/zviezd i pameti// … pa oči brjene nebu išču rojsno mesto* - „zemlji brjeni"; *radovedne oči vuprte vu zviezde/ štere nas ne poznaju* - „puot brez znakov").

Postvarenje antropomorfnoga *(idu ljudi i ljudi/ kaj izlogi/ saki svoje nudi/ oči oblieku stalaže/ negdi znuter ambalaže […] zgor na nebu još na miru/ plahe zviezde spidu)*, fatum „strajskosti", bez iznimke, zahvaća sve poznate relacije – iskazane u priložnostima: i *zvuna,* i *znuter*; *neka/ nika/ negdi/ potlam*…- „idu ljudi". Dapače, naslovni lajtmotiv „idu ljudi" (ovdje citiran iz zbirke *Križančice*, 1987.), devetput je, i uz istoimeni triptih, naslovno multipliciran u zbirci *Mrtulova krila* (2003.). Nadalje, na drugom mjestu, i „stvor" i „stvar" iz prvotne opozicije pozicijski se izjednačuju, nukajući lirski subjekt na upitnost „počela" *(i nem nigdar spoznal/gde se stvor i stvar/ rezdvaja gde/ spaja pa/ od stvora tvar od tvari/ stvor nastaja).* Arhetip *povratka u špilju* u antologijskom Petrovićevu pjesništvu ima svoje mjesto *(gde je ta torpejska pečina)*.

Valja izdvojiti i još neke osebujne autoreferentne Petrovićeve zahvate u strukturiranju vlastitih pjesničkih knjiga: praksa uvođenja svojevrsne *pretpjesme* („popievka predi sih popievki", a onda i „croquisa", npr., u *Puotu brez znakov;* ispravak „falinge" i uvrštenje prvoobjavljene pjesme „bregi dragi" iz 1973. između dva predgovora, pred početak prvog ciklusa zbirke *Mrtulova krila*); zatim potreba *dodatne* pjesmovne popudbine po završetku knjige *Puot brez znakov*, nakon kazala: „ove rieči ove pesme"; ili na kraju zbirke *Mrtulova krila* dodatna „grlice so žive" itd.).

Posebno interpretativno poglavlje zavrijedili bi kulturnoanimalistički aspekti kajkavskoga pjesništva Stanislava Petrovića – u širokom rasponu od sinegdoških animalističnih signala (*a mi jošče smo pečina/ vu šteroj ogenj gori/ i kosmata šaka// zemljom drčemo/ z obrazom v nebo brjeni/ a z deluvajom divjaka* – „zemlji brjeni") do upečatljivog, samoironijskog, osporavateljskog statusa identiteta i jezika („pesNIK", iz zbirke *Križančice*, 1987.). Spomenimo samo kako - uokvi-

rujući u prva dva stiha *(sedi pesNIK/i češe svoje buhe*) i u posljednja tri poziciju pjesnika statusom psa (koji „češe svoje buhe" u „krmežlivo jutro" – antropomorfizirano i zoomorfno istodobno) – snažnom identifikacijom psa s pjesnikom u jednom jedinom leksemu *pesNIK*, poništava se, ili barem vrijednosno snižava, identitet i jednog i drugog subjekta. S obzirom na pravopisno-grafijsko iskrivljenje (u rastavljanju riječi bez pravopisnoga znaka (*pesNIK spi i spi/ju buhe*), moglo bi se natuknuti kako jednadžba pjesnika možda i nema većih nepoznanica. Ideja novoga humanizma u pjesništvu Stanislava Petrovića iskazuje se i njegovom ***animalističnom vizijom svijeta*** *(zaka ja ti/ samo rad rieči drukčiji jesmo/ nek so živali).* U vezi s takvom idejom ***ukletost nativnoga***, iskustvo već rođenoga kao prokletstvo, originalno je proširenje tematskog obzora suvremenoga kajkavskoga poetskoga korpusa, kajkavski pandan kultnoj pjesmi Vesne Parun „Mati čovjekova" (u Petrovića, npr., *da sem mogel /brnul bi se poprečki/ i nej se rodil* - „da sem mogel"; *zaka jesem/ od se živali človek žuhek …a mogel sem biti pušel ariana/ meglica mefka/ namesto kosmatoga obraza* - „zaka").

Paralelizam istog tvorbenog principa svijeta i principa teksta – preobrazbu, udvojenost, mnogolikost *(otkuot naj guosenca zna/ kakva buju krila/ mrtulova)* najekspresivnijim uočavamo u zbirci *Mrtulova krila* (2003.). Bît poezije kao preneseni (preoblikovani) smisao jest i bît života (*na vrata nigdar isti obraz* – „fkanljivost"). Sveopća svrha gradnje, stvaranja – skupljena, dakle, u istom tvoračkom načelu – prednost na kraju daje ***rieči***, tekstu kao sigurnijem liku preobrazbe: *morti se samo skrivleš/ od mene zdroblenoga vu lieta/ pa čakaš/ ti moja najmojija rieč* (zbirka *Prelet svetla*, 2020.).

***

Ukratko, Stanislav Petrović otvorio je, i stvorio *novu stranicu* modernoga kajkavskoga pjesništva, i to ***resemantizacijom*** kajkavske poetičke arhetipije i iskustva kajkavskoga jezika, ali i arhetipskih znakova suvremenog nam svijeta, te filozofije njegove deklarirane ***praznine*** i ***prolaznosti***.

Spomenute inovativne geste naznačio je Petrović već prvom objavljenom pjesmom *bregi dragi* u Međimurskom kalendaru, 1973. Ostvario je to svojevrsnim semantičkim preskokom i prevrednovanjem ključnih pojmova – „bregi" i „zemlja" iz egzistencijalno-emotivnoga u šire područje esencijalno ontološkoga i egzistencijalističkoga: bez ikakvih pripremno početničkih radnji i povezivanja s prethodnicima!

Otad, kao i od prve objavljene zbirke (*Za nohti zemlja*, 1975.) Petrovićeva postmodernistička konstanta uzlazna je, nedosegnuto uzorna, te vitalno napeta (i neodoljiva prije narečenim oponašateljima).

LITERATURA: J. Skok: *Garestinski hortus verbi : Varaždinska književna hrestomatija*, Varaždinske Toplice, 2012., str. 390-391; J. Skok: *Sigurni pjesnički znakovi na intimnom i povijesnom bespuću modernog čovjeka*, predgovor zbirci *Puot brez znakov*, Čakovec, 1999.; E. Fišer: *O pjesničkom modernitetu Stanislava Petrovića* u knj. *Dekantacija kajkaviana*, Osijek, 1981, str. 118-128; I. Kalinski: *O kajkavskoj poeziji Stanislava Petrovića : Pogovor* zbirci *Glas zvun zemlje*, Čakovec, 1982.; B. Pažur: *Razine urbanoga – naznake uz moderno kajkavsko pjesništvo Stanislava Petrovića*, Kaj, XXXI (1998), 3-4, str. 20-24; B. Pažur: *Visoki kajkavski „zgrad" lirike Stanislava Petrovića,* Kaj, XXXVI (2003), str. 12-14; B. Jelušić: *Grlice su žive, svijet neizgubiv*, predgovor zbirci *Mrtulova krila*, Čakovec, 2003.; B. Pažur: *Petrović, Stanislav : Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2017.; E. Kovač: *Od lokalnog prema globalnom obzoru (Stanislav Petrović: Prelet svjetla)*, Kolo 1 (2021), Matica hrvatska, Zagreb, 2021.

(BP)

NA OBLUOKU NEBA PRI KORENU

Izbor

Stanislav Petrović, Čakovec

za nohti zemlja

došli ste
donesli ste tulko pozablenih
rieči i šal
i blata na glancani parkiet
i duha
na štalu i skuhu
donesli
bregov pukle vu hrptaj
i trde laporaste ruoke
i ZA NOHTI ZEMLJU
kak srpe
donesli
večerke zdavnaj ocvele
tulko nepoznatih lic
tulko friško sklitih grobov
tulko skrčenih goric
o cajti
kam cajti letiju kam dnevi
pa naenkrat bum čista star
došli ste
i odišli kak se odide
a pustili mi tak žuhek dar

(*Za nohti zemlja,* 1975.*)*

* * *

na obluoku neba pri korenu
v črlenem vietru
žuote hoste
črni križ
kak črni
STRAH
črni križ kak črni strah
gde je človek
žuota zemlja
PRAH
na obluoku neba pri korenu
oblakov črnih
cieli
vuoz
listja so mi pune oči
listje puno
suoz

(Za nohti zemlja, 1975.*)*

zasiejano nebo

Nahodil sem se betuona i smole, i štiengi
pleča i suhu travu želiju.
Da mogel zasejal bi nebo
pa naj se i oblaki zeleniju.
V noči bi zviezde kak ivančice cvele
v noči bi mesec sončenica bil.
I čovek bi morti drugač zgledal
da se tam sklil.
A kaj se rezburjam?
I zutra bum se hvečer
s pipe hmil
gledal v posiejano nebo
trde pete pod plahtu skril.
Kaj se rezburjam?
Jedino pod zemljo je nebo

posiejano s travo
kam si bum stara pleča zvil.

(Za nohti zemlja, 1975.*)*

kak zrečti popievku vu ime zemlje ili
naznačiti apokalipsu

zdrobiti grudu je lehko sprebiti joj abisus zi švehi
rezrovati a unda iskati kaj bu rodila je
z lažmi postavljati decu na noge
obečati semenu da se zidu i zjednače vu klasu
vu lalovku vetra zrihtati zuobe
miešati vu sredini morja kaj se si zideju
je od sonca bleščečega iskati decu za sae škuole
a pojavlja se nuova fela vuši
če z grude priek švica samo jemput ne stira klica
kruha
bu kristuš i drugi put križa nosil a veronike ne bu ni
ropčeka
i sikak bu vmrl čovek

ljudi

kak zrečti popievku vu ime Zemlje ili naznačiti apokalipsu
i kak bi mogli zvračiti kurvanjsku misel pohlepnega tiela
za večnu zelenjavu je nie tre bilo človeka
ljudi ja još gledim Zemlju krležajsku krvavu spotrtu v gipsu

i pitam

kak zrečti popievku o Zemlji človeku ili nazreti bar
apokalipsu

(Glas zvun zemlje, 1982.)

GLAS ZVUN ZEMLJE

Prestrti stuolnjak vu travi
tri kupice, cvietje
Oča z vrčum vina
i dva sina v naravi
kre gorice

Majnu se vidi i kliet

Oči so ocu soncem
priprte od betega
na sluokomu licu
Zlata tekučina izda se zlievle
v jengovu
kupicu

A on
več zdavja je zemlja
i jengova ruoka obras
priprte plave mu oči
samo g l a s
z v u n z e m l j e još hodi
i v naše se kupice toči
toči

(Glas zvun zemlje, 1982.*)*

DA SEM MOGEL

da sem mogel
brnul bi se bil poprečki
i nej se rodil bil

al
sejeno zrezali bi mater
na stoječki
s flaške mlieko bi krvavo pil
a da mogel
i da znal

svieta nigdar nej poznal
svietu decu nej ravnal
ne bi dal
da sem znal

(Glas zvun zemlje, 1982.*)*

ogenj rieči
J. Skoku

živeti od rieči
ogenj je
zaprt vu plave oči

ak ima sonca kulko veliju
zakaj teme ne zbeliju
daljine ne vloviju se
zmed ljudi

o ogenj rieči
pomori

il me skuri ili me zakuri
ka opstanem il nestanem

(Križančice, 1987.*)*

pesNIK

sedi pes
i češe svoje buhe

v krmežlivo jutro

sedi pes sediju vrata
z jezikom v štuoku

sedi na buoku pes i sonce
z druge strane

i ne stane v oči
piesje

je luojsal po noči

sedi pes
ljudi žuriju na posel

pred grajom hižnog broja 9
pes spi a spi
ju buhe

(Križančice, 1987.*)*

idu ljudi

2.
idu ljudi
mladi pari deca
vulica je puna
gdo zna kak zgledidu zaprav
vidimo jih samo zvuna
idu ljudi i ljudi
kaj izlogi
saki svoje nudi
oči oblieku stalaže
negdi znuter ambalaže
neka od človeka
idu ljudi i ljudi
kaj auti
naslikani svietli z imeni
idu bezimeni hrjavi
znutra jih negdi
človeka sienca se plavi
idu ljudi i ljudi
kaj vulice
dva obraza jedno lice

3.
idu ljudi
zaprav sience soliteri se budidu
zgor na nebu još na miru
plahe zviezde spidu
idu ljudi
sneni topli medli pak čkomidu
plahe duše dol na zemlji
črez vulice guridu
idu ljudi
v jutro rano nit se ne gledidu
dobro jutro buok il zdravo
nika ne velidu
idu ljudi
črno nebo na posel se žuridu
ostavili so duom i decu
potlam dva se zidu

4.
idu ljudi
zgrnuli so k sebi stvari
duša jim je prazna suha
žuoti veter želje žari
idu ljudi
kaj kaputi nuovi šolci
kikle ruopci i kravate
aute da i ne spomenem
idu ljudi
lažni maske tulko važni
kulko jim se prsti zlate
očeš najti i človeka
negdi nika negdi neka

(Križančice, 1987.*)*

hrbet soncu

otprieti jutru obloke z novin
prečitati crni luov sluov po pijacu
resposlati oči o tem pora o mores

z bikarbonu žgaravicu zgasiti

a cieli plac v mramoru
kak mrtvačnica od farb lepša
pa zidi pa stiene pa obloki kak oslepleni
oči i izlogi od reklam žarki

svetoga mikule zvuon kaj svietli dešč

z grada othajaju ceste othajaju ljudi
ostaja turen staroga čaka
i velikansko nespremenjeno nebo
s katedralom oblaka

i hrbet soncu

(Hrbet soncu, 1992.*)*

so moje bogatstvo

vu ovu predvečerku skveštrane kralevine
vu tuoj sežganoj skuorji brez srka
brez mlieka
so žicom resekali sonce
i ve teče zapad
rieka kričuv po šudru
i ogenj rohlja kre dravskoga šikarja
i priek črez muost

ne smoči zemlju sam mokrina
so neštere farbe i od suoz čiste
tu negdi i mene najdeš z vuglejom zagorja

ka išče obečanu zemlju
i dok znanci otpiraju privat posle
i čakaju na prevari finance
je moja lasta nezrelih jabuk diel kralevine i
ovoga neba v kaj se zakaple dien
so moje v miru bogatstvo

(Hrbet soncu, 1992.*)*

sakdajne

spili smo kavu
dva črna dna kak življenja
ocejena

h vazi guriju klinčeki
rojsnoga dneva
slika
sonce i dvie gospe na traniku
širuoki so jihovi škrlaki
za obraz
a zmed nas dva paška
kamenita brega parova
čudovita tmina morja
rieči potoplene v nami
mier zidov je i toplo je
i jesen je i čakamo
dnevnik

(Hrbet soncu, 1992.*)*

stvor i stvar

stvor sem i stvar i
nigdar nem spoznal
kulko sem zaprav star
šteri diel sem človek /lubaja
z neka znaja/
šteri žival
i nem nigdar spoznal

gde se stvor i stvar
rezdvaja gde
spaja pa
od stvora tvar od tvari
stvor nastaja
strahovito me nosi žela
ka odišel bi
do počela

(Hrbet soncu, 1992.*)*

puot brez znakov

človek
imaš jutro na obrazu
samo jempot kak ruožu
mlado unda začne puot
brez znakov

i srečuvleš spoduobe i druge
i kajkake ruomare

življenje je i tak samo jedno biežaje

se drugo so pripovesti
radovedne oči vuprte vu zviezde
štere nas ne poznaju
a od istoga smo materijala
potlam so nastale razlike

nie tre zapirati obloke črez štere diši jutro

sam kre rieke vidiš kak cajt teče

po obrazu se lepiju dnevi kak novinski papieri

i najempot te diete za ruoku drži
pa još jempot pa još jempot pa

če se brneš
vidiš puot sobom posipani
a obraz svuoj prekrit starimi novinami

i tuo je tak

(Puot brez znakov, 1999.*)*

otut je se

otut so i oči plavo ovalne
strmina čela briežna
zemlja na žufko i zvire
ravnina rodna
kuot mlieko zorje teče

otut i z imena križajče
srce čudovito zatuoče

otut je se
z ove prhline lapura i vuočjaka
bolfika bajuvca
tajnovite pečine vindije
pa so potoki pa je drava
črez sa lieta voda

tak bu tuo ostalo

i hosta do vrha i kamen
i ruohlaje potlam plohe mavrica
i cvele buju ledinščice
v toplom nebu v nuoč
i meglica kaj šlajer
i duoge senje o putovaju
je človek večni ruomar

tak je od negda

otut so nepresušne
pesme i naše rieči ka ostajaju
za čeri za sine
one so vekši diel dedovine
za štere je vriedilo
živeti

tak je od negda
tak bu ostalo
i tuo je se

(Puot brez znakov, 1999*.)*

zaka

zaka jesem
od se živali človek žuhek
ves moker i slan od živlenja
stkan od ognja sonca
i zemlje zelenja

zaka

zaka jesem
meso i misel i kuoža
človeku na priliku
slika buoža ka je prah i pepel

zaka

zaka ja ti
samo rad rieči drukči jesmo
nek so živali
a mogel sem biti pušel ariana
meglica mefka
namesto kosmatoga obraza
ledina cvietna
i topla kak gniezdo
riba niema h vodi
čriešja rana

mogel sem s te kemije ziti
bar genije
a nie kešekov sin
pun neurastenije

zaka

zaka če več jesem
niesem kamen
kamenejši od sega kamieja
velikajska gromača
če več jesem krvi
lomača

zaka

(Puot brez znakov, 1999.*)*

pred špiglom

gdo sem ja tu
a gdo je on tam
z onu stran

živ nieje a gledi me
zuobe kaže se smieje
lasi slaže prebrača oči
jezik mi pokaže
otpira vusta se prenemaže

dok ja sem tu
on tam je
i nestane čim očem ga spoznati
ne znam nit ja je l on mene zna
al dok fkraj odidem
gdo zna s kiem se
rezidem

(Puot brez znakov, 1999.*)*

gde je torpejska pečina

gospon breton jack byron
nebo gori
oči so v dimu
zviezde so v kriču

i cvietje zla
al gde je istina

vesmir se zible zemlja
a homo retorika

črn biel črn žuot
homo je lud
ludnica več seposuot

čemu rim luvr đokondin smieh
če človek je zvier
človek je grieh

če čovek nie kombinacija
preslike s prilike
kakva hipernacija

čemu ramajana krležijana tagora
če nebo gori
i kamen i voda hosta
zvun homoponora

če kundak je zakon

i pardon
kaj išču vu moji hiži
vu moji sviesti un paris
maskva vašington

nebo gori zviezde so v kriču
oči i ja

čitam cvietje zla

gde je istina
gde je ta torpejska pečina

(Puot brez znakov, 1999.*)*

mrtulova krila

kre drobne vode kača sonca
tuo njejno je duoba
dien pojieda nuoč
črna mrtulova krila

z ognjem neba vužgano dno
ili je tuo režarena slika oblaka
ka se vu vodi ftopila

kaj znaš
morebit je samo žela
samo senja
prah spominov
ka otieple se kak ambrozija
pa naduojdu slike amalije
i alojzija
i rieka te kaj napuščenu ladju
nese

a morti je tuo samo šum žil
svila nuočnih kril
spoda meseca

kaj znaš na kraju

otkuot naj guosenica zna
kakva buju krila
mrtulova

(Mrtulova krila, 2003.*)*

iščem te

anina

iščem te po stienaj hiže vu ramaj
vu obluoku
krovi samo drievje pošpricano
z nebom i
nikaj

iščem te vu knigaj velike
male rieči brez tebe
listi si isti
prazni

iščem te v zelenju modrinaj
morja riek
ledenoga gorja
a sam modrine zmrzline
praznine

iščem te nemrem brez tebe
nemrem
nemrem te najti
a iskal sem sigdi

kaj ti si vu meni
zato te nie bilo drugde
nigdi

(Mrtulova krila, 2003.*)*

zgrad v noči

se svetlo strahovito strajsko
visuoko se

otuot so i sa vrata zaklejena
obloki v roletaj
i sa toplina znuter toga je
(stolek kupica vina kauč tv)
i suho je
i toplo je
i duom je

a tu zvuna je zima
zi žliebov driska dešč
z neba teče nekam spod nuog
i mokro je
i mrzlo je
i gde je kraj vulice

sebliskovitosivostrahovitostrajskose

nebo v neonu
stakluovje v očima
v betuonu
obrazi nepoznati iluminati
zmed zgrad zalegli se
stvori plehnati
i se tesno je
i se strajsko je
i se mrzlo z ovu stran zaklejenih
vrat spuščenih rolet

tuo nie muoj sviet
tuo strahovito strajsko se
črez oči me peče

(Mrtulova krila, 2003.*)*

v redu

ljudi
mi smo čistam v redu

na burzi čakamo posel
v redu
pred šalteri v redu pri doktoru v redu stiha
za penziju v redu steška
rešeja odluke upozoreja naredbe naputke
poreze prireze namete kazne takse
razne
prihvačamo i plačamo
v redu

primanja nieso v redu

apetit v redu
če imamo jiemo je v redu
stolica v redu

vlada v neredu
ministri biciklisti i nepušači v redu
sabornici v proredu
sindikalisti moralisti dušebrižnici
karijeristi v redu
si isti
vu ladicaj spisi so v redu
na stuolu v redu
govoriju v redu
i misliju na sebe

banke krediti auti roba na popust
v redu

čisto je morje vedro je nebo
eur je v redu
krpaju ceste

janica i jamnička so v redu
od zapada naoblačenje
globalno zatoplenje

pamet v glavu
v redu
i čuvaj naravu

(Mrtulova krila, 2003.*)*

zemlji brjeni

pavuk na mreži k zemlji
z glavu preži
mi
obrazi sprebrani materijal smo
zviezd i pameti

povede se
nastale so potlam o stvoritelu
etc etc
pa oči brjene nebu išču rojsno mesto

a mi jošče smo pečina vu šteroj ogenj gori
i kosmata šaka

zemljom drčemo
z obrazom v nebo brjeni
a z deluvajom divjaka

samo čudoviti pavuk na mreži
z glavu
k zemlji je brjeni
i čaka

čaka
kak diel večnosti

(Mrtulova krila, 2003.*)*

rieč

zasigurno si išče živa
vu mlaki kajkavskih rieči

jedva se vlečeš vu potuoku črez korenje
a znala si teči bistra
črez mene puna iskrinja

a denes rezbijaš se vu špičasto sprano stienje
penasto je morje

zasigurno si živa
vu luči kaj se žuti črez oblok z ruožami
zi znanih dalšina
gde cieli jeden sviet
vu samini zi svoji spomini
spod slamnatoga krova
čkomi

a
morti se samo skrivleš
od mene zdroblenoga vu lieta
pa čakaš
ti moja najmojija rieč
ka se obnovim
kaj vas kak cvietje naberem
vu košaricu
i
ka vas k ognjišču donesem

rieči vi moje najmojije

(Prelet svjetla, 2020.*)*

IZBOR SA 17. NATJEČAJA ZA KAJKAVSKE I 10. NATJEČAJA ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA RH

Kao rezultat *Jezičnice kajkaviane*, sustavnoga, 21-godišnjeg programa *Kajkavskoga spravišča* i časopisa *Kaj* u afirmaciji mladenačke kreativnosti srednjoškolaca na materinskom jeziku – objavljujemo 16 *kaj & ča* literarnih radova sa 17. natječaja za kajkavske i 10. natječaja za čakavske književne radove učenika/učenica srednjih škola RH. Ocjenjivačko povjerenstvo (dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, ujedno i predsjednik Kajkavskoga spravišča, Valentina Šinjori, prof., voditeljica Centra izvrsnosti za hrvatski jezik Varaždinske županije, te dr. sc. Božica Pažur, gl. i odg. urednica časopisa Kaj) ***izabralo je 10 kajkavskih*** *ostvarenja* mladih autora iz pet škola*, te* ***šest čakavskih radova*** literarno vrlo nadarenih srednjoškolaca iz tri škole. Radovi su pisani na 14 raznolikih zavičajnih idioma/mjesnih govora. (Navedeni razredi uz imena i prezimena mladih autora jesu oni za vrijeme slanja radova na natječaj.)

Oba natječaja – jedinstvena u nas zbog stvaralačke upućenosti na srednjoškolsku mladež cjelokupnoga kajkavskoga/čakavskoga govornog područja – tradicionalno raspisuju časopis *Kaj* (koji već 55. godište redovito izlazi u Zagrebu) i njegov nakladnik *Kajkavsko spravišče,* društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, unutar spomenutog programa ***Jezičnica kajkaviana,*** ali i programa *Kaj & ča: prožimanja i perspektive*.

Uz učenike valja posebno pohvaliti profesorice (9 mentorica) škola iz kojih mladi autori i autorice dolaze. Iz izabranih (i neizabranih) radova „iščitava se da mnogo rade s učenicima na njegovanju jezika i kontinuirano ih potiču na književno stvaralaštvo na nestandardnim oblicima hrvatskoga jezika – i kajkavskom, i čakavskom (i štokavskom).

Vidljivo je tematsko i jezično bogatstvo. Učenici uglavnom pišu na organskim idiomima svojih mjesta, što je i najveća vrijednost pristiglih radova.“ (V. Šinjori).

Usprkos svim izvanliterarnim okolnostima, nadamo se i dalje dobrom odazivu nadarenih srednjoškolaca i njihovih požrtvovnih mentora, te sudjelovanju u novim natječajima.

(Ocjenjivačko povjerenstvo)

IZBOR KAJKAVSKIH SREDNJOŠKOLSKIH LITERARNIH RADOVA

Nika Peršić, 1. razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor“ Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(mjesni govor: Tršće)

Črvek v jabuke

Aden črvek v jabuke,
na zajdnemo kate maje vočke,
luksuzan stan se je naridu.

Cele se dnive samu gostu,
djebou, mesnat i okrugu je pastou.
Mravlince se pa cele dane hvalu
kok Bug mo je lepu ževlejni podaru.

Al anga ga je dniva tiček zaglidou.
Kok na ražnje ga obrača
v misleh ga je več vidu.
Zatu mo je i ljubavno pejsemco skomponirou:
Samu moj buš i nebenmo te nadan.
Zajden poljubac samu zate šparan.

Vse tu črvek paslušou,
od straha se trisu,
nočne more jemu;
na ražnje svoj život nekok nebe rad završu.
Zglida da plan bijega zmislet bu treba.

Pakukou je čez lukno ven,
Od visine v guave mo se zavrteu.
Na zjemlo je pou,
a da ga tiček nebe pajou,
hitru v prvo lukno se skrou.

Jan Kocet, 2. razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor“ Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(mjesni govor: Čabar)

Šuma

Huden čez šumo
čistu pauahka da ne be
strašeu ževali.
Uane so te dama,
a jest son samu gost.
Dirjajo čez šumo,
letijo do puavega neba,
puavajo v mrzle rejke.
Uane čutjo lepuato okule sjebe.
Uane vedo kulku vrejde
vsake cvejt, vsake list.
Vejn tude jest!

Vanja Pantar, 3. razred opće gimnazije
Srednja škola „Vladimir Nazor“ Čabar
Mentorica: Danijela Peršić, prof.
(mjesni govor: Prezid)

Ku paglidan čez maji uaknu…

Zjutraj se zbedin, pamoncan se uači,
v čude se prašan kaj se je tu zgadiu preko noči.
Paglidan na nivo, a najne vse arjavu,
ku da jo be čez nuč nekaj sažgau.

Lejtu je adošuo, pršua je jesen.
Zeljena me „ruha“ nejkan je vešua.
Ješčen jo pa nivah, jo ješčen pa griče,
valda jo vejtor sabo je adnisu.

Jabuke i hruške so dazarejle,
z vej patihama padajo,
veje so zdej prazne
i douge tišine se nadjajo.

***Ivica Pizent**,3. b*
Srednja škola Delnice
Prirodoslovno-matematička gimnazija
Mentorica: Jasminka Lisac, prof.
(kupjački idiom)

Kupjak

F Kupjake, mahaneme sele,
ke je negdar pecto lidje belo,
šlajsanje je belo veleko delo.

Šlajsalo se iz konjan,
sa se da iz strojan.
Čuvala se šuma
i ni se metala guma.

Kopala se siva glena,
bela je to milena.
pekof se je giter
i delaf je gater.

Pole so pršle škure dane,
dušo lečet nise mogof ni v mehane.
Fabreke propale
že rabote več niso dale.

Frdamane smo ke ne delamo,
lenaveja nas je prevzela,

njivo je polje preraslo,
a polje je prerasla šuma.

Šuma ke so jo stare Hrvate paljele
da be se njivo i polje napravele.
Želo se je žito i na maljen se mljelo.

Celo selo belo je veselo,
živelo se teško, ale smireno.
Mer Božje že nišče nema.
Sa se žive lahko, ale šnel.

Me žaf je kaj je tako.

***Ivona Kalčić**, 2.a*
Srednja škola Delnice
Opća gimnazija
Mentorica: Jasminka Lisac, prof.
(govor Stare Sušice)

Sušica

Stora Šušca najlibi je selu,
šuma kera ja akružova
daje i posebna čar,
potok kir teče kroz nu
do i posebni zvuk,
Smih dec diva ni smih na lice,
Tu je maja Šušca.

Šume sa use bel ritke,
dec je use mejn,
jedino je potok tihu
je bez riči
kir prati kak use nestoje.

***Luka Picig*,** 3. a
Srednja gospodarska škola Križevci
Mentorica: mr. sc. Enisa Blašković-Gagro
(govor: Međa kraj Križevaca)

Tri slikice

Zelena jutra

Zelena jutra
Srne brže bežiju
Zima je jaka

Selski put

Na selskome putu
Globoka jesen tožna
Prazna so gnezda

Tiči

Tiči štričiju
belji robec babin je
miš malji čaka

***Dorotea Oblaković*,** 3. a
Srednja gospodarska škola Križevci
Mentorica: mr. sc. Enisa Blašković-Gagro
(govor: okolica Križevaca, Međa)

Jesen

Prišla je po mučku
tak zgledi
kak da z veliki vanjkuši
lisje curi.

Se je tužne
stari maček se putem vleče

kak da z mišem
ni mel sreče.

Grozdje je davne obrane,
več v legvu broji dane.

Sonce, megla, dešč i zima
sakojačke čudi ova
jesen ima.

***Helena Borovčak*,** 2. c
Škola za medicinske sestre Vrapče
Mentorica: Lahorka Černok, prof.
(govor Svetog Ivana Zeline)

Kmica z vetrem

V kmici h noči,
V kmici v putu,
V kmici v nekom vuglu,
Sedim ja,
Veter iza meň zavija,
Čujem kak se dreči.
Ke dete od pet let,
Kad ne dobi koj oče.
Ponekad taj veter zvuči dobre,
Ponekad do mrtvog bunara z njim.
Ali vetar nemreme micat kak nam se oče,
Jedine kaj se more je slušat i jadat z njim.

Marta Mrzljak, 1.a
Srednja škola Oroslavje
Mentorica: Karmela Šafarik-Todorović, prof.
(govor oroslavskoga kraja)

Gda deca sme bili

Ja z rožicama ke anđelekima v lasi
I ti z osmehom teri sako srčeko ima,
Gda deca sme bili

Nikaj više nek jedno drugo nisme rad imeli.

Život bil taj kaj razdvojil nas je,
Al tu i tam se tvoja slika v albumu najde.
Gde si, kaj delaš nem da pitam,
Jer znam da druga je sad tvoga srca ritam.

Al ak kojim slučajem životi nam se na raskrižju najdeju
Ko maloj deklici na lice bu mi osmieh pak došel.
I nije važno kojom vulicom ti buš pošel, ja srečna bum
Jer zmislila se bum uspomena od onda
Gda deca sme bili.

Nika Grabušić, 1.a
Srednja škola Oroslavje
Mentorica: Karmela Šafarik–Todorović, prof.
(govor oroslavskoga kraja)

Penezi

Denes ak bi štel nekaj kupiti
Ili vu velike ekrane buljiti,
Same jedne ti treba,
Pune penez prek do neba.

No, gda su se ljudi za penezi okrenuli,
Morti su kunice v glibokem džepu dosegnuli.
Pozabili su na zdravlje i sreču,
No bitne je da na stran peneze meču.

I više nije kak prije
I čovek se drugač smije.
Zdej mu je sreča zlata pune imeti,
Ne misli na to da vsi moreme vmreti.

No jedne bu sikak iste ostale,
V drugom se dvorišču bu navek krale.
Penez ne bu nigdar dosta.
I siromak buš navek ostal.

IZBOR ČAKAVSKIH LITERARNIH SREDNJOŠKOLSKIH RADOVA S 10. NATJEČAJA

Lucija Zamberlin, 2. c
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(komiški govor)

Ma se je ku siti žene, matere, ćeri

Ku zno koko je već storijih napisono obo Palagruži, riborima, regatima i falkuši? Tega je more! Te nojstarijo regata, te nojdajo, te gajeta, te folke, te đenovešku jidro, te mriže, tibarili, ta sul, ti svićori, te sardele…

Ma je se ku siti komiške žene, matere, ćeri?

Cilo je družina portila pul Palagruže, ma sve somi muški! Di su žene i dica?

A di su?! Ostali su doma, cekodu „da urodi ribom Palagruža", da se muški vrote doma u jelnemu komadu.

A te žene! Ti jorbuli, fundamenti!

Jutro je nakun ca je juceri portila regata…

Sunce još ni povirilo povar Huma, a ona je već nanoge. Malo je bole škina, ma ni zla! Izmuzlaje kozu i grije mliko za dicu. Ono, nojmanji place! Tuko ga prominit. „Dvižite se Ivana i Frane,vajo pući u škulu! Izite vo bokun baškota i popite žmul mlika prin nego izojdete!" Kal oni izojdu iz kuće i kal prominin molemu pelenu, vajat će zakarpit ono bokun veštita onemu mojemu riboru da imo co obuć kal se vroti. Sveti Mikula doj mu zdrovjo i sriće da se vroti! Vajalo bi i kuću pomest, posteje uredit. Pok ću pući do peškarije dobavit dvi rukovice sardel za ispeć dici za obid. Onda ću iskupit prućo za nažeć ogonj i iskuhot pulentu. „Ca lipo pahaju sardele, bit će njin drogo! Jo ću posli obalat glove i kosti sa fetun kruha. Po obidu kal moli leže, vazest ću Ivanu i Franeta da izgulimo trovu u vartal i u ložje." Ne smi zaboravit niti beštiji dat žerat i prominit mu vodu! U cilu to vrime neće zaboravit ni izmolit stu Očenaših i trista Zdravomarijih za njega da se vroti. I po pet putih

prominit molega i dat mu sisu! I jopet ga butat leć i zakantat mu Taši taši tanana, i kal svi legnu opra se bokun. I populnoća puć leć i „Oče naš koji jesi… sveti se ime Tvoje… i ne uvedi nas u… amen! Sveti muj Mikula, vroti mi ga, molin Te!“

Jutro je nakun ca je prikuceri portila regata…

Petra Jureta, 1. s
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(govor sela iz podnožja Dinare)

Besida moje babe

Lipo je meni moja baba govorila:

„Dite babno, moje vrime je prošlo. Nema više našeg dida Bože da sikirom nakreše drva grabovih, pođe u pojatu, magare narani, blago napoji, a ja da mu skuvan pure i varenke, bukuru bevande dam da se napije, da sidimo uz ognjište, a posli da medvide gonja po Glavici i Kamešnici. Tvoje vrime tek dolazi i bud mi pametna! Ne gledaj u lipe momke, ka ni u zvizde prikoviše, batali to, da ne izgubiš i to malo ženske pameti što ti je ostalo. Nek ti ni misec ne svitli besposlenoj. Sivirac će brzo proći i lito doći. A ti uč da ne budu samo dvice i da ne daj Bože ne bi školu omanila. Misto toga petice ganjaj, ćerce moja! Ne sidi i ne zjači bez mozga. Divojka si šesna i lipa. Zato, pamet u glavu, a knjigu u ruke! Triba poć u život naoružan, ne kuburom, već dobrom namirom, jakon viron i lipom riči. A sad gonjaj od mene, nemam ja više kad s tobom.“

Tin Karlović, 1. s
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb
Mentorica: Zdenka Burda, prof.
(istarski govor)

Istarska supa

Istarska supa ni juha nego vino va kemu se supa kruh. Istarska supa je od vavek bilo istarsko jilo. To je krepko jilo ko su nekada jili i pili težaki, a davalo se je i kad je neki bil bolan. Najboji gušti su večeri kada je jako zima i kad se na otprtem ognjišću, keh je va Istre i danas va oštarijah i kućah, more steplit vino i popeć kruh. Istarska supa se dela i pije z bukaleti. Za pripravit istarsku supu potrebno je 9 dcl vina, 50 g cukra, 150 g kruha, 1 žličica maslinovega uja i na vrh noža papra. Istar-

ska supa se parićuje tako da se va bukaletu leje potepjeno vino pa se doda cukar, papar i uje. Fete kruha rabi popeć na ognjišću ale na plahte od špargeta na drva pa zajeno teple žlicun do pol potopit va parićano vino.

Mirjam Pokrajac, 1. r
Pazinski kolegij - klasična gimnazija Pazin s pravom javnosti
Mentorica: Orijana Paus, prof..
Mjesni govor: čakavski ekavski govor Žminja

Va mojien Žminje
Va mojien Žminje
zvona vajk zvonie…
Kantajo, plačo, pozdravljajo…
Din, don, din, don...

Kat zvona zazvonie,
golubi se z turna razletie.

Ja gledan mierlići,
posluhan, plačen, kantan…
i tako saki dan.

So mi rekli
da so tako
delali si moji…

(*mierlići* – kameni ukrasi na žminjskom zvoniku)

Lea Bažon, 4. r
Pazinski kolegij - klasična gimnazija Pazin s pravom javnosti
Mentorica: Sanja Depikolozvane, prof..
(mjesni govor Gračišća i okolice

Štacijon

Život je štacijon.
Kroz njega saki dan
na stotine makinah pasa,

a ti samo moraš pensat
na koju ćeš se nakrgat.

Puno ljudi kroz makinu pasa,
neki ti neće mesto tet dat,
a drugi će ti štoriju od života regalat.

Biljetariji će par tvoja makina imat
njima moreš verovat ti,
oni će vidit ku je biljet jušt
za makinu na koj si.

Već će te puti pitat
ku biš rad ili ne biljet kambjat,
Ma, nu, ku i žbaljaš,
vajk se morš z makine kalat.

Tvoj biljet neće škadit,
zato se sedi na štacijon
i počekaj svoju makinu,
ali nemoj se spensivat preveć,
ne biš rad da ti na kraju, pokle sega,
makina riva pobeć!

Larisa Poljak
Tehnička Škola Pula
Mentorica: Kristina Lenić, prof.
Mjesni govor: ceranski (okolica Žminja)

Ovo je za te

Dokle ja čujen tvoj prelipi glas,
dokle znan da zuz mene ti stojiš,
dokle vidin poli sebe tvoj stas,
dokle gledan kako mirno sidiš...

Mir sveti kroz moje teče žile,
Kad se smeđe oči na me maknu,
Ili te blažene ruke bile,

Rame moje pomalo dotaknu.
I stvarno, sve smo bliže svaki dan
Ni bitno da se još od svih skrivaš,
Da san za tobon luda dobro znan.

Ali u mome srcu prebivaš,
I nikako da više zajdeš van.
Nego sve moje tajne otkrivaš.

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

A) 18. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 11. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Natjecati se mogu učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze - do 3 kartice).

Radove - s naznakom imena i prezimena učenika, imena i prezimena voditelja ili profesora, mentora, te naziva škole - valja poslati na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.), ili na e-mail: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr do 8. srpnja 2022.

Naznačiti valja i tip zavičajnog idioma /mjesnoga govora kojim je rad pisan.

Najuspjelija ostvarenja, prema ocjeni prosudbenog povjerenstva, nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

****

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane (Kajogleda i radionice za mlade) podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi, kao i razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282-1 : 821.163.42-97 Antolić (497.5)
Primljeno 2022-02-24/2022-05-25
Prihvaćeno za tisak 2022-06-01

SIMBOLIKA I METAFORIKA VODE U RELIGIOZNOM ISKUSTVU - KANTAUTORSKI OPUS ČEDE ANTOLIĆA NA STANDARDU I KAJKAVSKOM

Boris Beck, Zagreb

Sažetak

Čedo Antolić, uvaženi kantautor duhovnih pjesama, rođen 1951. u Zagrebu, gdje je i umro 2019., kreće se unutar katoličkog religioznog vokabulara, ali ima osebujnu metaforiku. U njoj se ističe često spominjanje vode, i to u raznolikim vidovima – kao potok, rijeka, more, kiša, kap – i to unutar svoje tipične teme obraćanja Bogu, i u tom obraćanju razmatranja pitanja od egzistencijalne važnosti.

Imaginarij Čede Antolića povezan s vodom veoma je bogat, a ovdje su analizirani neki njegovi vidovi, primjerice analogija između vode i svjetla, kao Božjeg atributa. Veoma je važno iskustvo vode kao medija očišćenja, koja to može biti bilo kao kiša što pada, bilo kao potok/rijeka u koju se ulazi, bilo kao more kojim se putuje. Voda se tako otvara u svojoj konotaciji u raznim smjerovima, pa je tako plodna metafora rijeke kao životnog puta i/ili protoka vremena, koja se može identificirati s cestom/ulicom. Niz metafora doseže na taj način alegorizaciju pa tako život (kao i rijeka ili cesta) ima početak čijoj se čistoći možemo pokušati vratiti, a ima i također i svoj kraj, kao ušće/smrt, odnosno susret s Bogom na kraju putovanja.

Bog je istovremeno i prisutan i odsutan, on je i cilj i pratilac, dodir nadnaravnog u postojanju koje se nastoji transcendirati. Budući da je vjera istinita negdje drugdje, a u sadašnjem životu još nije ostvarena, putovanje se može shvatiti i kao lutanje, a voda ima negativne konotacije nečega što troši čovjeka ili ga pak odmiče od zajedništva s Bogom. Ulica, koja je zapravo rijeka, otkriva se u dvostrukom ključu – ona je istovremeno mjesto lutanja za one koji ne poznaju Boga, kao i mjesto molitve za onoga koji ga poznaje; ona je i noć i dan – svijetla za one koji su u toj ulici kao u rijeci što ima siguran put, mračna za one koji taj put ne poznaju. Ta je ulica i mjesto u kojem pjesnik pjeva, pa se tako teme vode, života, vjere i umjetnosti povezuju.

Ključne riječi: duhovnost; poezija; metafora; voda

1. Duhovni pjesnik

Čedo Antolić rodio se 1951. u Zagrebu, gdje je i umro 2019. Tijekom pedeset godina kantautorske karijere „stvorio je impresivan opus" od oko 120 uglazbljenih pjesama te je kao autor ili izvođač objavio devet albuma od kojih su tri nagrađena Porinom u kategoriji duhovne glazbe[1]. Svojim „toplim i snažnim vokalom" bio je vodeća osobnost na hrvatskoj duhovnoj glazbenoj sceni, a djelovao je i kao glazbeni urednik Radio Marije i Hrvatskog katoličkog radija te formirao mnoge pjevače u zborovima koje je vodio animirajući misna slavlja svake nedjelje.[2] Čedo Antolić je samostalno ili sa zborovima i sastavima održao veoma mnogo koncerata, a nastupio je i na mnogim festivalima duhovne glazbe; može se izdvojiti najstariji i najugledniji Uskrs fest na kojem je osvojio desetak nagrada[3]. Riječ je o veoma uspješnom i značajnom kantautoru čije pjesništvo nije još dobilo znanstvenu i stručnu prezentaciju te se ovim radom nastoji barem djelomično umanjiti taj nedostatak. Ovdje će se analizirati pjesme iz njegovih albuma *Pjesma svakodnevna*[4], *Stvaranje*[5], *Jutro*[6], *Nakon svega*[7] *i Bluz po domačem*[8] iz perspektive metaforike i simbolike vode, te će se razmotriti njihova povezanost s religioznim iskustvom pjesnika.

2. Biblijska i kršćanska simbolika vode

Voda je veoma važna za religiozno iskustvo općenito, kao što spominju Chevalier i Gheerbrant[9] koji simbolička značenja vode obuhvaćaju trima velikim temama, a to su voda kao „izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja". Posebnu pažnju posvećuju značenju vode u Bibliji naglašavajući važnost izvora i kiše za poljoprivredu i život općenito u bezvodnim predjelima Palestine, te uo-

[1] Bitno.net. 2019. Napustio nas je veliki katolički kantautor Čedo Antolić. https://www.bitno.net/vijesti/hrvatska/napustio-nas-je-veliki-katolicki-kantautor-cedo-antolic/e (pristupljeno 20. 5. 2022).

[2] Lulić, Ivana. 2019. Što je nebo danas prometno. https://www.bitno.net/kultura/glazba/sto-je-nebo-danas-prometno-ivana-lulic-o-glazbeniku-cedi-antolicu-1951-2019/ (pristupljeno 20. 5. 2022).

[3] Ravno do dna. 2019. Preminuo hrvatski bluzer, duhovni pjesnik i kantautor Čedo Antolić. https://ravnododna.com/preminuo-hrvatski-bluzer-duhovni-pjesnik-i-kantautor-cedo-antolic/ (pristupljeno 20. 5. 2022).

[4] Muzička kaseta, objavljena 1980. sa sastavom Kyrios iz Zagreba, nakladnik Kršćanska sadašnjost

[5] CD, objavljen 1997, nakladnik Hrvatski katolički zbor MI iz Zagreba

[6] CD u izdanju Glasa koncila, 2004, Zagreb

[7] CD u izdanju Laudata, 2012, Zagreb.

[8] CD u suradnji s Matijom Antolićem, sinom pjesnika, objavio Dallas Records 2016. u Zagrebu.

[9] Chevalier, Jean i Gheerbrant, Alain (ur). (1989). *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi.* Nakladni zavod Matice hrvatske: Zagreb str. 755 i dalje

čavajući kako su zdenci i vrela „mjesta radosti koliko i čuda."[10] O vodi se u Bibliji govori kontinuirano, i uvijek ima značajno mjesto, kao jedan od simbola Stvoritelja.[11] Biblijska teologija također polazi od ideje da je voda izvor i moć života, bez koje bi i biljke, i životinje, i ljudi bili izloženi neumitnoj smrti, no poznaje i vode smrti, u obliku poplave, koje odnose život; kao veoma važna tema u Bibliji nadaje se pitanje očišćenja, što ima djelomice veze s fizičkim pranjem, ali se prostire i na područje metafizičkog, odnosno na očišćenje od grijeha kako bi se uspostavio odnos s Bogom.[12] Ključno je shvaćanje vode kao Božjeg stvorenja kojima on raspolaže po volji, dajući ih ljudima na dobro, ali je može i uskratiti, a potom se voda pojavljuje u raznim situacijama u povijesti Božjeg naroda.[13] Ponajprije, voda je povezana sa Stvaranjem u kojem Bog na samom početku svog velikog djela odvaja gornje vode od donjih, a vode se spominju čak i u prvoj rečenici Knjige Postanka u kojoj Božji duh nad njima lebdi,[14] dok se prilikom prelaska Crvenog mora uključuje u proces u kojem Izraelci, nakon prelaska pustinje i dolaska u Obećanu zemlju „sazrijevaju u naciju"[15]; voda je istovremeno medij u kojem se u svijetu oblikuje politička zajednica, a u svetom tekstu utemeljujuća priča Starog zavjeta.[16] Voda može biti i veoma opasna, kako spominju Chevalier i Gheerbrant,[17] tako da umjesto funkcije davanja života potaje sredstvo njegova oduzimanja; strah od destrukcije i potreba za spasom u kataklizmi povezuje temu Potopa i Novog zavjeta, a također se u njemu ponavlja potraga za čistoćom kao sržna za svako religiozno iskustvo[18]. Novi zavjet uvodi krštenje, kao uranjanje u vodu, što označuje, kako stoji u 1214. članku Katekizma, „ukop katekumena u smrt Krista, odakle on ustaje, po uskrsnuću s Njime, kao novo stvorenje."

[10] *ibid.* 756.

[11] U Članku 1147 *Katekizam katoličke crkve* izričito među tragove Stvoritelja smješta vodu. Hrvatska biskupska konferencija i Glas Koncila, Zagreb 1994.

[12] Da-Don, Kotel. 2004. *Židovstvo. Život, teologija i filozofija.* Profil Zagreb 247 i dalje. U knjizi je dan rabinski pogled na ljudsku svakodnevicu, u kojoj se obredno očišćenje postiže na niz praktičnih načina, iz čega se vidi koliko je koncept čistoće utkan u svakodnevicu vjernika.

[13] Léon-Dufour, Xavier (ur). 1988. *Rječnik biblijske teologije.* Kršćanska sadašnjost. Zagreb, str. 1444 i dalje

[14] *Katekizam* navodi u članku 218 da je od postanka svijeta voda, „skroman i divan stvor" te „vrelo života i plodnosti".

[15] Keller, Werner. 1992. *Povijest Židova od biblijskih vremena do stvaranja Izraela.* Naprijed: Zagreb, str. 14

[16] *Katekizam* u čl. 1221 navodi prijelaz kroz Crveno more kao „čin zbiljskog oslobođenja Izraelaca iz egipatskog ropstva" te navještaj „oslobođenja što se ostvaruje krstom".

[17] Rječnik simbola navodi da „voda može pustošiti i progutati (…). Voda dakle može sadržati i zlu silu. Tada kažnjava grešnike, ali ne pogađa pravedne koji se velikih voda ne trebaju bojati", str 758.

[18] „Svetački život mora produbljivati svoju spiritualnu dosljednost te paziti da ga svijet ne okalja" – James, William. 1990. *Raznolikosti religioznog iskustva.* Naprijed: Zagreb, str. 18611 U Članku 1147 Katekizam katoličke crkve izričito među tragove Stvoritelja smješta vodu. Hrvatska biskupska konferencija i Glas Koncila, Zagreb 1994.

3. Bog, voda i čistoća

Čedo Antolić je u svojoj temeljnoj vokaciji autor duhovnih pjesama. Njegovi tekstovi redovno spominju Boga, Mariju, molitve, vjeru i ljubav, čime se očito smještaju unutar kršćanskog imaginarija, i to napose katoličkog. Pjesnik se tipično obraća Bogu izravno te u tom obraćanju razmatra pitanja koja su mu od egzistencijalne važnosti, a čija rješenja traži unutar obzora religioznog. Primjerice, već prva pjesma *Sve što bismo mogli* s prvog albuma pokazuje kako taj obrazac funkcionira

Bože moj, kako mogu da ti priđem reci mi
Svaki put kojim zaželim da krenem, nije moj
Težak mi tako postaje dan, ne poznajem mir, čak ni to

Bože moj, što bi trebalo da činim, reci mi
Čiju bol, ja bih trebao da dijelim lijepe sne
Nije to ponor, al ne vidim sjaj, mada osjećam ga
Mada znam da me Ti pratiš ma bilo gdje

Između Boga i čovjeka otvoren je prostor koji ima određena proturječna svojstva: preko njega se ne može prijeći, ali može se razgovarati; razgovor s Bogom, međutim, donekle je jednostran jer pjesnik postavlja pitanja na koja ne dobiva odgovor; Bog je odsutan, ali je na neki način i prisutan. Ta se prisutnost ne prepoznaje osjetilima, ovdje konkretno vidom, nego razumom (*znam da me Ti pratiš*) i osjećajima. Bog kojemu se pjesnik obraća, unatoč daljini, blizak je i njegov je (*Bože moj*); odsutnost mira povezuje se s odsutnošću Boga, tako da na taj način saznajemo važan Božji atribut – mir. U nastavku pjesnik svojim riječima ispunjava šutnju Boga:

Nisu mi jutra od rose sjajna, al osjećam kako ti odzvanja glas
Ispružih ruku i postadoh cijela, od utjehe netko tko izgubljen traži se kao i ja
Što sam bila
Znamo da postoje tvoja djela, tvoje su šume i daljine u nama
Kruhom se dijele i kišama biju
Ljudima daju i odnose kako bi pronašli mir
Znamo da postoje dobra djela, i to nam je snaga i to je naš glas
Nemojmo stati i budimo jaki
Zove nas ljubav i vjera u onoga koji je dao svoj
Život za nas

Kruh, dobra djela, ljubav i vjera uobičajeni su toposi kršćanskog duhovnog pjesništva i autor u tom pogledu ne izlazi izvan očekivanog; no njegova vlastita

metaforika, na ovom mjestu *kiše*, predstavlja autorski doprinos i prostor za tumačenje. U kantautorskim pjesmama Čede Antolića primjećuje se često spominjanje vode, napose u kontekstu očišćenja, primjerice u pjesmi *Jutro*.[19]

Kada jutro dodirne, prozor u mojoj sobi
Kada riječ Tvoja umije, dušu u mojim grudima
To mi tren jedan šalješ da me dotakne

Pa da hodam ovom stazom pored obale
Da mi sol spere pijesak oko očiju,
Srce čisto nasred mora da mi ostane

Radi se o slici jutarnjeg svjetla na prozoru koje obasjava sobu, a to se uspoređuje s Božjom riječi koja dodiruje pjesnikovu dušu; riječ se metaforizira kao svjetlo, ali i kao voda jer umiva dušu u grudima. Voda se nalazi i s druge strane pjesnikove egzistencije jer on hoda stazom pored obale – kopno i more dva su komplementarna elementa njegovog postojanja; budući da je upravo riječ/svjetlo to što ga umiva, može se pretpostaviti da se to more sastoji upravo od te metaforičke vode. Još jedna je opreka čisto/nečisto, a nečistoća je baš pijesak s obale. Riječ je o dosljednoj dihotomiji života, koji se poima kao život u nečistom, to jest pijesku, ali na njegovu rubu nalazi se veliko more čistoće, koje kao riječ i svjetlo ulazi u svakidašnjicu pjesnika. Voda je također neodvojiva od stvaranja svijeta. Čedo Antolić u pjesmi *Stvaranje*, s istoimenog albuma, evocira početak Knjige Postanka:

Ruka nad vodom, zemlja se stvara
Nastaje svemir, svjetlo i tama
Nastaje čovjek, nastaje ljubav
Mi smo znaci stvoreni na početku svijeta

To je biblijska slika u kojoj je voda doista prethodila Stvaranju, i u kojoj se očituje hebrejska teologija da je Bog stvorio svemir, svjetlost, tamu i čovjeka; pjesnikov je dodatak da je tada stvorena i ljubav, iako bi se prije moglo reći da se ljubav u tom trenu očitovala, i to ljubav Stvoritelja prema stvorenom. Čovjek je u tom smislu također znak Stvoriteljeve moći, kao i voda, uostalom. U toj se pjesmi, također, voda doživljava u kontekstu zore, dakle početka dana:

Šutimo, nešto se zbiva
Nastaje novi dan
Počinje život nastaju rijeke
More se budi ptice u letu

[19] *Jutro,* 2004.

More i rijeka su oboje životodajni, iako ne za istu vrstu stvorenja, i oboje upućuju na kretanje. Rijeka je eksplicitno spomenuta uz početak života, jer i sama ima početak, nakon kojeg započinje njezin tok, kao i vrijeme; buđenje mora, kao izlazak iz sna, to jest nepostojanja, povezano je s letom ptice, nebeskog stvora.

4. Rijeka, cesta, putovanje

Rijeka i njezin tok tematizirani su u pjesmi *U tvojoj* milosti:[20]

K Tebi me ova rijeka plovi od zore
U prostore beskrajne, to je zvuk života
Voda i molitva

K Tebi me, moja vjera nosi, ko život
Raspeta između dvije planine daleke
Cestom krivudavom
I kada me u samotnu dubinu ucrtaš
Ufam se u tebe

K Tebi me ove riječi poput ptice
Lete u prostore, moja vjera nosi
Cestom krivudavom

Kada me budu kiše prale, ufam se u tebe
I kada mi budu riječi stale, u Tvojoj milosti

Tebi je moje srce uvijek bilo, ma gdje me vodilo
Tebi je cijeli ovaj život, pjesma i molitva.

U prvoj strofi rijeka se jasno identificira kao tok koji pjesnika vodi do Boga; da je to baš od zore, napomenuto je zbog toga što su vode povezane sa Stvaranjem, a početak svijeta odgovora početku dana. Voda teče iz ograničenih prostora svijeta u beskrajne prostore transcendentalnog. Zanimljivo je da rijeka ima zvuk, kao i pjesma – to je zvuk života. Nije rečeno što je ta rijeka, tek da su voda i molitva zajedno zaslužne što je pjesnik na putu prema nadnaravnom. Potok se javlja u kajkavskoj pjesmi *Jezuš.*[21]

Tu gde ti bregi vsak dan,
I livade, tiho odzvanjaju, tebi se klanjaju

[20] *Jutro,* 2004.
[21] *Bluz po domačem*, 2016.

Mamek i japa vse brige i radosti
Nekak z veseljem, vu srcu nam daruju

Lakše je nekak potoke preskakati
V kletici vince z mirom pretakati
Z ticami h večer, pod tuhicu zdihati
Senjati nekaj, za ruke se držati

Mi draga je rekla i dala mi misliti
Da nekam bu prešla, z rosom se kititi
A bregi kak jesu domačam ne moreju
Zemlju i gaje bez brige darivati

Nam Jezuš je rekel da muka vu rukama
Kak sveta molitva prihaja med krošnjama
I če ne bum te videl kak hodiš po stezama
Vse bu mi prešlo kak voda med prstima

Mislim da brege ni lepo pozabiti,
Zorju črez meglu, jutro pozdraviti
Tihu molitvu vu ljudima videti
Z verom vu srcu kraje ophajati

Radi se opet o kretanju prema početku – kajkavski govor evocira prostor djetinjstva, u kojem još žive otac i majka, gdje je sve ispunjeno radošću i veseljem. Potok je dio prirode i jednostavnosti života, u kojem se nalazi i Isus, no vjera u idiličnoj reminiscenciji nije odvojena od muke i molitve. Nostalgija je povezana s osjećajem prolaznosti, a ona je opet odražena u slici vode koja curi među prstima. Osim rijeke, pjesnika vodi i vjera, a krivudavost rijeke sada je zamijenjena krivudavošću ceste – i rijeka i cesta očito su metafore ljudskog života te su međusobno zamjenjive. No sada se javljaju dva nova momenta – s jedne strane voda ima dubinu, u kojoj se pjesnik nalazi po Božjem proviđenju, a s druge mjesto rijeke koja pjesnika nosi sada zauzimaju njegove riječi, molitvene ili pjesničke. I rijeka i cesta imaju svoj kraj, a i riječi će jednom stati – to je Bog kojem pjesnik teži svojim životom, pjesmom i molitvom – svojom rijekom. Ako se ima u vidu povezanost rijeke i ceste, to daje mogućnost da se i pjesma *Sam na ulici*[22] promatra u sklopu iste metaforike:

Noć je ova ko san, puna boja,
Odsjaj u vodi, na cesti i tragovi

[22] *Jutro,* 2004.

Noć je ova nečija samoća,
Dok kiša rominja, a vlakovi prolaze.
Netko je sigurno sam, izgubljen
A svjetla se i dalje pale, gase, u ritmu koraka.
Netko Te sigurno treba, moj Gospode,
Ali ne zna kako da Te dozove.

Noć je ova ko dan, sve je isto,
Kada sam si u srcu sam si na ulici,
Dok šmrkovi peru misli i haustore,
A čovjek ponekad zavidi vjetru i pticama.

I ja, koji Ti cijeli život svoj živim,
I meni je teško ponekad,
I ja sam ponekad osamljen.
Pa i ja, koji Ti cijeli život svoj pjevam,
Znam kako mirišu ulice

Molim Te za one što žive u mraku
I ne vide izlaz od tolikih izlaza –
Daj da Tvoje svjetlo svijetli u zraku
Onima što nemaju vjere i ufanja, moj Isuse

Odsjaj je motiv koji se sporadično javlja u pjesmama Čede Antolića, ali je veoma važan jer je riječ o povezanosti onoga što je gore s onim što je dolje – *kako na nebu, tako i na zemlji*, redak je iz molitve *Oče naš*; ovdje je važno uočiti da se voda nalazi na cesti, i odraz nastaje u njoj, a nastala je zbog kiše koja rominja – voda je dakle višestruko prisutna.

No to nije rijeka koja sigurno vodi Gospodinu, nego prostor izgubljenosti i samoće; ljudi trebaju Boga, ali ne znaju kako do njega. Noć[23] je simbolično vrijeme bez Boga, Boga koji je svjetlost; *noć koja svijetli kao dan* biblijska je evokacija. Voda se ponovno javlja kao dio tipičnog noćnog prizora – polijevanja ulica šmrkovima, što ponovno ukazuje na očišćujuću moć vode. Ulica se pokazuje u dvostrukom ključu – ona je istovremeno mjesto lutanja za one koji ne poznaju Boga, kao i mjesto molitve za onoga koji ga poznaje; ona je i noć i dan – svijetla za one koji su u toj ulici kao u rijeci što ima siguran put, mračna za one koji taj put ne

[23] „Reknem li: 'Nek' me barem tmine zakriju i nek' me noć umjesto svjetla okruži!' – ni tmina tebi neće biti tamna: noć sjaji kao dan i tama kao svjetlost" (Psalam 139, 11-12), Biblija, Kršćanska sadašnjost: Zagreb, 1992.

poznaju. Ta je ulica i mjesto u kojem pjesnik pjeva, pa se tako ponovno teme vode, života, vjere i umjetnosti povezuju.

5. Zaključak

Čedo Antolić, uvaženi kantautor duhovnih pjesama, rođen 1951. u Zagrebu, gdje je i umro 2019., kreće se unutar katoličkog religioznog vokabulara, ali ima osebujnu metaforiku. U njoj se ističe često spominjanje vode, i to u raznolikim vidovima – kao potok, rijeka, more, kiša, kap – i to unutar svoje tipične teme obraćanja Bogu, i u tom obraćanju razmatranja pitanja od egzistencijalne važnosti.

Imaginarij Čede Antolića povezan s vodom veoma je bogat, a ovdje su analizirani neki njegovi vidovi, primjerice analogija između vode i svjetla, kao Božjeg atributa. Veoma je važno iskustvo vode kao medija očišćenja, koja to može biti bilo kao kiša što pada, bilo kao potok/rijeka u koju se ulazi, bilo kao more kojim se putuje. Voda se tako otvara u svojoj konotaciji u raznim smjerovima, pa je tako plodna metafora rijeke kao životnog puta i/ili protoka vremena, koja se može identificirati s cestom/ulicom. Niz metafora doseže na taj način alegorizaciju pa tako život (kao i rijeka ili cesta) ima početak čijoj se čistoći možemo pokušati vratiti, a ima i također i svoj kraj, kao ušće/smrt, odnosno susret s Bogom na kraju putovanja.

Bog je istovremeno i prisutan i odsutan, on je i cilj i pratilac, dodir nadnaravnog u postojanju koje se nastoji transcendirati. Budući da je vjera istinita negdje drugdje, a u sadašnjem životu još nije ostvarena, putovanje se može shvatiti i kao lutanje, a voda ima negativne konotacije nečega što troši čovjeka ili ga pak odmiče od zajedništva s Bogom. Ulica, koja je zapravo rijeka, otkriva se u dvostrukom ključu – ona je istovremeno mjesto lutanja za one koji ne poznaju Boga, kao i mjesto molitve za onoga koji ga poznaje; ona je i noć i dan – svijetla za one koji su u toj ulici kao u rijeci što ima siguran put, mračna za one koji taj put ne poznaju. Ta je ulica i mjesto u kojem pjesnik pjeva, pa se tako teme vode, života, vjere i umjetnosti povezuju.

SYMBOLISM AND METAPHORS OF WATER IN RELIGIOUS EXPERIENCE - ČEDO ANTOLIĆ'S SONGWRITING OPUS ON THE STANDARD AND KAJKAVIAN

By Boris Beck, Zagreb

Summary

Čedo Antolić, a respected singer-songwriter, born in 1951 in Zagreb, where he died in 2019, moves within the Catholic religious vocabulary, but has a distinctive metaphoric system. He emphasizes the frequent mention of water in various forms - such as a stream, river, sea, rain, drop - and within its typical theme of addressing God, and in that discusses issues of existential importance.

The imagery of Čedo Antolić related to water is very rich, and some of its aspects are analyzed here, for example the analogy between water and light, as an attribute of God. The experience of water as a medium of purification is very important, which can be presented either as rain that falls, or as a stream or river that is entered, or as the sea through which one travels. Fruitful metaphor of the river develops as a way of life or the flow of time, which can be identified with a road or street. A number of metaphors thus reach allegory, so that life - like a river or a road - has a beginning, which purity we can try to return to, and it also has its end, as estuary or death, when the poet is meeting God at the end of his journey.

God is both present and absent, he is both the goal and the companion; God is the touch of the supernatural in the existence, but existence also seeks to transcend life. Since faith is true elsewhere, and not yet realized in the present life, travel can also be understood as wandering, and water has negative connotations of something that consumes man or moves him away from communion with God. The street, which is actually a river, is at the same time a place of wandering for those who do not know God, as well as a place of prayer for one who knows him; it is both night and day - bright for those who are in that street, dark for those who do not know that path. The street - the river - is also the place where the poet sings, so the themes of water, life, religion and art are intertwined.

Keywords: spirituality; poetry; metaphor; water

Original scientific paper
UDK 821.163.42'282-1 : 821.163.42-97 Antolić (497.5)
Received 2022-05-25
Accepted for publication 2022-06-01

SYMBOLISM AND METAPHORS OF WATER IN RELIGIOUS EXPERIENCE - ČEDO ANTOLIĆ'S SONGWRITING OPUS ON THE STANDARD CROATIAN AND KAJKAVIAN

Boris Beck, Zagreb

Summary

Čedo Antolić, a respected spiritual singer-songwriter, born in 1951 in Zagreb, where he died in 2019, moves within the Catholic religious vocabulary, but has a distinctive metaphoric system. He emphasizes the frequent mention of water in various forms - such as a stream, river, sea, rain, drop - and within its typical theme of addressing God, and in that discusses issues of existential importance.

The imagery of Čedo Antolić related to water is very rich, and some of its aspects are analyzed here, for example the analogy between water and light, as an attribute of God. The experience of water as a medium of purification is very important, which can be presented either as rain that falls, or as a stream or river that is entered, or as the sea through which one travels. Fruitful metaphor of the river develops as a way of life or the flow of time, which can be identified with a road or street. A number of metaphors thus reach allegory, so that life - like a river or a road - has a beginning, which purity we can try to return to, and it also has its end, as estuary or death, when the poet is meeting God at the end of his journey.

God is both present and absent, he is both the goal and the companion; God is the touch of the supernatural in the existence, but existence also seeks to transcend life. Since faith is true elsewhere, and not yet realized in the present life, travel can also be understood as wandering, and water has negative connotations of something that consumes man or moves him away from communion with God. The street, which is actually a river, is at the same time a place of wandering for those who do not know God, as well as a place of prayer for one who knows him; it is both night and day - bright for those who are in that street, dark for those who do not know that path. The street - the river - is also the place where the poet sings, so the themes of water, life, religion and art are intertwined.

Keywords: spirituality; poetry; metaphor; water

1. Spiritual poet

Čedo Antolić was born in 1951 in Zagreb, where he died in 2019. During fifty years of his career as a singer-songwriter, he "created an impressive opus" of about 120 songs and released nine albums as an author or performer, three of which were awarded Porin in the category of spiritual music.[1] With his "warm and strong vocals" he was a leading figure on the Croatian spiritual music scene, and also acted as music editor of Radio Marija and Croatian Catholic Radio and formed many singers in choirs, which he led by animating Mass celebrations every Sunday.[2] Čedo Antolić held many concerts with choirs and ensembles, and he also performed at many festivals of spiritual music; one can single out the oldest and most prestigious spiritual Easter fest where he won a dozen awards.[3] He was a very successful and significant singer-songwriter whose poetry has not yet received an academic presentation, so the aim of this work is to fulfill that gap, at least partially. Poems from his albums[4] will be analyzed from the perspective of metaphors and symbolism of water, and their connection with the poet's religious experience will be considered.

2. Metaphor and symbol

Čedo Antolić often mentions water in his songs, throughout all of his career, from the first to the last songs. Water is mentioned within the discourse on the religious, through various forms - rain, drops, dew, rivers, springs, the sea. This speech is recognized as symbolic - within Christian symbolism - but also metaphorical in an unique artistic opus. The concepts of metaphorical and symbolic are similar and sometimes intertwine, but sometimes they also mean different things.

A symbol - from the Latin word *symbolum* and Greek σύμβολον, meaning sign - is not understood here as a type of sign, which would be arbitrary, but is

[1] Bitno.net. 2019. Napustio nas je veliki katolički kantautor Čedo Antolić. https://www.bitno.net/vijesti/hrvatska/napustio-nas-je-veliki-katolicki-kantautor-cedo-antolic/e (20. 5. 2022).

[2] Lulić, Ivana. 2019. Što je nebo danas prometno. https://www.bitno.net/kultura/glazba/sto-je-nebo-danas-prometno-ivana-lulic-o-glazbeniku-cedi-antolicu-1951-2019/ (20. 5. 2022).

[3] Ravno do dna. 2019. Preminuo hrvatski bluzer, duhovni pjesnik i kantautor Čedo Antolić. https://ravnododna.com/preminuo-hrvatski-bluzer-duhovni-pjesnik-i-kantautor-cedo-antolic/ (20. 5. 2022).

[4] *Pjesma svakodnevna* (*Everyday Song*). 1980. Kršćanska sadašnjost: Zagreb; *Stvaranje* (*Creation*). 1997. Hrvatski katolički zbor MI: Zagreb; *Jutro* (*Morning*). 2004. Glas koncila: Zagreb; *Nakon svega* (*At the End*). 2012. Laudato: Zagreb; *Bluz po domačem* (*Homemade Blues*). 2016. (with Matija Antolić). Dallas Records 2016. u Zagreb

considered as "a special type of sign whose connection with the marked object is motivated by similarity" because it denotes something specific. That is, it is "an iconic sign for which the meaning is indefinable and inexhaustible."[5] Nöth defines a symbol as "a connotative sign with possible secondary meaning that is attributed to it, which goes beyond the primacy of meaning"[6] and also explains that a symbol is an concrete expression of some deeper abstract and general meaning, sometimes incomprehensible, irrational or unconscious.

According to Aristotle's definition of discourse as a complex set of meanings "some parts of which have meaning in themselves"[7], Frye defines symbol as "any unit of literary structure that can be singled out for critical observation."[8] Bagić interprets this in such a way that the reader is engaged in interpreting the world and the text at the same time and "connects the written words with their extratextual, previously known, meanings and uses" and "tries to reach the meaning of the broader language pattern in which they are included.[9] The same author quotes Marc Bonhomme[10] who indicates the possibility or need of double reading; at the first level the symbol has autonomy that allows coherent reading, but at the second level, when reading becomes deeper and adapted to the context, the interpretation of its symbolic possibilities is allowed. The symbol is "a derived figure, which is realized from occasion to occasion through other figures", one of which can be a metaphor, which can enrich the meaning of the symbol.[11]

Metaphor, therefore, is a linguistic figure similar to a symbol, and interchangeable with it, but does not contain complexity as a symbol because it indicates only one meaning. Metaphor is considered to "conveys meaning" or is characterized by "unusual use of words"[12]; in that sense metaphor is, like symbolism, a mode of expression in which, implying one thing, the other thing is said. The first part of the definition, the one on the transfer of meaning, comes from Aristotle who considers metaphor to be a trope that "transfers the name from an object that signifies to another"[13]

As with symbols, Romanticism offered a different understanding of metaphor, derived from the idea that the world cannot be understood outside of language.

[5] Simbol. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=55997 (pristupljeno 20. 5. 2022).

[6] Nöth, Winfried. 2004. *Priručnik semiotike*. Ceres: Zagreb. p. 181

[7] Aristotel. 2005. *Poetika*. Školska knjiga: Zagreb, p. 40

[8] Frye, Northrop. 2000. *Anatomija kritike*. Četiri eseja. Golden marketing: Zagreb, p. 86

[9] Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Školska knjiga: Zagreb, p. 288

[10] Professor emeritus on Institut de langue et de littérature françaises, Bern

[11] Bagić, p. 287

[12] Živković, Dragiša (ed). 1985. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, p. 422

[13] Aristotle, p. 43

Therefore, metaphor is not just an ornament of thought but a "fundamental structure of language and consciousness."[14] Such linguistic structures that interpret metaphorical linguistic expressions as "an expression of a mental connection between two domains"[15] are called conceptual metaphors. Lakoff and Johnson do not consider metaphors exceptional, nor do they limit them to the poetic use of language, but argue that they are a normal component of ordinary expression, provided that metaphorical concepts have a certain systematicity and are not entirely arbitrary. Metaphors make us "understand one aspect of the concept through another"[16], which actually means that metaphors in some way also produce meaning. Wittgenstein believes that "one meaning of a word is one way of using it"[17], that is, the meaning of a word creates the way it is used. Therefore, it is considered that metaphor essentially creates similarities, from which it follows that the metaphorization of language changes the meaning of discourse, ie that deviation from the proper use of language reveals a connection between phenomena and things that had not been observed before.[18]

It may be concluded that metaphor and symbol are similar figures insofar as they speak in a transmitted way about what is abstract, difficult to understand, irrational or inaccessible to the senses; transmission is realized by using one comprehensible concept for another that is incomprehensible to us, which is why it becomes far closer to us, but it also limites our understanding because the unknown is reduced to the known. The symbol, which can also be expressed by metaphor, however, remains open to new upgrades of meaning and is more suitable for expressing the most complex dimensions of human experience.

[14] Metafora. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40344> (20. 5. 2022).

[15] Stanojević, Mateusz-Milan (ed). 2014. *Metafore koje istražujemo. Suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*. Zagreb: Srednja Europa, p. 14

[16] Lakoff, George and Johnson, Mark. *Metafore koje život znače*. Disput: Zagreb, p. 10

[17] Wittgenstein, Ludwig. 2007. *O izvjesnosti*. Zagreb: Globus, p. 24

[18] The consequence of this is that metaphors expand and change the meaning of words, that is, that metaphorization shapes the human experience of the world, from which the cognitive value of metaphor is derived. See: Beck, Boris and Berković, Danijel (2021). „Figurativnost abdominalnih organa u hrvatskim prijevodima u Bibliji: metonimija i merizam bubrega i srca". *Crkva u svijetu, 56* (2), pp. 233-252.

3. Biblical and Christian symbolism of water

Water is very important for religious experience in general, as is stated by Chevalier and Gheerbrant[19] who encompass the symbolic meanings of water with three major themes, namely water as "the source of life, the means of purification and the center of renewal." They pay special attention to the importance of water in the Bible, emphasizing the 2importance of springs and rain for agriculture and life in general in the arid regions of Palestine, and noting that wells and springs are "places of joy as well as miracles."[20] Water is mentioned in the Bible continuously, and always has a significant place, as one of the symbols of the Creator.[21] Biblical theology also starts from the idea that water is the source and power of life, without which plants, animals and people would be exposed to imminent death, but it also knows the waters brings death, in the form of floods, which take away life. Question of purification is a very important topic in the Bible, and the quality of water to achieve physical washing, extends to the realm of metaphysical, ie cleansing from sin in order to establish a relationship with God.[22] The key is to understand water as God's creation, which he has at his disposal, giving it to people for good, but he can also deny it.

Water appears in various situations in the history of God's people.[23] First of all, water is connected with Creation in which God at the very beginning of his great work separates the upper waters from the lower ones, so the waters are mentioned even in the first sentence of the Book of Genesis in which God's spirit hovers over them,[24] while when crossing the Red Sea water is involved in a process in which the Israelis, after crossing the desert and arriving in the Promised Land, "mature into a nation."[25] Water is simultaneously medium of forming political community in the world, and of forming the founding story of the Old Testament.[26] Water can

[19] Chevalier, Jean i Gheerbrant, Alain (ed). (1989). *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Nakladni zavod Matice hrvatske: Zagreb p. 755

[20] *ibid*. 756.

[21] *The Catechism of the Catholic Church* in Art. 1147, explicitly places water among the traces of the Creator, Hrvatska biskupska konferencija i Glas Koncila: Zagreb, 1994.

[22] Da-Don, Kotel. 2004. Židovstvo. Život, teologija i filozofija. Profil: Zagreb, p 247. The book gives a rabbinical view of everyday life, in which ritual purification is achieved in a number of practical ways, which shows how much the concept of purity is woven into the everyday life of believers.

[23] Léon-Dufour, Xavier (ed). 1988. *Rječnik biblijske teologije*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb, p. 1444

[24] *The Catechism* states in Art. 218 that since the beginning of the world, water has been "a humble and wonderful creature" and "a source of life and fertility"

[25] Keller, Werner. 1992. *Povijest Židova od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*. Naprijed: Zagreb, str. 14

[26] *The Catechism* in Art. 1221 cites the crossing of the Red Sea as "an act of real deliverance of the Israelites from Egyptian bondage" and the proclamation of "liberation by the cross"

also be very dangerous, as Chevalier and Gheerbrant mention,[27] so that instead of giving life water is taking it away; the fear of destruction and the need for salvation in a cataclysm connects the theme of the Flood and the New Testament,[28] and it also repeats in it the search for purity as the core of every religious experience.[29] The New Testament introduces baptism, as immersion in water, which means, as stated in Article 1214 of the *Catechism*, "the burial of the catechumen in the death of Christ, whence he rises, after his resurrection with him, as a new creature."[30]

4. God, Creation and morning

In his basic vocation, Čedo Antolić is the author of spiritual songs. His texts regularly mention God, Mary, prayers, faith and love, which obviously places them within the Christian imaginary, especially the Catholic one. The poet typically addresses God directly, and in this address he considers issues of existential importance to him, whose solutions he seeks within the religious horizon. For example, already the first song *Sve što bismo mogli*[31] from the first album shows how that pattern works:

My God, tell me how can I come to you
Every path I want to go, it's not mine
It's a hard day for me, I don't know peace, not even that

My God, tell me what I should do
Whose pain, I should share beautiful dreams
It's not an abyss, but I don't see the glow, though I feel it
Although I know you're following me anywhere

There is an open space between God and man that has certain contradictory properties: one cannot cross it, but one can talk; the conversation with God, how-

[27] *The Dictionary of Symbols* states that "water can devastate and swallow (…). Water can therefore contain an evil force. Then he punishes sinners, but does not affect the righteous who should not be afraid of great waters", p. 758

[28] 1 Peter 3,20 states that Noah was "saved by water". According to that symbolism, baptism signifies communion with the death of Christ.

[29] „The saintly life must deepen its spiritual consistency and be careful that the world does not defile it", James, William. 1990. *Raznolikosti religioznog iskustva*. Naprijed: Zagreb, p. 186

[30] *The Catechism* art. 1223

[31] *All we could do*, 1980; *Bože moj, kako mogu da ti pridem reci mi/ Svaki put kojim zaželim da krenem, nije moj/ Težak mi tako postaje dan, ne poznajem mir, čak ni to // Bože moj, što bi trebalo da činim, reci mi/ Čiju bol, ja bih trebao da dijelim lijepe sne/ Nije to ponor, al ne vidim sjaj, mada osjećam ga/ Mada znam da me Ti pratiš ma bilo gdje*

ever, is somewhat one-sided because the poet asks questions to which he does not receive an answer; God is absent, but in a way he is also present. This presence is not recognized by the senses, here specifically by sight, but by reason (*I know that You follow me*) and feelings. The God to whom the poet talks, despite the distance, is close and is his (*my God*); the absence of peace is connected with the absence of God, so in this way we learn an important attribute of God - peace. In the following, the poet fills the silence of God with his words:[32]

My dewy mornings aren't great, but I can feel your voice echoing
I reached out and became whole, out of consolation
someone who is lost, is sought after like me, as I was
We know that are good deeds exist, your forests and distances are in us
They share bread and strike with rain
They also give people relationships to find peace
We know there are good deeds, and that is our strength and that is our voice
Let's not stop and be strong
Love and faith are calling us in the one who gave his life for us

Bread, good deeds, consolation, love and faith are common topoi of Christian spiritual poetry and the author does not go beyond what is expected; but his own metaphor, ie *rain*, represents the author's original contribution and opens space for interpretation. In Čedo Antolić's songwriting water is often mentioned, especially in the context of purification, for example in the poem *Jutro*:[33]

When morning touches the window in my room
When Your word cleans the soul in my chest
You send me a moment to touch me

So let me walk this path along the coast
Let the salt wash the sand around my eyes,
My clean heart will remain in the middle of the see

[32] *Nisu mi jutra od rose sjajna, al osjećam kako ti odzvanja glas/ Ispružih ruku i postadoh cijela, od utjehe netko tko izgubljen traži se kao i ja/ Što sam bila / Znamo da postoje tvoja djela, tvoje su šume i daljine u nama /Kruhom se dijele i kišama biju/ Ljudima daju i odnose kako bi pronašli mir/ Znamo da postoje dobra djela, i to nam je snaga i to je naš glas / Nemojmo stati i budimo jaki / Zove nas ljubav i vjera u onoga koji je dao svoj/ Život za nas*

[33] *Morning*, 2004. *Kada jutro dodirne, prozor u mojoj sobi/ Kada riječ Tvoja umije, dušu u mojim grudima/ To mi tren jedan šalješ da me dotakne/ Pa da hodam ovom stazom pored obale/ Da mi sol spere pijesak oko očiju,/ Srce čisto nasred mora da mi ostane*

It is a picture of the morning light on the window that illuminates the room, and is compared to the word of God touching the poet's soul; the word is metaphorized as light, but also as a water because it washes the soul. Water is also on the other side of the poet's existence because he walks the path along the coast - land and sea are two complementary elements of his existence; since it is the word/light that washes it, it can be assumed that this sea consists of this metaphorical water. Another opposition is pure/impure, and impurity is just sand from the shore. It is a consistent dichotomy of life, which is understood as life in the impure, that is, sand, but on its edge there is a great sea of purity, which as a word and light enters the everyday life of the poet. Water is also inseparable from the creation of the world. Čedo Antolić in song *Stvaranje*[34] from the album of the same name, evokes the beginning of the Book of Genesis:

Hand over water, the Earth is made
Universe, light and darkness are created
Man is born, love is born
We are the signs made at the beginning of the world

In Hebrew theology God created the universe, light, darkness, and man and in the biblical text water actually preceded Creation. The poet's addition is that the love was also then created: love was manifested in that moment, and that is the love of the Creator for the created. In this sense, man is also a sign of the Creator's power, as is water. In this poem water is experienced in the context of dawn, that is, the beginning of the day:

We are silent, something is happening
A new day is coming
Life begins, rivers are formed
The sea wakes up, birds in flight

The sea and the river are both life-giving, though not for the same kind of creatures, and both point to movement. The river is explicitly mentioned at the beginning of life, because it itself has a beginning, after which its course begins, as well as time; the awakening of the sea, as a way out of a dream - that is, non-existence - is connected with the flight of a bird, a celestial creature.

[34] *Creation*, 1997: *Ruka nad vodom, zemlja se stvara/ Nastaje svemir, svijetlo i tama/ Nastaje čovjek, nastaje ljubav/ Mi smo znaci stvoreni na početku svijeta*

5. River, road, journey

The river and its course are themed in the poem *U tvojoj milosti:*[35]

To You this river has been sailing me since dawn
In endless spaces, it is the sound of life
Water and prayer

To You, my faith carries me, like life
Crucified between two distant mountains
Through the winding road
And when you draw me into the lonely depths
I trust You

To You these words make me fly like a bird
into space my faith carries me
Through the winding road

When the rains will wash me, I will trust You
And when my words stop, in Your mercy

My heart has always been with you, wherever it took me
This whole life is to You, song and prayer.

In the first stanza the river is clearly identified as the stream that leads the poet to God; that starts at dawn, because the waters are connected with Creation, and the beginning of the world corresponds to the beginning of the day. Water flows from the limited spaces of the world to the infinite spaces of the transcendental. It is interesting that the river has a sound, as well as a song - it is the sound of life. It is not said what that river is, only that water and prayer together are responsible for the poet's journey to the supernatural. The stream also appears in a Kajkavian song *Jezuš:*[36]

[35] *In your mercy*, 2004. *K Tebi me ova rijeka plovi od zore/ U prostore beskrajne, to je zvuk života/ Voda i molitva/ K Tebi me, moja vjera nosi, ko život/ Raspeta između dvije planine daleke/ Cestom krivudavom/ I kada me u samotnu dubinu ucrtaš/ Ufam se u tebe// K Tebi me ove riječi poput ptice/ Lete u prostore, moja vjera nosi/ Cestom krivudavom/ Kada me budu kiše prale, ufam se u tebe/ I kada mi budu riječi stale, u Tvojoj milosti// Tebi je moje srce uvijek bilo, ma gdje me vodilo// Tebi je cijeli ovaj život, pjesma i molitva.*

[36] *Jesus*, 2016. *Tu gde ti bregi vsak dan, / I livade, tiho odzvanjaju, tebi se klanjaju / Mamek i japa vse brige i radosti /Nekak z veseljem, vu srcu nam daruju /Lakše je nekak potoke preskakati/ V kletici vince z mirom pretakati/ Z ticami* h večer, pod tuhicu *zdihati/ Senjati nekaj, za ruke se držati/ Mi draga je rekla i dala mi misliti/ Da nekam bu prešla, z rosom se kititi/ A bregi kak jesu domačam ne moreju// Zemlju i gaje bez brige darivati/ Nam Jezuš je rekel da muka vu rukama/ Kak sveta molitva prihaja med krošnjama/ I* če *ne bum te videl kak hodiš po stezama/ Vse bu mi prešlo kak voda med pr-*

Where those hills ring softly every day,
And the meadows, they bow to you
Mom and Dad, all worries and joys
Somehow with joy, give to our hearts

It's easier to somehow jump over streams
In the vineyard, pour the wine calmly
With the birds in the evening, sigh under the covers
Dream something, hold hands

My darling said and made me think
She will go somewhere, decorate herself with the dew
And the hills to the inhabitants can not
Give land and forests without worries

Jesus told us that suffer is in the hands
Like holy prayer comes between the canopies
And if I don't see you walking the trails
Everything will pass like water between my fingers

I don't think it's nice to forget the hills,
Dawn through the fog, greet the morning
To see silent prayer in people
To walk with faith in the heart

It is again about moving towards the beginning - Kajkavian speech evokes the space of childhood, where father and mother still live, where everything is filled with joy and happiness. The stream is part of the nature and simplicity of life, in which Jesus is also located, but faith in idyllic reminiscence is not separated from suffering and prayer. Nostalgia is associated with a sense of transience, and it is again reflected in the image of water leaking between the fingers.

In a song *Sam na ulici*[37] poet is guided by faith, and the meandering of the river has now been replaced by the meandering of the road - both the river and

stima// Mislim da brege ni lepo pozabiti, / Zorju črez *meglu, jutro pozdraviti/ Tihu molitvu vu ljudima videti/ Z verom vu srcu kraje ophajati*

[37] *Jutro*, 2004. *Noć je ova ko san, puna boja,/ Odsjaj u vodi, na cesti i tragovi/ Noć je ova nečija samoća, /Dok kiša rominja, a vlakovi prolaze.// Netko je sigurno sam, izgubljen / A svjetla se i dalje pale, gase, u ritmu koraka./ Netko Te sigurno treba, moj Gospode, / Ali ne zna kako da Te dozove.// Noć je ova ko dan, sve je isto, / Kada sam si u srcu sam si na ulici, /Dok šmrkovi peru misli i haustore, / A čovjek ponekad zavidi vjetru i pticama.// I ja, koji Ti cijeli život svoj živim, / I meni je teško ponekad,/ I ja sam ponekad osamljen./ Pa i ja, koji Ti cijeli život svoj pjevam, / Znam kako mirišu ulice// Molim Te za one što žive u mraku/ I ne vide izlaz od tolikih izlaza // Daj da Tvoje svjetlo svijetli u zraku/ Onima što nemaju vjere i ufanja, moj Isuse/*

the road are obviously metaphors of human life and are interchangeable. But now two new moments are emerging - on the one hand the water has a depth in which the poet is by God's providence, and on the other hand his words, prayerful or poetic, now take the place of the river that carries the poet. Both the river and the road have their end, and the words will stop one day - this is the God to whom the poet aspires with his life, song and prayer - his river. We can read poem keeping in mind the connection between the river and the road:

This night is like a dream, full of color,
Glare in water, on the road and tracks
The night is someone's loneliness,
While the rain is pouring and the trains are passing.

Someone must be alone, lost
And the lights are still on, off, in the rhythm of the steps.
Someone must need You, my Lord,
But he doesn't know how to summon you.

This night is like day, everything is the same,
When you're alone in the heart, you're alone on the street,
As the hoses wash the thoughts and doors
And man sometimes envies the wind and the birds.

And I, who live to You my whole life,
It's hard for me sometimes,
And I am lonely sometimes.
And I, who have sung to You all my life,
I know what streets smell like

I pray to You for those who live in darkness
And they don't see a way out of so many exits -
Let Your light shine in the air
To those who have no faith and hope, my Jesus

Reflection is a motif that sporadically appears in the poems of Čedo Antolić, but it is very important because it is about the connection of what is above with what is below - *on earth as it is in heaven*, as it is said in the prayer Our Father. The water is on the road, due to the drizzle, and reflects – just as it is river. However, it is not a river that surely leads to the Lord, but a space of loss and loneliness; people needed God, but they didn't know how to reach him. Night is a symbolic time without God, the God who is light; a night that *shines like day*[38] is a biblical

[38] Psalm 139, 11-12

evocation.

Water reappears as part of a typical night scene - watering the streets with hoses, which again indicates her cleansing power. The street is shown in a double key - it is a place of wandering for those who do not know God, as well as a place of prayer for those who know him; it is both night and day - bright for those who believe in God but dark for others.

6. Travelers and apostles

When it is understood that the motives of travel/wandering are related to the motif of the river/road, and that it is a religious theme, a song about a traveler may be understood:[39]

Oh how your sound, in fragrant night
may be silent like a firefly
Only stars far away in the palm of hand
May know all that, so like angels
Keep the lonely traveler

O how your face in the night of mystery
May be hidden by the song of the sea
Only islands, distant seas, brought by the wind
Know the story in time

And so is he a bit lost, he will move on
As if he already knew all that
from somewhere flows, from the soul
tears and birds and worlds, and paths

Oh how quiet and wonderful she walks down the street
Dream calmly, you inspires the verse
that drips down the cheek, prepared by the soul

[39] Traveler. 2004. *O kako zvuk tvoj, u noći mirisnoj / Poput krijesnice šutljiv može bit / Samo zvijezde daleke tu na dlanu/ Mogu sve to znati, pa ko anđeli/ Čuvaju samoću putniku // O kako lik tvoj u noći zatajnoj / Pjesmom mora skriven može bit / Samo otoci, pučine daleke, doneseni vjetrom / Znaju priču u vremenu // I tako pomalo izgubljen, poći će dalje // Ko da mu je sve to već znano / odnekud zapravo teče iz duše / I suza i ptice i svjetovi, i staza // O kako tiha i divna hodaš ulicom/ Snivaj mirno, tvoj lik nadahnjuje stih / Što niz obraz kapne, ona što ga duša spravlja*

Fireflies on the ground are analogous to the stars in the sky, which is another symmetry of Čedo Antolić; water occurs in two forms - as a sea in the distance, a sign of travel, and as a tear identical to a verse; poetry is identified as water, which actually flows from the soul. The dew is also interesting because it is the water that comes from above, as in song *Tebe ću štovati*:[40]

I wished for the dew that sprinkled the mornings
Sky blue reflection in the stream, clouds
Take bread and bring gifts
Harvest the rays of the sun from the meadows, wait for the new day

I wanted to touch the children in the stream with my hand
Take the ancient paths and carry new thoughts
Fall asleep for a moment and see the reflection of Your eyes
In our songs, in our songs

I will raise my hands to You, O God
In my fragility I will bring sand on my feet
And give you a drop of water from a spring
The fruits of love, the grain in the fields, I will worship You
In our songs, in our songs

Dew is a privileged precipitation due to its short duration - because it evaporates quickly and does not get dirty, such as rainwater in puddles or snow that turns into slush, it is rare and symbolizes purity; morning connects it with the beginning of the day, and in a figurative sense with the novelty in general. The celestial origin of the dew, that is, the connection of the water on earth with the God who is above, is repeated in the image of the stream which maintains the blue of the sky; the reflection is repeated a third time, when God's eyes — that is, his gaze — are sought to be captured in the poet's song. Water is thus included in the autopoetic reference: a song is water, race or stream, which means that it either has a heavenly origin or it can reflect the heavenly order on earth.

Poet has sand on his feet, which means that he moves barefoot along or through the water, also that it is a movement in the direction of the spring; as we

[40] *I will worship You*, 1997. *Poželjeh rosu kojom su jutra posuta/ Nebesko plavi odraz u potoku, oblake / Uzeti kruha i donijeti darove / Požnjeti zrake sunca sa livada, čekati novi dan// Poželjeh djecu u potoku rukom dirnuti // Putove drevne i nove misli ponijeti / Zaspati načas i vidjeti odraz Tvojih očiju// U našim pjesmama, u našim pjesmama // Tebi ću uzdići ruke o Bože / U svojoj ću krhkosti pijesak na nogama donijeti // I kap vode sa izvora Tebi darivati / Plodove ljubavi, žito na poljima, Tebe ću štovati/ U našim pjesmama, u našim pjesmama*

have seen, sand means impurity. Water also appears in a negative aspect, as a force that takes a person away from his real vocation, ie from the feeling of piety, as in the song *Kapela na brijegu*:[41]

There is a place I love, where I cried and used to be happy
It grows with me in peace, I feel in my soul
At the end of this hard day,
that carries me like water carry a grain of sand,
But I'm coming back, because it's stronger in me than all the forces

Water is a negative force because it takes man away from God. It is a conceptual metaphor in which what is above is better, in opposition up/down. Water here naturally opposes God, if the chapel on the hill is understood as his abode, because the force of gravity drains in the opposite direction from him. Everyday life is a space covered by weight, while love and grace are in the opposite direction, where one has yet to climb. The feeling of loss is associated with water and in song *Zemlja*:[42]

Where You have all, these plains in people
Sometimes time stops, and waits on you again
Man is lost and does not live his life like Yours
Everything is in Your words, and this soil in our bosom

Where you have all, this water in your hands
Life in a dream, and life at dawn
Man relaxes and does not live his life like Yours
Everything is in Your love and this land is in your thoughts

And when I tell You, oh God, then it all fills me up
To see the sufferings of the world, to see the lost peace
Where You have all, where You have everything

[41] *Chapel on the Hill*, 2012. *Postoji mjesto koje volim, gdje sam plakala i sretna znala biti / Ono raste sa mnom u miru, kojeg osjećam u duši / Na kraju ovog teškog dana, koji odnosi me kao voda zrnce pijeska,/ Al se vraćam, jer je to u meni jače od svih sila*

[42] *Land*, 1997. *Tu gdje Ti je sve, ove ravni u ljudima/ Ponekad vrijeme stane, pa te opet očekuje / Čovjek se izgubi i svoj život ne doživi ko Tvoj / U Tvojim riječima je sve, i ova zemlja u njedrima // Tu gdje ti je sve, ova voda u rukama / Život u snu, i život u svitanju / Čovjek se opusti i svoj život ne doživi ko Tvoj/ U Tvojoj ljubavi je sve i ova zemlja u mislima// I kada Ti kažem o Bože, tada me sve to ispunjava/ Vidjeti patnje svijeta, vidjeti izgubljeni mir/ Tu gdje Ti je sve, tu gdje Ti je sve// Tu gdje Ti se sunce klanja, i sjaji dobrostivo/ Tu gdje su te kiše prale, opjevali vjetrovi/ Kamen i vodu i otoke, žito i lirske stihove/ U Tvojim riječima je sve, i ova zemlja u njedrima*

Where the sun worships You, and shines benevolently
Where rains washed you away, the winds sang
Stone and water and islands, grain and lyric verses
Everything is in Your words, and this land in bosom

Water appears in this song in many ways - as water in the hands, as rain that washes up things and as water connected to the islands - and each time in a different meaning. Water in the hands means water that is grabbed, for example for washing or drinking, which means that it is water that cleanses or quenches thirst; at the same time it is clear that water in the hands cannot be retained, which implies its property of elusiveness and fluidity. Such water symbolizes, at least in part, time, and time is indeed mentioned in the verse *Sometimes time stops, and awaits you again*. Time, further, as in the verses analyzed above, is the dimension in which man is lost and which separates him from God; in the face of time/eternity, water is on the side of time, suffering and lost peace.

The verse in which the washing rain is mentioned evokes again the cleansing power of water, but also its destructive power, together with the winds, which are also exogenous force of consumption, that contributes to the entropy of the world - and again it is a matter of time consuming man. The next verse, in which stone, water, and islands are placed together, may also have two meanings, depending on whether it is water on the island - which would then be fresh water, life-giving - or water between the islands, salty, which mean it does not give life, but enables travel. The sea is very important in the poetry of Čedo Antolić as a medium of navigation. Sailing is a particularly important topoi in the New Testament where the apostles gather among fishermen, and Jesus sails across the Lake of Gennesaret on several occasions. Here is the poem *Tu je sve*:[43]

Here is everything, Your sea, and our ships are still sailing
And our nets are not empty, all is here

Here is everything, I can walk as much as I want
Seek Your fruits, in the midst of the storm,

[43] *Here is everything,* 2004. *Tu je sve, Tvoje more, a naše lađe još uvijek plove/ I mreže nam nisu prazne, tu je sve// Tu je sve, mogu hodati koliko želim/ Tražiti plodove Tvoje, usred bure, usred bure// Tu je sve, slikaju ljudi prazninu u zraku, na vodu/ Brodovi raznose želje, između neba i zvijezda// Tu je sve, srce podnosi olujne noći daleke/ Sklopljene ruke još drhte, a slika na zidu još čeka// Tu je sve, Tvoje more, a naše lađe još uvijek plove/ I mreže nam nisu prazne, tu je sve// Gledam u more o Bože, pogled se podiže k tebi/ Osmijeh na licu ne blijedi, ni jedna tuga ne vrijedi// Tu je sve, masline ispiru kiše, a trava je suha/ Kamen se bori sa morem, a vjera je živa i diše// Tu je sve, Tvoje more, a naše lađe još uvijek plove/ I mreže nam nisu prazne, tu je sve*

Here is everything, people are painting a void in the air, on the water
Ships carry desires, between the sky and the stars

Here is everything, the heart endures stormy nights far away
The folded hands are still trembling,
and the picture on the wall is still waiting

Here is everything, Your sea, and our ships are still sailing
And our nets are not empty, here is everything

I look at the sea, oh God, the eye rises to you
The smile on face does not fade, no sadness is worth it

Here is everything, the olives are washed by the rain, and the grass is dry
The stone fights the sea, and faith is alive and breathing

This song reflects biblical events in many ways. Filled nets appear repeatedly throughout the Gospel[44], as a sign of the special grace of God - the result of human efforts are empty nets, and full signs of God's grace; the apostles are, after all, fishermen of men and the sea is thus a metaphor for the world. A storm at sea is also an important biblical incident[45] when Jesus appears in a storm and Peter walks on water.[46] The poet identifies with the apostle when he walks on water - a sign of faith that is reaffirmed by the end of the poem.

7. Conclusion

Čedo Antolić, a respected spiritual singer-songwriter, born in 1951 in Zagreb, where he died in 2019, moves within the Catholic religious vocabulary, but has a distinctive metaphoric system. He emphasizes the frequent mention of water in various forms - such as a stream, river, sea, rain, drop - and within its typical theme of addressing God, and in that discusses issues of existential importance.

The imagery of Čedo Antolić related to water is very rich, and some of its aspects are analyzed here, for example the analogy between water and light, as an attribute of God. The experience of water as a medium of purification is very important, which can be presented either as rain that falls, or as a stream or river that is entered, or as the sea through which one travels. Fruitful metaphor of the river develops as a way of life or the flow of time, which can be identified with

[44] John 21,6
[45] Mark 4,35 – 5,43
[46] Matthew 14,22-36

a road or street. A number of metaphors thus reach allegory, so that life - like a river or a road - has a beginning, which purity we can try to return to, and it also has its end, as estuary or death, when the poet is meeting God at the end of his journey.

God is both present and absent, he is both the goal and the companion; God is the touch of the supernatural in the existence, but existence also seeks to transcend life. Since faith is true elsewhere, and not yet realized in the present life, travel can also be understood as wandering, and water has negative connotations of something that consumes man or moves him away from communion with God. The street, which is actually a river, is at the same time a place of wandering for those who do not know God, as well as a place of prayer for one who knows him; it is both night and day - bright for those who are in that street, dark for those who do not know that path. The street - the river - is also the place where the poet sings, so the themes of water, life, religion and art are intertwined.

SIMBOLIKA I METAFORIKA VODE U RELIGIOZNOM ISKUSTVU - KANTAUTORSKI OPUS ČEDE ANTOLIĆA NA STANDARDU I KAJKAVSKOM

Boris Beck, Zagreb

Sažetak

Čedo Antolić, uvaženi kantautor duhovnih pjesama, rođen 1951. u Zagrebu, gdje je i umro 2019., kreće se unutar katoličkog religioznog vokabulara, ali ima osebujnu metaforiku. U njoj se ističe često spominjanje vode i to u raznolikim vidovima – kao potok, rijeka, more, kiša, kap – i to unutar svoje tipične teme obraćanja Bogu, i u tom obraćanju razmatranja pitanja od egzistencijalne važnosti.

Imaginarij Čede Antolića povezan s vodom veoma je bogat, a ovdje su analizirani neki njegovi vidovi, primjerice analogija između vode i svjetla, kao Božjeg atributa. Veoma je važno iskustvo vode kao medija očišćenja, koja to može biti bilo kao kiša što pada, bilo kao potok/rijeka u koju se ulazi, bilo kao more kojim se putuje. Voda se tako otvara u svojoj konotaciji u raznim smjerovima, pa je tako plodna metafora rijeke kao životnog puta i/ili protoka vremena, koja se može identificirati s cestom/ulicom. Niz metafora doseže na taj način alegorizaciju pa tako život (kao i rijeka ili cesta) ima početak čijoj se čistoći možemo pokušati vratiti, a ima i također i svoj kraj, kao ušće/smrt, odnosno susret s Bogom na kraju putovanja.

Bog je istovremeno i prisutan i odsutan, on je i cilj i pratilac, dodir nadnaravnog u postojanju koje se nastoji transcendirati. Budući da je vjera istinita negdje drugdje, a u

sadašnjem životu još nije ostvarena, putovanje se može shvatiti i kao lutanje, a voda ima negativne konotacije nečega što troši čovjeka ili ga pak odmiče od zajedništva s Bogom. Ulica, koja je zapravo rijeka, otkriva se u dvostrukom ključu – ona je istovremeno mjesto lutanja za one koji ne poznaju Boga, kao i mjesto molitve za onoga koji ga poznaje; ona je i noć i dan – svijetla za one koji su u toj ulici kao u rijeci što ima siguran put, mračna za one koji taj put ne poznaju. Ta je ulica i mjesto u kojem pjesnik pjeva, pa se tako teme vode, života, vjere i umjetnosti povezuju.

Ključne riječi: duhovnost; poezija; metafora; voda

Izvorni znanstveni rad
UDK 725.7 (091)(497.5 Varaždinske Toplice)"19"
Primljeno 2019-10-15/2021-12-27
Prihvaćeno za tisak 2021-12-28

PRILOG POVIJESTI KUPALIŠTA VARAŽDINSKE TOPLICE OD 1924. DO 1929. GODINE

Spomenka Vlahović, Varaždinske Toplice

Sažetak

Prema izvorima kojima raspolažemo, u kupalištu Varaždinske Toplice nakon Prvog svjetskog rata u novoj državi, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca dolazi do značajnih promjena s obzirom na liječenje, zbrinjavanje invalida i članova njihovih obitelji, zbog čega se događa niz reformi u funkcioniranju Saveza kupališta, banja, lječilišta, ljetovališta, mineralnih voda i sanatorija. Osjeća se sve veći pritisak različitih državnih institucija na ovo kupalište da se precizno i redovito vodi dokumentacija i ažuriraju statistički podatci vezani uz djelovanje kupališta, smještaj ratnih invalida i članova njihovih obitelji te uvažavanje njihovih prava. Dokumenti potvrđuju da većina invalida nije poštivala pravila vezana uz smještaj u ovom kupalištu pa je često dolazilo do problema. Vrijeme je to poslije Prvog svjetskog rata, kad se još uvijek osjeća nedostatak nekih prehrambenih artikala, ali i osiromašenost Topličana.

Posebnu zanimljivost u radu predstavlja istraživanje bogate arhive zagrebačkog Kaptola, koju čuva Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, a ovom se prilikom prvi put objavljuje, s ciljem da se učine dostupnim upravno-pravni postupci koje su vodili ratni invalidi, udovice i siročad za vrijeme Velikog rata i nakon njega. Suočeni smo s činjenicom da su postupci dokazivanja prava bili dugotrajni te se do pozitivnog ili negativnog rješenja na pravo uživanja invalidske potpore dolazilo nakon višegodišnjih neizvjesnosti. U tim dugim upravno-pravnim postupcima bilo je primjera da su nakon desetak godina neki nasljednici invalidskih prava preminuli, dok su drugi postupke izgubili.

Ključne riječi: kupalište Varaždinske Toplice u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca; ratni invalidi; djelovanje kaptolskog lječilišta; liječenje invalida, upravno-pravni postupci u ostvarivanju invalidskog prava (vojna mirovina)

Uvod

U ovom se radu prvi put prezentira bogata arhiva Zagrebačkog kaptola, koja se čuva u Zavičajnom muzeju Varaždinske Toplice, a odnosi se na neobjavljenu povijesnu građu vezanu uz poznato kupalište i lječilište Varaždinske Toplice u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U radu se kronološkim redom donosi arhivska građa sačuvanih dokumenata kupališta i lječilišta Varaždinske Toplice, koja obuhvaća period od 1924. do 1929. godine. Svi prezentirani podatci objavljuju se prvi put, s ciljem ilustriranja povijesnih okolnosti funkcioniranja topličkog kupališta i lječilišta Varaždinske Toplice u naznačenom periodu. S obzirom na to da je dio arhivske građe spomenutog arhiva Muzeja autorica teksta objavila u znanstvenoistraživačkom projektu u 2014. godini pod naslovom *Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na poslijeratno razdoblje,* ovaj rad nastavak je započetog istraživanja bogatog arhiva Zagrebačkog kaptola i dokumenata koji sadrže razne podatke kaptolskog vlastelinstva i kupališnog lječilišta Varaždinske Toplice.[1] Potrebno je napomenuti, kako je vrijednu građu uspio sačuvati i spasiti osnivač Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice Josip Čabrian. Spomenuti arhiv Zagrebačkog kaptola sastoji se od ukupno 187 fascikala i pojedinačnih rukopisnih knjiga, a arhivska građa obuhvaća vremenski period od 1667. - 1937. godine i danas predstavlja vrlo važan izvor povijesne građe za kupalište i lječilište Varaždinske Toplice.

Organizacijski problemi: odnos/usklađivanje prakse i legislative

U jednom od dopisa Saveza kupališta Kraljevine SHS naslovljenog na ravnatelja Lječilišta i kupališta u Varaždinskim Toplicama dr. Lovru Radičevića (8. kolovoza 1928.), vidljivo je da se broj invalida s 33 povećava na 126. Prema tome, Lječilište bi za takav broj trebalo rezervirati triput više soba nego ranije. Moguće je da konkretno stanje nije bilo zabrinjavajuće koliko se čini jer je, kao što dokumenti pokazuju, od spomenutog broja upućenih na liječenje stiglo je 11 invalida. Bilo bi zanimljivo znati kakvo je bilo stanje u Savezu kupališta, banja, lječilišta, ljetovališta, mineralnih voda i sanatorija voda Kraljevine SHS s obzirom na takav odaziv, no iz dostupne arhive vidljivo je da spomenute ustanove ne ažuriraju redovito svoju statistiku.[2] Da je ažurnost i uvid u stanje stvari problem potvrđuje

[1] Spomenka Vlahović, *Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na poslijeratno razdoblje* u: Zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanim u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014., Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918., Zagreb -Varaždin., u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, str. 125-158.

[2] Zanimljivo bi bilo u daljnjim istraživanjima utvrditi kakav je bio odnos vlasti prema ostalim kupalištima koja nisu bila pod izravnom jurisdikcijom Katoličke crkve, op.a.

i činjenica da Inspektorat Ministarstva narodnog zdravlja u Zagrebu od uprave kupališta u Varaždinskim Toplicama višekratno zahtijeva dostavu statističkih podataka o broju posjetitelja za kalendarske godine 1921., 1922. i 1923., a naročito za sezonu 1924.

I Društvo za promet stranaca u Zagrebu – Glavno zastupstvo „Putnik" a. d. za saobraćaj putnika, turista u Kraljevini SHS u Beogradu – nakon što je zagubilo statističke podatke o posjeti gostiju ovom kupalištu, koje je dostavio gosp. kanonik dr. Radičević, ponovno traži da se prikaže broj posjetitelja u sezoni 1924. godine.[3]

U odgovoru ravnatelja kupališta u Toplicama čitamo: „*… Da je ovo kupalište imalo posjetitelja godine: 1921. … 11350*

1922. … 15281

1923. … 10549 posjetitelja."[4]

Ministarstvo Narodnog zdravlja Kraljevine SHS – Administrativno odjeljenje, vrlo hitno traži od kupališnog ravnateljstva u Varaždinskim Toplicama odgovore na tri pitanja:

1. *Po čijem su odobrenju lekari vršili praksu u Varaždinskim Toplicama*
2. *Da li su pomenuti lekari podneli lekarske izvještaje za banjsku sezonu u 1924-toj godini*
3. *Da li je kupališnom ravnateljstvu poznato, da je za lekarsku praksu u banjama potrebno odobrenje Ministarstva na osnovu T. broj 114 Zakona o taksama, Beograd 20/2 1924. Po naredbi Narodnog zdravlja, načelnik*

[nečitko].[5]

U odgovoru ravnateljstva kupališta/lječilišta Varaždinske Toplice čitamo:

1. dr. Josip Lochert imenovan je i postavljen kupališnim lječnikom po vlasniku kupališta Prvostolnom kaptolu zagrebačkom u Zagrebu, te se isti nalazi lekarom u ovoj banji preko 10 godina

2. Da li je pomenuti lekar podnesao izvještaj za banjsku sezonu 1924. godinu, to je ovom ravnateljstvu nepoznato

3. Isto je ovom ravnateljstvu nepoznato, da li je za lekarsku praksu u banjama potrebno odobrenje Ministarstva na osnovu T. br. 114. Zakona o taksama, jer ono nije dobilo nikakove naredbe u tom pogledu, a niti je naslov do sada tražio da se

[3] Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, Arhiva Zagrebačkog kaptola, dokument 24. 10. 1924. U ostalim bilješkama u radu koristit će se za Zavičajni muzej Varaždinske Toplice oznaka ZMVT, a za izvor Arhiva Zagrebačkog kaptola oznaka AZK, op.a.

[4] ZMVT, AZK, dokument XXXVIII-145.

[5] Isto, AZK, dokument CXXX1X-27.

kakovo izvješće glede odobrenja podnese. Glede lekara Davida Weissa ne može ovo ravnateljstvo ništa izvijestiti budući on nije kupališni lječnik, već općinski koji je po općinskom odabiru imenovan lječnikom za općinu Varaždinske Toplice, koji samo preko zime vrši lekarsku praksu u banji.

Varaždinske Toplice 27/2 1925.

[potpis nečitak].[6]

Nakon toga slijede i Izvješća Ministarstvu narodnog zdravlja Kraljevine SHS – Administrativno odjeljenje u Beogradu, kao i Inspektoratu Ministarstva narodnog zdravlja u Zagrebu, koji traže popise banjskih i svih privatnih liječnika. U odgovoru ravnatelja kupališta u Varaždinskim Toplicama stoji: … *da ono imade svoga kupališnog lekara dr. Josipa Locherta, koji vrši ljekarsku praksu u kupalištu, osim njega za mjesto Varaždinske Toplice i okolicu ljekarsku službu obavlja općinski liječnik dr. David Weiss, koji je ujedno i ljekar okružne blagajne Varaždinske, a po potrebi obavlja istu i u samom kupalištu …*[7]

Doktor Josip Lochert, liječnik u kupalištu Varaždinske Toplice (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, foto-dokumentacija povijesne zbirke)

Dopisom velikog župana osječke oblasti od 26. ožujka t. g. i naredbom Ministarstva socijalne politike – invalidsko odobrenje od 29. srpnja 1926., moli se konačno definiranje instance koja ima pravo raspoređivati invalide u ovo kupalište te odluka odnosi li se to i na njihove porodice. U priloženom propisu stoji jasno da će invalide upućivati Ministarstvo socijalne politike, dok u praksi to čine veliki župani zagrebačke, osječke, ljubljanske oblasti i dr. Kako ne bi došlo do nepotrebnog spora, moli se ravnateljstvo da se pitanje konačno razriješi. U poduljem, vrlo temeljito sročenom, odgovoru Savezu kupališta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Zagreb, naslovljenom na dr. Lovru Radičevića, skreće se pozornost na slijedeće: *Praksa je pokazala da Invalidski zakon ne izvršava očekivanu humanu zadaću. Specijalna su kupališta tim Zakonom silno oštećena, a osim toga može*

[6] Isto, AZK, dokument br. 12.738 i br. 15207.

[7] ZMVT, AZK, dokument br. 2478/1925.

se dogoditi da primjenjivanje tog Zakona ide na štetu ostalim bolesnicima koji nisu invalidi, a traže pomoć u ljekovitim kupalištima. Prema Invalidskom zakonu vlasnici kupališta trebaju u glavnoj sezoni primiti na stan i kupanje 5 % invalida (taj postotak uzima se od broja prošlogodišnjih posjetitelja). U Kupalištu Varaždinske Toplice taj bi postotak bio 68, što znači, da bi u glavnoj sezoni tj. od 15. lipnja do 31. kolovoza lječilište primalo 68 invalida. Nigdje nije regulirano kako ti invalidi mogu doći u kupalište, kada i u koje vrijeme. Još bi u tom slučaju za njih trebalo biti uvijek rezervirano 15 do 20 soba, kako bi se isti u slučaju dolaska ukonačili.[8] Suprotno tome, ove bi sobe trebale ostati prazne, pa se može zaključiti kako se mnogo očekivalo od Invalidskog zakona, tj. da će se njime uvesti red i disciplina u provođenje planiranih dolazaka i odlazaka invalida na liječenje, a svjedoci smo neodgovornog i nekorektnog odnosa prema odgovornima u lječilištima i kupalištima. Prema dokumentu od 8. kolovoza 1928. godine u ovo su kupalište upućena 33 invalida, a stvarno ih je došlo samo troje (jedan pukovnik i dvije žene invalida). Ovaj primjer ukazuje zapravo na to da se kupalištu nanosi materijalna šteta jer bi se zbog čuvanja rezervacija soba za invalide odbijali brojni drugi gosti koji nisu bili invalidi, a potrebna im je pomoć u liječenju. Iz navedenih razloga vidljivo je da spomenuti Zakon nije u praksi postigao ono što je trebalo postići, već je došlo do opterećenja ionako skučenog kapaciteta kupališta. Da se problem riješi, trebalo je odrediti točno vrijeme dolaska invalida i trajanja njihova liječenja. Od kupališta se ne može zahtijevati da, pored velikog invalidskog poreza, drže rezervirano 15 do 20 soba za eventualno nove (?) invalide, kojih, kako se vidi u naznačenom slučaju, nije bilo (osim troje).[9] Među brojnim dopisima naslovljenim na Ravnateljstvo kupališta u Varaždinskim Toplicama od 18. kolovoza 1927. nalaze se i obavijesti o povlasticama u lječilištima. Naime, aktualne povlastice za posjetioce Primorja i ljekovitih kupališta uz plaćanje iznose 50 % od normalnih voznih cijena, vrijede, prema najnovijem rješenju Generalne direkcije državnih željeznica, za posjetioce ljekovitih kupališta, bez obzira na njihovo imovinsko stanje. Spomenutom odlukom povlastice obuhvaćaju i posjetioce koji se već nalaze u njima. Posjetioci koji su pri dolasku u lječilište predali svoje karte te nisu imali pravo na povlasticu, *kupit će kartu u pola cene do prvobitne stanice, ako potvrdom banjske uprave dokažu da su proboravili u banji najmanje 14 dana*.[10] U vezi s tim nalazimo u kaptolskoj kancelariji kupališta Varaždinske Toplice zapisnik sa sjednice Prvostolnog Kaptola zagrebačkog od 24. studenog 1928., kojim se naknadno predlaže uvjerenje Ministarstva socijalne politike Luki Habijancu, ratnom inva-

[8] Isto, 1928.

[9] Više podataka o socijalnim pitanjima vezanim uz ratne invalide vidi u časopisu „Vojni invalid", br. 3., God I., Pučka tiskara, Šibenik, 1922., op. a.

[10] ZMVT, Arhiva Zagrebačkog kaptola, dokument CXLII-116/1927.

lidu, potporučniku u mirovini iz Zagreba, za besplatno liječenje u Varaždinskim Toplicama, kao i povrat uplaćenog iznosa za stan, rasvjetu i lječilišnu pristojbu u iznosu od 320 din, što je i učinjeno putem pošte 5. prosinca 1928.[11]

Izbor arhivske dokumentacije iz arhive povijesnog gradiva Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice koja se odnosi na upravno-pravne postupke koje su vodili ratni invalidi, udovice i siročad za vrijeme Velikog rata i nakon njega

Posebnu grupu dokumenata Arhiva Zagrebačkog kaptola čine oni vezani uz dokazivanje prava koja se odnose na status ratnih invalida, udovica i siročadi, a koji se zbog duljine trajanja pojedinih procesa protežu na nekoliko godina od vremena rata pa sve u razdoblje Kraljevine SHS. Posebno treba naglasiti da se radi o brojnim tragičnim slučajevima gdje se zahtjevi, traženja i dokazivanja ažuriraju pred brojnim službenim institucijama (općine, Udruženja ratnih invalida Kraljevine SHS oblastni odbor Zagreb, Kraljevski porezni ured, Župni uredi – Matice rođenih i umrlih, liječničkih svjedodžaba, Invalidski sud za Savsku oblast u Zagrebu/Beogradu, Kr. povjereništvo za socijalnu skrb, odsjek V. Zagreb) i tek se nakon te podulje procedure donosi rješenje (pozitivno ili negativno) na pravo prijema invalidske potpore, a u skladu s § 107. Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine. Iz velike količine pregledane muzejske arhive izdvaja se kao primjer nekoliko karakterističnih slučajeva.

Iz arhive Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice izdvaja se zanimljiv slučaj Ane Jurak, žene Franje Juraka iz Desinića, Pregrada, majke troje djece – Hildegarde, Ane i Eleonore – u kojem se rukopisu naslovljenom na Ministarstvo socijalne politike Kraljevine SHS u Beogradu (pisanom njemačkim jezikom) moli potpora za uzdržavanje od 1. prosinca 1918. do 12. rujna 1920. Naime, njezin muž Franjo Jurak našao se od 1915. godine u zarobljeništvu, tako da zapravo dugo nije znala je li u ratu stradao i kako.

Iz zarobljeništva se vratio u rujnu 1920. godine. …*Ovom zgodom umoljava se naslov za iznimno rješenje predmeta tičućeg se doznake invalidske potpore Ani Jurak koja istoj pripada počevši od 1. studenog 1918. do konca rujna 1920. tj. do povratka njezinog muža iz zarobljeništva. … Izvještaj koji je usljedio na tamošnje naređenje od 22. srpnja 1922. br. 8411/VI ustvari invalidskih potpora za naše državljane koji borave u inostranstvu čast nam je ovom odelenju naslov zamoliti za izdanje shodne upute, kako će se dotičnim strankama pripadajuće pristojbe/penzije i dodatci doznačavati odn. isplaćivati s obzirom na okolnosti što dotični borave u inostranstvu… Primjećuje se da rješenje ove stvari požuruje naše Poslanstvo iz Beča dopisom od 14. rujna 1922. br. 909P. Te preporučuje Anu Jurak za najhitniju doznaku*

[11] Isto, AZK, dokument CXL II-74/1928.

neisplaćenih ostataka pripomoći jer se rečena nalazi u velikoj bijedi radi siromaštva.

U Zagrebu, dne 25. listopada 1922.
Za pokrajinskog namjesnika:
Kr. odsječni savjetnik:
[potpis nečitak].[12]

Kraljevina SHS Ministarstvo socijalne politike br. 43211 od 25. svibnja 1925. godine Beograd

Delegaciji Ministarstva financija Zagreb

Rješenjem zagrebačke Specijalne invalidske komisije od 15. travnja 1924. Br. 18697 kao na Zakonu osnovana osnažena je odluka Pokrajinske uprave (odelenja socijalne politike) u Zagrebu od 25. rujna 1922. godine Br.80816, kojom se dosudjenja invalidska potpora (penzija) ranjeničkog dohotka Ani, ženi Franje Juraka i djeci Hildegardi i Ani (Elonora više nema pravo jer je navršila 14 godina) stoga neka Delegacija u smislu članka 35. Zakona o dvanaestinama od 30. lipnja ove godine i članka 6. Pravilnika za izvršenje rješenja Ministarskog Saveta Br. 38652 od 13. travnja ove godine isplaćuje u buduće imenovanoj porodici invalidsku potporu.

Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju Odjeljenje socijalne politike Kr. SHS Ministarstvo socijalne politike br. 43211 od 25. svibnja 1925. godine, Beograd

Iz uvjerenja

Zagrebačke Specijalne invalidske komisije rješenjem svojim Br. 18697 od 15. travnja 1924. godine, a na osnovi članka 144. Finanz. Zakona od 31. ožujka za 1924. /1925. od 30. lipnja 1923. godine osnažila je rješenje Pokrajinske uprave Odelenja za socijalnu politiku u Zagrebu Br. 80816 od 25. listopada 1922. godine kojim je dosudjena invalidska potpora Ani, ženi Franje Juraka i deci Hildegardi i Ani koje žive u Desiniću, srez Pregrada, okrug Varaždin. Iz uvjerenja doznajemo da Franjo Jurak živi u Beču XIII Dreihausenstr. No. 14., Tür 6. Ovo uvjerenje izdaje se imenovanoj porodici kao legitimacija za primanje invalidske potpore (muž umro ili se još nije vratio kući nakon zarobljeništva možda se nalazi na lječenju).[13]

Uvjerenje je potpisao ministar socijalne politike, a za načelnika Odelenja invalida inspektor (nečitko).

Na temelju prikupljenih podataka može se pretpostaviti da se Franjo Jurak nakon višegodišnjeg zarobljeništva nalazi na liječenju u Beču, gdje je vjerojatno ostao živjeti.

Drugi je odabrani primjer udovice Verone Antonić iz Vinagore, općina Desinić, srez Pregrada, koja se obraća za pomoć Invalidskom sudu Savske

[12] Isto, AZK, br. 80.816/1922., V. 44815.
[13] Isto, AZK, br. 43211., 1925.

Divizijske oblasti zbog obustave invalidske potpore. koju je dobivala po mužu Josipu Antoniću iz Vinagore. Njen je muž 1914. otišao na ratište, a kući se vratio 1918. kao ratni invalid. Invalidsku potporu dobivao je sve do dana svoje smrti pod konac godine 1919. Od tog vremena pa do 1922. Verona je invalidninu dobivala kao zakonita supruga i ne zna zašto je te godine (1922.) ukinuta. *Ja sam ratna udovica i prema tome ostala sam bez hranioca pošto je moj suprug preminuo od posljedica zadobivenih u svjetskom ratu u vršenju svojih vojničkih dužnosti, pa prema tome držim da mi tim više mjesto njega pripada državna pomoć. Ta pomoć mi je potrebna s obzirom na današnje teško ekonomsko i financijsko stanje, koje se naročito osjeća u velikoj mjeri kod nas ratnih udovica, koje smo ostale bez našeg hranioca.*[14] Očito je gđi Veroni Antonić dobro poznata situacija u kojoj se nalaze ratne udovice. Izgleda da je u krapinskom kraju veći broj žena koje dobivaju redovnu državnu pomoć pa smatra kako je nepravedno što ona takvu ne dobiva i pretpostavlja da je to zbog toga što se nije pravodobno prijavila sudu ili vlasti za ostvarenje takve pomoći.[15]

Kao što sama priznaje, … *mora se imati pred očima, da sam udovica seljačkog staleža, pa nisam mogla znati za svaku uredbu i zakon, koji se tiču invalida, pa stoga podnosim ovu prijavu na koju molim da se preduzme ponovno sudjenje pa da mi se nakon provedenog propisanog postupka doznači zakonom pripadajuća invalidnina.*[16]

Iz arhive je vidljivo da se kod referentnog suda ne mogu naći nikakvi spisi vezani uz konkretni slučaj pa će stoga stranka biti saslušana radi ažuriranja podataka: provjereno je je li se prijavila do 17. svibnja 1923. godine te kome je uputila molbu. Na osnovi akata Pokrajinske uprave, Odelenja socijalne politike, datiranih na 3. rujna 1937., može se zaključiti da je vođen dosta dugotrajan postupak, a u sastavu tih akata nalazi se i veći broj sličnih predmeta u kojima uglavnom ratni invalidi traže zaostale potpore (npr. Josip Novak, 7. prosinca 1922., Varaždin, Kr. poreznom uredu). Među ostalima podacima ovdje se nalaze invalidski listovi, rješenja, mišljenja, odluke komisije za preglede invalida, mišljenja o sposobnosti i ostali dokumenti.[17]

Zanimljiv prilog nalazimo u Zlataru – Komanda vojnog okruga Varaždin: radi se o 100 % ratnom vojnom invalidu Alojzu (Vjekoslavu) Katiću iz Martinaca, koji je 1923. godine podnio molbu Ministarstvu socijalne politike, a koju je Komanda rješenjem 31. listopada 1928. vratila Poglavarstvu sreza Zlatar s napomenom …

[14] Isto, 1925.

[15] Isto, AZK, spis Invalidskog suda Savske Divizijske Oblasti za Veronu Antonić ur. broj. 1393-36, 3019.

[16] Isto.

[17] Isto, AZK br. ur. zapis. 98.913 - savezni brojevi: 26709-V-19184/22.

da molilac priloži izvršno, sudsko rješenje, o prevodjenju na novi Invalidski zakon, koje molitelj do danas ovoj upravi predao nije, usled čega je po njegovoj molbi (22. 10 1928.) cio akt pohranjen u opštinskoj arhivi. Prije ove molbe nije dao nikakove molbe.

Zaključeno u Zlataru 27. lipnja 1934.
Na daljnje uredovanje Invalidskom sudu Zagreb.[18]

Iz daljnjeg postupka vidljivo je da je molba upućena Invalidskom sudu Savske divizijske oblasti Zagreb. *Imenovani nije se do danas javljao kao ratni invalid ovoj Komandi stoga po novom Invalidskom zakonu nije ni pregledan. … S molbom na nadležnost.*

U potpisu:
Komandant pukovnik
(nečitko)

U spisu Kraljevine Jugoslavije – Invalidski sud Savske divizijske oblasti Zagreb donosi rješenje „odbija se" jer se nije javljao do 17. svibnja 1923.

Zagreb, 13. kolovoza 1934.[19]

Dana 13. kolovoza 1934. godine u Invalidskom sudu za Savsku divizijsku oblast riješeno je po traženju invalidnine ratnog invalida Katić Alojza (Vjekoslava) iz Zlatara, Martinci, slijedeće: *Razlozi suda: Sud je ocijenio podnete dokaze, pa je našao da molilac ne ispunjava uslove predviđene §§1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110 i 112 Invalidskog zakona jer se iz spisa vidi, da se molilac nije prijavio na invalidninu prije 17. svibnja 1923. god. kako to predvidja čl. 20. tač. III. Zakona o privremenoj pomoći invalidima od 28. prosinca 1921., jer je njegova prijava predmeta tek 1934. godine dakle ne blago vremeno te neispunjava uslove iz §106 Invalidskog zakona od 4. srpnja 1929. godine, te se od ovoga traženja kao neumesnog i nedokazanog ima odbiti. Sa izloženog, a na osnovu §107. Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine Rješava: Da se Katić Alojz iz Zlatara srez Zlatar od svog traženja da mu se prizna pravo na prijem invalidnine po §107 Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. god. kao neumesnog i nedokazanog odbije. U roku od 15 dana od dana prijema ovog rešenja molilac ima pravo žalbe Višem invalidskom sudu u Beogradu preko ovog suda. Rešeno u Invalidskom sudu za Savsku divizijsku oblast dana 13. kolovoza 1934. godine br. 320/34.*[20]

U nedostatku odgovora Alojza Katića (100 % ratnog vojnog invalida nesposobnog za bilo kakav rad i privređivanje) na izrečeno rješenje, nije poznato je li se žalio Višem invalidskom sudu u Beogradu.

[18] Isto, AZK, dokument 4911 od 271/6/1934.
[19] Isto, AZK, dokument 320/34.
[20] Isto, AZK, dokumenti za 1934. godinu.

Među brojnim dokumentima izdvaja se zanimljiv primjer udovice Bare Svetec iz Bedenca, općina Ivanec, koja vodi postupak za dodjelu vojne mirovine iza supruga u ratu nestalog (zarobljenog ili poginulog) Antuna Sveteca, pješaka 16. pješačke pukovnije. Majka je dvoje malodobne djece, sina Andre, rođenog 29. studenog 1911., i kćeri Magde, rođene 7. lipnja 1912. Nakon prikupljenih brojnih dokumenata iz Uvjerenja Kr. poreznog ureda u Varaždinu od 19. siječnja 1926., vidljivo je da ratna udova Bara Svetec uživa vojnu mirovinu i da joj pripadajuća prava nisu obustavljena.[21] Kr. povjerenstvo za socijalnu skrb, Odsjek V. Zagreb, 1921. u dopisu Kr. poreznom uredu Varaždin (prijepis) piše: *Na teret vrh. drž. uprave, glavna IX., a red. izd. buđeta za god. 1920./1921. za udovu Baru Svetec iz Bedenca kbr. 2. općina Ivanec, iza u ratu nestalog Antuna Svetec doznačuju se opskrbna beriva za vrijeme udovničkog stanja, počevši od 1. studenog 1918. kod naslova na isplatu...*

Od ostalih prinosa vidljivo je da: *uzgoni prinos pripada za mušku djecu do navršene 16. godine, a za žensku djecu do navršene 14. godine života ili do ranije opskrbe. Na osnovu Uredbe od 14. veljače 1920. čl. 14., te odobrenja Gosp. Ministarstva za socijalnu politiku od 28. listopada 1920. I. br. 13325. doznačuje se dodatak opskrbnim berivima u mjesečnom iznosu od 40 K. i to za vrijeme od 1. veljače 1920. do 31. siječnja 1921. Ovaj dodatak u ovom slučaju za udovu s dvoje maloljetne djece pripada mjesečno 40 K. (sve do navršene 16. godine života). Na osnovu uredbe od 25. ožujka 1921. br. 8679 čl. 2. doznačuje se dodatak opskrbnim berivima u mjesečnom iznosu od 160 K. počevši od 1. travnja 1921. privremeno (a za svako daljnje muško ili ženko dijete 32 K. mjesečno do navršene 16. godine života). Ovaj posljednji dodatak pripada udovi i siročadi ako ne plaćaju neposrednog poreza više od 200 K. godišnje… Svaka nastala promjena oko opskrbnih beriva i dodataka na skupoću imade naslov u svrhu sprečanja preužitka u obzir uzeti i izvještaj o promjeni ovom Kr. povjereništvu predložiti.*

U potpisu:
Zagreb, dne 17. juna 1921.

Za bana:
Kraljevski odsječni savjetnik u Zagrebu
[nečitko].[22]

Prema rješenju Suda u Ivancu od 6. veljače 1927. udova Bara Svetec iz Bedenca, sreza Ivanec, ispunjava sve uslove za prijem invalidnine – invalidske potpore po propisima Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine te joj se ima produžiti isplata ove i poslije 1. listopada 1929. godine.

[21] Isto, AZK, dokument br.206/1926.
[22] Isto, AZK, 1921.

Od Kr. kot. kao invalid. Suda u Ivancu 12. rujna 1929. Br. 9957/pr.
Sudija
[nečitko].[23]

U ovom slučaju imali smo mogućnost putem dokumenata pratiti slijed događaja vezanih uz dokazivanje prava udove Bare Svetec na invalidninu po suprugu Antunu Svetecu, pa sve do zaključivanja slučaja u cijelosti jer je godine 1936. udova preminula, a djeca više nisu imala pravo na invalidsku potporu.[24]

Tako, na npr., u općini Mali Bukovec nalazimo arhivu koja se odnosi na ratnog invalida Florijana Ključarića i molbu njegove udovice Grete Ključarić za potporu jer je majka petero djece. Djeca su: Andrija, sin rođen 10. 10. 1900., kći Cecilija, rođena 21. 02. 1902. (udala se u Selnicu 1922.), Ivka, kći rođena 16. 05. 1905., Rok, sin rođen 09. 08. 1907. (teško bolestan) i Marica, kći rođena 17. 03. 1909. Liječnik u Malom Bukovcu izdao je Liječničku svjedodžbu kojom potvrđuje *da je udova Greta (Margareta) Ključarić jako nagluha, imade veliku gušu, teško disanje pa je duševno manje vrijedna i slaba te je za rad i privredu 50 % manje sposobna. Sin Rok Ključarić 15 godina star nije za nikakav posao sposoban. 15. veljače 1923.*[25] Poglavarstvo upravne općine u Malom Bukovcu potvrđuje time da udovica ne prima nikakvu državnu ni građansku pomoć, što je vidljivo i iz Zapisnika od 11. siječnja 1923. sastavljenog u Uredu Podružnice udruženja Ratnih invalida Mali Bukovec, Kraljevine SHS oblastni odbor Zagreb, gdje je ratna udova podnijela molbu, zbog teškog materijalnog stanja, a nikakvu pomoć niti potporu nije dobila. U međuvremenu iz rješenja Kr. poreznog ureda u Varaždinu od 22. siječnja 1926. vidljivo je da Greta Ključarić prima redovno vojnu mirovinu u ovom Uredu. Međutim, Rješenjem Invalidskog suda za Savsku divizijsku oblast u Zagrebu, a po predmetu traženja invalidske potpore za Gretu Ključarić na temelju podnijete molbe od 17. rujna 1929., Sud donosi negativno rješenje jer ne ispunjava uvjete iz točke II §1 i 4 Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1923. godine i po § 32 Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine. U objašnjenju sud je ocijenio podnijete dokaze pa je našao da udova i djeca pokojnog Florijana Ključarića ne ispunjavaju uvjete predviđene spomenutim Zakonom. Naime, moliteljičin muž je umro 23. ožujka 1915. godine kod svoje kuće, kao građansko lice, po otpustu iz vojske, gdje je bio civilni vozač. Ovim rješenjem zamjenjuje se rješenje Kr. kotarskog suda u Ludbregu broj 763 od 25. studenog 1926. godine. U roku od 15 dana od dana primitka ovog rješenja moliteljica je imala pravo žalbe Višem

[23] Isto, AZK, dokument br. 9957, 1929.

[24] Isto, AZK, dokument XII. Inv. 6734/1939.

[25] Isto, AZK, Iskaz za opskrbu ovlaštenih osoba preostalih iz vojničkih osoba, Franjo Ključarić, 1923.

Invalidskom sudu u Beogradu, preko ovog suda.[26] U arhivi nedostaje potvrda da li je Greta Ključarić iskoristila svoje zakonsko pravo tužbe na višu sudsku instancu, međutim na temelju svega iznijetog može se zaključiti da je ovaj postupak trajao od 1923. do 1931. godine, dakle do konačnog rješenja. Činjenica je da je Greta Ključarić na temelju izuzetno teškog financijskog i zdravstvenog stanja kao majka četvero djece dobila vojnu mirovinu od 1926. godine do zaključnog rješenja na temelju donijetog rješenja nižestupanjskog suda.

U bogatoj neobjavljenoj arhivi Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice nalaze se i dalje iznimno vrijedni dokumenti u kojima i dalje pratimo upravno-pravne postupke vladinih ustanova, koji se prije svega odnose na redovite statističke podatke za kalendarske godine, a na koje je kupalište Varaždinske Toplice redovito dostavljalo tražene podatke. Tako npr.: pod *1. Statistika posjete:*

a) prolazni gosti - do 30. 10. 1928. [27]

b) stalni gosti za 1928.

2. Broj invalida

a) Na liječenje je upućeno160 invalida, od tog broja upućena su 2 od Ministarstva za socijalnu politiku, 108 od zagrebačkog, a 50 od osječkog velikog župana

b) Faktično je na liječenje došao 71 invalid, i to 2 je uputilo Ministarstvo za socijalnu politiku, 41 zagrebački veliki župan i 28 osječki veliki župan.

U glavnoj sezoni na liječenju je bilo 50 invalida, a izvan sezone njih 21.

Jedno od postavljenih pitanja bilo je pitanje koje se odnosilo na literaturu i novine stavljene na raspolaganje kupališnim pacijentima od strane kupališne uprave. Ugodno smo iznenađeni brojem različitih publikacija i tiskovina koje su bile na raspolaganju za čitanje u kupalištu pa tako osim domaćih novina nalazimo i brojne strane novine i časopise: *Jutarnji list, Novosti, Morgenblatt, Marburgerzeitung, Revija, Grazertagespost, Illustriertesbäderlexikon-Wien, Berlin, Zürich, Illustrierte Kurorte Zeitung, Klosterneuburg bei Wien i mađarski Fürdök es Gyogyhelek nemzetközi ertesitöje Budapest.*

Osim spomenutih upita posebno se inzistiralo na reklami ovog, ali i drugih hrvatskih lječilišta putem prospekata, pa je vidljivo da se u odnosu na prošlu godinu povećao broj gostiju u lječilištu za 200, broj posjetitelja iz Mađarske ostao je isti, dok se povećao broj gostiju iz Njemačke i Austrije.

[26] Isto, AZK predmet: „Rešeno u invalidskom sudu za Savsku divizijsku oblast dana 28. studenog 1931., br. 12/62 u Zagrebu".

[27] Isto, AZK, dokument CXLII-198, broj 4980.

Novinski oglas za sumporno lječilište Varaždinske Toplice u časopisu Lječnički vjesnik iz 1922.

Zdravstvena gimnastika - *I. oblasno dozvoljena škola za gimnastiku*

Krajem 1929. godine uprava topličkog lječilišta i kupališta primila je pisanu obavijest

I. oblasno dozvoljene škole za gimnastiku pod upravom Guida Bacha-Dragutinovića iz Zagreba, koja daje lječilištu ponudu za uvođenje tečajeva zdravstvene gimnastike, što su sva moderna lječilišta (Kurort), hoteli pa i pansioni diljem Europe uveli kao čak obaveznu aktivnost… *jer moderan čovjek, koji je naučen na svoju dnevnu gimnastiku, kao na čišćenje zubi, hoće za vrijeme dopusta tim više da njeguje svoje tijelo.*[28]

Ova škola djeluje od 1927. godine i prva je te vrste u Jugoslaviji. Njezin se rad zasniva na najnovijim iskustvima znanosti. Uvrštavanje ponuđenih programa, prema kojima *Kurgosti* imaju dnevno pravo na besplatne zajedničke gimnastičke vježbe, u prospekte lječilišta bila je izvrsna reklama. Predloženo je da se s tečajevima počne sljedeće godine u vrijeme glavne sezone, tj. u srpnju i kolovozu 1930. godine jer je odgovornima …*više stalo da naše daleko poznate Varaždinske Toplice ostanu vodeće u tom pogledu.*[29] U skladu s tim možemo zaključiti da su Varaždinske Toplice prvo lječilište u Hrvatskoj u koje se uvodi ova novina.

Vaš hotel ne bi trebao nabaviti nikakve aparate, jer se najnovije vježbe prave bez ikakvih aparata, samo bi nam trebalo staviti na raspolaganje jednu salu i jedno zračno mjesto koje je pokriveno tako, da bi se moglo vježbati i kad kiša pada, jednu livadu ili koje drugo podesno mjesto gdje bi se moglo vježbati kada je lijepo vrijeme.[30]

Posebno je zanimljivo da svoje usluge pružaju svim slojevima društva, a ne samo bogatima. Jedan tečaj može polaziti 15 osoba kako bi … *imali pregled nad svima, jer treba promatrati svakoga dali pravilno diše, dali vježbu dobro izvrši itd. U ovom se tečaju ne radi po komandi (zapovijedi) – dakle svi jednako, već svaki polaznik radi istu vježbu ili brže ili polaganije, dakle radi se individualno, što je*

[28] Isto, AZK dokument CXLIII -73, Zagreb, dne 18. novembra 1929. ; poslovnica Preradovićeva 2.

[29] Isto.

[30] Isto.

jedan od najglavnijih uspjeha ove metode. Ravnatelj škole Guido Bach-Dragutinović autor je knjižice I. oblasno dozvoljena škola za gimnastiku.[31] Poslovnica se nalazila u Zagrebu, a prijave su se primale dnevno od 8 do 13 te od 15 do 19 sati. Sama knjižica je malog formata, vrlo zanimljivo sročenih tekstova, tada je predstavljala novinu, ali danas se neke metode više ne primjenjuju. Na 32 stranice autor donosi i vrlo vrijedne rezultate do kojih je došao dugogodišnjim istraživanjima. Zanimljiva su poglavlja, npr., *Poslije dnevnih briga - Gimnastika nam pruža veselje i osvježuje tijelo,* ili *Zdravlje je bogatstvo svakog čovjeka* i sl. Dakle, gotovo svi članci donose brojne savjete i iskustvo u očuvanju zdravlja pa se tako na početku veli: *Imademo samo jedno zdravlje, a hiljadu bolesti. Bez zdravlja nema uspjeha.*[32]

U svojim istraživanjima Bach je veliku pozornost posvetio i zdravstvenom stanju starije populacije ljudi pa navodi: *Gimnastika imade neprocjenjivu vrijednost i za starije ljude, jer daje zdravu krv, pospješuje kružni tok krvi, veoma olakšava rad srca, štiti od tuberkuloze, prijeći i odgadja ovapnjenje žila (arterije), u kratko gimnastika drži tijelo mlado i sviježe…*[33] Zanimljivo je da se autor ove vrijedne knjižice bavi i proučavanjem najnovijih medicinskih istraživanja pa na strani 19. u članku *Veći uspjeh u sportskom radu* donosi zanimljiv prilog o medicinsko-tehničkim pomagalima koje primjenjuju brojna lječilišta diljem Europe i koje on preporuča svim većim društvima i javnim institucijama, a to su kvarcne lampe. Sve podatke mogu zainteresirani dobiti na temelju informacija koje donose sportski letci *Quarzlampen-Gesellschaft m.b.h.* Treba istaknuti da je ova zanimljiva knjižica bogato ilustrirana brojnim crno-bijelim fotografijama u kojima su prikazane grupne ili individualne vježbe i dr.

Dana 27. veljače 1929. kupališno ravnateljstvo Varaždinske Toplice piše Bachu odgovor u kojem navodi da su dobro upoznati s primjenom gimnastike u liječe-

Naslovnica knjige Guida Bacha-Dragutinovića „Škola za gimnastiku" (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, AZK, CXLIII-96/1-16)

[31] Isto, str. 2.
[32] Isto, str. 5.
[33] Isto, str.14.

nju pacijenata, ali da će za izvođenje ovog tečaja od određenih institucija i zavoda za gimnastiku trebati pribaviti potrebne dozvole. Ako je topličko kupališno ravnateljstvo prihvatilo ovu suradnju s Bachom i njegovom školom gimnastike, 2019. obilježavalo bi se 90 godina kontinuiranog provođenja gimnastičkih vježbi u liječenju pacijenata u ovom kupalištu. Nažalost, nisu nam poznati podaci kada su ostala hrvatska lječilišta počela s primjenom gimnastike u liječenju.

VEĆI USPJEH U SPORTSKOM RADU

Ultravioletne zrake električne žarulje od kremena (Quarzlampe) ne podižu samo svcopći osjećaj tijela u širokoj mjeri, već imaću i izravno osobiti uspjeh na trenirajuće. Sportski savjetnik Wilh. Dörr nčbenik za tjelesne vježbe iz Wünsdorfa kod Berlina piše u mjesecu martu 192r. slijedeće:

Umjetno planinsko sunce original Hanau, ručna svjetiljka

Prema mojim opažanjima je Hanau-električna žarulja od kremena (Hanauer Quarzlampe) t. zv. „Umjetno planinsko sunce" jedna od najboljih i najsigurnijih sredstava za povećanje sportskog djelovanja.

Ja ju zato već kroz dulje vrijeme preporučam svim većim društvima i javnim institucijama.

U Wünsdorfu ne upotrebljavaju to samo učenici, već takojer i veliki broj sportskih učitelja s najvećim uspjehom. Oni izgledaju poslije upotrebe ove žarulje vrlo dobro, osjećaju se povoljno, imadu vrlo dobar tek i pokazuju napredak u sportskim vježbama.

Zahtjevajte naše sportske letake!

QUARZLAMPEN-GESELLSCHAFT m. b. H.
HANAU a/M. POSTFACH 325.

Reklama za ultravioletne zrake (Quarzlampe) iz knjige „Škola za život" Guida B. Dragutinovića (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, AZK, CXLIII1-96/1-16)

Zaključak

Istraživana građa donosi brojne zanimljive promjene i novine koje se odnose na Savez kupališta, banja, lječilišta, ljetovališta, mineralnih voda i sanatorija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i osvrt na liječenje, zbrinjavanje invalida i članova njihovih obitelji u novonastalim uvjetima, ali i pritisak na ovo lječilište od birokratsko-činovničkog aparata nove države, i to s gotovo svih državnih instanci (ministarstava).

Činjenica je, što potkrepljuje bogata arhiva topličkog lječilišta, a koju čuva Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, da se sve te promjene odigravaju u vrijeme nakon Velikog rata u izuzetno teškim poslijeratnim prilikama. Prije Prvog svjet-

skog rata kupalište i lječilište svrstavalo se uz bok uglednih europskih kupališnih lječilišta. S gostima koji su pripadali tadašnjoj društvenoj eliti – aristokracija, viši oficiri, crkveni dužnosnici – sporazumijevalo se njemačkim jezikom. U ljetnim mjesecima kupalište Varaždinske Toplice bilo je stjecište seljaka, posebno iz južne Mađarske, pa su Topličani prilično dobro govorili mađarski jezik. Povijesno je zanimljivo da su u to vrijeme Toplice bile okupljalište većine seljaka odjevenih u narodne nošnje, koji su dolazili svega na nekoliko dana zbog barbirenja i kupanja u Pučkoj kupelji.

U godinama nakon Velikog rata dolazi do značajnih promjena koje se ne odnose samo na broj posjeta, jer je dolazak gostiju iz zemalja nekadašnje Austro-Ugarske bio znatno otežan, a, kao što je već pisano, sve je jači pritisak od raznih ustanova na smještaj ratnih vojnih invalida i članova njihovih obitelji. Velike privilegije za smještaj u ovo ugledno kupalište na razne preporuke koristi novonastali činovnički aparat nove države.

Zbog nepoštivanja pravila djelovanja kupališta, tj. zbog nemarnog i neodgovornog dolaska invalida u vrijeme ljetne sezone, dolazi do osipanja redovitih lječilišnih gostiju, kojima je ovo kupalište također bilo prijeko potrebno za liječenje. Uprava zagrebačkog Kaptola ovog lječilišta i kupališta redovito je odgovarala na brojne upite vezane uz prihvat invalidnih osoba, međutim, uvijek se inzistiralo na rezervaciji većeg broja soba od u konačnici realno iskorištenih, što je otežavalo normalno djelovanje te ustanove jer su sobe ostajale prazne.

Uz period koji obrađuje ovaj rad izdvojen je dio vrlo vrijedne arhive Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice, dosad neobjavljivane, a odnosi se na upravno-pravne postupke koje su vodili ratni invalidi, udovice i siročad za vrijeme i nakon Prvog svjetskog rata. Značajno je to da su se brojni teški invalidi nalazili u ovom kupalištu i lječilištu i više godina nakon rata. Ovu grupu spisa čine dokumenti vezani za dokazivanje prava koja se odnose na status ratnih invalida, udovica i siročadi, a pojedini procesi trajali su i po nekoliko godina. Rad donosi presjek brojnih tragičnih slučajeva, gdje su zahtjevi traženja i dokazivanja razmatrani pred brojnim službenim institucijama, da bi se tek nakon podulje procedure donijelo rješenje u vezi s pravom ostvarivanja invalidske potpore.

Iz sačuvane arhive Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice prvi se put objavljuje djelovanje I. oblasno dozvoljene škole za gimnastiku autora Guida Bacha-Dragutinovića iz Zagreba, koji je ujedno i autor istoimene knjižice, a preporuča je upravi lječilišta zbog uvođenja tečajeva zdravstvene gimnastike, s obrazloženjem da takve sadržaje imaju sva moderna lječilišta diljem Europe pa smatra da bi to bilo korisno za daleko poznate Varaždinske Toplice. Iz dokumentacije je vidljivo da je uprava kupališta i lječilišta Varaždinske Toplice prihvatila Bachovu ponudu, ali da je, kako bi se sve to ostvarilo, bilo potrebno pribaviti dozvole brojnih insti-

tucija i zavoda za gimnastiku. Prema tome, može se zaključiti da su gimnastičke vježbe u liječenju pacijenata postojale u ovom kupalištu i ranije, no nov Bachov model s individualnim pristupom svakom pacijentu i grupnom modelu predstavlja novinu.

Literatura

1. Andrija Štampar, Pet godina medicinskog rada u Kraljevini Srba, Hvata i Slovenca, Institut za socijalnu medicinu Ministarstva narodnog zdravlja, 1925., Opća bolnica Varaždin

2. Eduard Kušen, Nina Kušen Tomljanović, Varaždinske Toplice, uporište razvoja zdravstvenog turizma Varaždinske županije, *Radovi* Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, No. 27., Zagreb - Varaždin, 2016., str. 47-84.

3. Gustav Piasek, Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća, u Zavod za znanstveni rad Varaždin, Posebna izdanja HAZU, knjiga 7.

4. Janko Barlè, Nekoliko povijesnih crtica o Varaždinskim Toplicama, *Liječnički vjesnik* 1904., br. 10., str. 366.

5. Matea Kolar, Razvoj turizma u međuratnom Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, 2018.

6. Radoslav Agatonović, Naši ratni invalidi, *Vojni invalid - Glasilo udruženja ratnih invalida Kraljevine SHS oblasnog odbora u* Splitu*,* God. I., 1922.

7. R. Z. Lopašić, Važnost balneoterapije u modernoj medicini, *Liječnički vjesnik,* God. LX., br. 8., kolovoz 1938., Zagreb

8. Silva Potrebica, Dva stoljeća kontinuiranog rada liječnika u Bolnici Varaždinske Toplice, *Fizikalna i rehabilitacijska medicina,* Časopis hrvatskog društva za fizikalnu i rehabilitacijsku medicinu pri hrvatskom liječničkom zboru, br. 1-2, god XXVII, 2015.

9. Spomenka Vlahović, Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim

Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na poslјeratno razdoblje, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. - 1918.,* Zagreb -Varaždin, 2014., str. 125-161.

10. Stjepan Hajduk-Ante Luetić, Povijest naselja i razvoj balneološko-medicinske djelatnosti u Varaždinskim Toplicama, RO "Podravka-Belupo", Varaždinske Toplice, 1981.

11. Stjepan Hajduk, Otkriće prve pogodbe o barbirenju, Muzejski vjesnik – Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske br. 16., tisak "Grata" Bjelovar, 1993., str. 71- 72.

12. Vladimir Ćepulić, Pitanje sanatorija za tuberkulozne bolesnike u vezi s postojećim ljetovalištima i turističkim mjestima, *Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja, Prilog „Liječničkog Vjesnika"* januar, br. 1., 1930., Zagreb

13. Vladimir Huzjan, O ranjenicima i zarobljenicima u Varaždinu 1914. i 1915. te invalidima i ratnom groblju nakon Velikog rata, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918.,* Zagreb -Varaždin, 2014., str. 161-169.

14. Vladimir Huzjan, Jasmin Medved, O korisnicima osobnih invalidnina sudionika Prvog svjetskog rata – popis Narodnog odbora kotara Varaždin, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918.,* Zagreb - Varaždin, 2014., str. 189-199.

15. Vladimir Huzjan, Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918. - 1941.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb - Varaždin, 2017.

16. Vlasta Dugački, Krešimir Regan, Socijalne i zdravstvene prilike u Kraljevini Jugoslaviji za Štamparove profesure i dekanata na Medicinskom fakultetu s naglaskom na Banovinu Hrvatsku, *Studia lexicographica,* God. 10., 2016., br. (18), str. 37- 63.

Novine

1. Liječnički Vjesnik – Staleški glasnik, God. 44., br. 7., juli, Zagreb, 1922. – Reklama za sumporno lječilište Varaždinske Toplice

2. Liječnički Vjesnik – Prilog Staleške vijesti – Uredba o liječničkim komorama, br. 6., Zagreb, str. 73-86., 1923.

3. Liječnički Vjesnik – Staleške vijesti, Prilog br. 6., Uredba o liječničkim komorama, Zagreb 1923.

4. Liječnički Vjesnik – Staleške vijesti, I. Prilog br. 7., Okružnica Središnjeg ureda za Osiguranje Radnika u predmetu pružanja banjskog liječenja, te dozvole promjene boravka članovima u sezoni 1924. Br: 5283/1924 Zagreb, 1924.

5. Liječnički Vjesnik – Staleške vijesti, I. Prilog br. 7., Dopis ministarstva narodnog zdravlja o pravu podjelivanja liječničke prakse, Zagreb, 1924.

6. Radnička zaštita, Opseg 9, Okružnica br. 25.799 Okružnica središnjeg ureda za osiguranje radnika u predmetu penzionatne opskrbe i kupališnog lječenja članova Središnjeg ureda za Osiguranje radnika u ljekovitom kupalištu Varaždinske Toplice, str. 403-405., Zagreb, 1927.

7. Liječnički Vjesnik – Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja, Socijalna higijena - Izvještaj odelenja narodnog zdravlja kraljevine Banske. God. 54., str. 48., Karlovac, 1932.

Zavičajni muzej Varaždinske Toplice

1. *Arhiva Zagrebačkog Kaptola* (AZK): fascikli od 1921. - 1929.

CONTRIBUTON TO THE VARAŽDINSKE TOPLICE SPA HISTORY FROM 1924 TILL 1929

By Spomenka Vlahović, Varaždinske Toplice

SUMMARY

After the First World War significant changes occurred in treatment and care for the disabled and their family members in the Varaždinske Toplice baths, as, according to the available sources, numerous disabled persons were treated in these baths at the time of the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Alongside many other changes and novelties in the new state, there were also changes in the Association of bathing resorts, baths, spas, summer resorts, mineral waters and sanatoria. Increasing pressure from various state institutions was being exerted on this bathing resort, whether it was in regard to documentation related to the activities of the bathing resort, to statistical data, or to the accommodation of those disabled in war and their family members and the rights they were entitled to. It is true, as evidenced by the documents, that most disabled persons did not follow the rules related to the accommodation in this bathing resort, so problems often occurred. It was the aftermath of World War I when the lack of certain food items as well as the impoverishment of the local population were still being felt.

Of special interest in this work is the research of the rich archives of Zagreb's Kaptol (the seat of the Roman Catholic Archdiocese of Zagreb) which have been stored in the Varaždinske Toplice Local History Museum and published for the first time with the aim to make public the administrative and legal proceedings brought by the war-disabled, widows and orphans during and after the Great War. We are confronted by the facts showing the length of time needed to obtain a positive or a negative decision in regard to receiving support for the disabled. During these lengthy administrative and legal proceedings there were examples of some disability rights heirs even dying after a period of about ten years, while others tried to extort their rights and lost the proceedings.

Key words: Varaždinske Toplice Baths in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes; war veterans with disabilities; Kaptol Spas activities; treatment of people with disabilities; administrative and legal procedures in disability rights (military pension)

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

18. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenu prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku – CD + ispis) valja poslati na adresu Uredništva i Nakladnika **do 8. srpnja 2022. godine:** KAJKAVSKO SPRAVIŠČE / ČASOPIS KAJ, 10000 Zagreb, Ilica 34 (za Natječaj: kajkavska proza), ili na obje e-mail adrese: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr ; bozica.kaj@gmail.com Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

PUTOPISNO OBOGAĆIVANJE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

U ovom dvobroju kao ***rezultate*** dijela programa *Hrvatski književni putopis* objavljujemo šest nagrađenih putopisa *s 14. natječaja za hrvatski književni putopis* - koji su u sklopu Dana Franje Horvata Kiša 2020. – raspisali *Kajkavsko spravišče* iz Zagreba (organizator cjelovitog stručno-znanstvenog programa), te Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor (suorganizatori i domaćini).

Radovi su to troje ravnopravnih nagrađenika prema ocjeni stručnoga povjerenstva: ***Davor Grgurić*** (*Kist u Kupi*), ***Zdenka Maltar*** *(Paka, crna joha i drhtavi šaš,* ***Đurđa Lovrenčić*** (*Nevužgani jognji – carske drieve*). Riječ je, zatim, o radovima troje nagrađenika (od njih četiri) časopisa *Kaj/Kajkavskoga spravišča,* također vjernih sudionika loborskih putopisnih događanja: ***Tomislava Marijana Bilosnića*** (putopis *Put u Alhambru*), ***Borisa Becka*** *(Tri dana u Americi)*, ***Božice Jelušić*** *(Putovanje, odiljanje / Notar kroz Gorski kotar)*. Tekst Kajeva nagrađenika ***Denisa Peričića*** *(Bez komentara)* objavljujemo sljedeći put, kao i tekstove: *„Človečec" i katedrala* ***Biserke Goleš Glasnović*** (nagrada jednog od organizatora – UKS „F. Horvat Kiš) te *Čaša vode u Lahtiju* ***Spomenke Štimec*** (nagrada MH Čakovec i „Loborsko srce" Općine Lobor). Preostale putopise koje je za sljednu objavu u *Kaju* izdvojilo ocjenjivačko povjerenstvo (u sastavu – dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, ujedno i predsjednik *Kajkavskoga spravišča*, dr. sc. Božica Pažur, gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, i pjesnik Darko Raškaj - članovi), objavljujemo tijekom godine.

Pokroviteljima i podupirateljima te tradicionalne književne (žanrovske) manifestacije koja od 2007., na republičkoj razini, kreativno *promiče i vrednuje* PUTOPIS u njegovoj književnopovijesnoj i suvremenoj dijakroniji - i to kao rjeđe zastupljenu, ali interferentnu, književnu vrstu – bili su Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Krapinsko-zagorska županija i Općina Lobor, a 2019. i 2021. Fond za kulturu Društva hrvatskih književnika. Uz kvalitativno ***obogaćivanje*** *korpusa* ***suvremene hrvatske književnosti*** (dotad izabranih 165 putopisa!) – ostvaruje se i dodatni cilj programa: *afirmirati* ***Lobor kao hrvatsko središte putopisa***.

Podsjećamo na rok raspisanog 16. natječaja za hrvatski književni putopis: ***8. srpnja 2022.*** *(Uredništvo)*

KIST U KUPI

Davor Grgurić, Delnice

Dakako da sam poželio otići nakratko drugdje, opustiti se uz prizore koje poznajem dovoljno, a opet ih ne gledam baš svakog dana, dozvoljene i dostupne onako kako nalažu nevesela zbivanja u ovoj šepavoj godini koja nam neprestano prekraja planove, sputava nam naume i kretanja, poigravajući se s našim osnovnim građanskim pravima i izborima, pa tako i putničkim slobodama.

Kao i mnoge, i mene je onaj prvi nalet korone ukiselio, a sveopća blokada regije i zemlje prilično obezvoljila te sam se, odlučivši se nakratko odmaknuti od kuće, građu za putopis odvažio potražiti u bližem dosegu svog iskustvenog zavičaja. Pritom sam se osjećao kao malodobnik, ambiciozno samoživo dijete kojem se za praznika ide uokolo i svijet upoznaje, ali ima dozvolu stare škrte tetke, kojoj su ga zbog štednje povjerili na čuvanje, da se prije mraka smije malo zabavljati samo na dijelu ulice koji tetka može nadgledati iza svojih razmaknutih zastora.

Tako sam se i otisnuo tek na kraći izlet, kako valjda ove godine i dolikuje. Onako kako bi i sama uskogrudna tetka odobrila da je preporučljivo i očekivano… A očekivanost je – reći ću u ime sve djece koja vole slobodu i nisu naročito sklona pretjeranom poštivanju regula – oveći kravlji drek pred bosom nogom šetača na stazi kreativnosti; svakako ga valja zaobići, da se u nj nesmotreno ne zagazi.

Pisat ću stoga o onome što mi je tada, uslijed prvog *lockdowna*, bilo dostupno i dopušteno. O vlastitoj *domovíni*, kako mi Gorani zavičaj nazivamo *po domáče*. O *domačíji*, užoj i prisnoj, k'o o krilu ćudljive guske pod kojim sam se rastući grijao i na koncu iz njega iščupao jedno drzljivo pero, da njime hladim karakter i pišem i kad više ne budem gakao pod dvadesetčetverosatnim nadzorom svadljive matere guske. Osamostaljen i ostrašćen. Osamljen, pomalo guščje inatljive ćudi.

Uveli su tada e-propusnice, koje su značile da se građani smiju kretati unutar granica općina i gradova u kojima imaju prijavljeno prebivalište. Za mene bi to

značilo da se mogu više-manje slobodno kretati unutar područja grada Delnica. Imao sam sreću da radim u Rijeci, da je moja firma riječka, pa sam za čitavog onog restriktivnog vremena imao valjanu e-propusnicu koja mi je omogućavala odlazak skroz do Primorja, do Rijeke… No o proljeću, pri buđenju ujelenjenih brda i srnovitih livada, odlučio sam radije načiniti kratak izlet bližom delničkom okolicom, da se ne moram nikome opravdavati i pokazivati službene papire policijskim patrolama, na granicama između susjednih općina i gradova.

Spustit ću se zato od Delnica do Broda na Kupi autom. Jedanaest cestovnih kilometara svladat ću brzom vožnjom. Za svega deset minuta ponirem petstotinjak nadmorskih metara niže, do mrzle kostoboljne Kupe, prijateljice pastrvi, čaplji i mnogih nebitnih, rijekom naplavljenih životnih priča mjesnih smrtnika koji spram te rijeke gotovo njeguju kult, neskloni da od njenog riječnog žilja odu, da se iskorijene i životne naume posade drugdje.

Jurnuvši od kuće, iz najvećeg goranskog gradića koji volimo nazivati gradom, čak, štoviše, goranskom metropolom (centralisti su na svim točkama globusa isti, vole se napuhivati i pridavati si značaj), puštam da mi lete pored auta upitomljena sela Marija Trošt, Gornje i Donje Tihovo, Mala Lešnica, Krivac, a sve kako bih što prije dospio k Brodu.

Ne usporavam naročito niti u zavojima, jurim i ne obazirem se na napuštene kuće, jednako kao niti na rijetke balkone u cvijeću, još uvijek održavane sjenice i poneke ambiciozno kičaste okućnice, provincijske ograde raznih *stilova*. Puštam u prolazu okrznute procvale jorgovane, hortenzije i okresane čemprese sa svojim Pobréščima koji trimerima već kose *dvoríšča* (travusina tu brzo raste), čitava sela umatajući u benzinsku maglicu dok si sređuju *domačíje*, tako da ih iz slovenskih automobila - koji jure onud prema Krku - ne žale što žive u tim osamljenim goranskim selima bez mnogo mladih, bez pomaka i napretka, a s redovitim sprovodima koji znače da se sela ubrzano prazne, gasnu, i da će još više vrtova, njiva i *obróva* uskoro biti nepokošeno, zaraslo i odivljalo.

Jasno je k'o dan: svo je to nadmetajuće lickanje i rezuckanje oko kuća, što još nisu iseljene i zatvorene, tek stavljanje umirućoj baki vaze cvijeća uz hroptavo uzglavlje, na *nátkasl*, da je miris cvatnje umiri, uspokojenu vrati u zgaslu mladost, u neko prežvakano, niz Kupu ispljunuto doba, kad je trud ostajanja po goranskim selima još značio život, a ne tek životarenje na izmaku. Sad pak to cvijeće oko bolesničke postelje ima svrhu navesti baku da smirenije izdahne, isto kao što i mar koji preostali Pobréšci ulažu u uređenje svojih vrtova i *dvoríšča* zapravo znači priliku da kuću bolje prodaju budućim vikendašima, pa da novac dobiven prodajom pametnije ulože… u kakav apartman na moru, ili odseljenje preko *méje*, kao i mnogi prije njih.

No *kaj* se tu zapravo može… Sva su mi ta zbivanja poznata te danas letim

pored tragedije odumirućeg goranskog agrara, kao da preskačem dijelove udžbenika koji sam već savladao, i listam hitro stranice do mjesta u knjizi koje me više zanima, da se podsjetim kakvog citata koji mi je trenutno bitniji, a točno znadem gdje je upisan… *Recta linea brevissima, recta via tutissima.*

Prolazim pored visećeg mosta pod kojim nabujala Kupica slavi ozelenjelo proljeće i šetače koji se njišu na škripavoj kičmi mosta pa sanjare nad divljom planinskom vodom uz miris svojih buketića drijemovaca, rascvalih cica-maca i visibaba.

Prispijevam na Brod, pred kaštel Zrinskih, i ondje se parkiram. Taj je dvorac impozantan za goranske pojmove, mada – istini za volju – ovdje uokolo nemamo mnogo starih *gospódskih* građevina, pa mu nije teško zasjesti na prvo mjesto ovdašnjih najznačajnijih spomenika kulture.

Brod na Kupi se, ostalo je zapisano, u davnim stoljećima za nama zvao Ribarsko… Koliko je od slavne prošlosti tog mjesta moguće sažeti, a da stane na poleđinu turističke brošure, toliko se dade reći da su ondje, uz ugojenu i ljeti lijenu Kupu, na 220 metara nadmorske visine, Frankopani u 15. stoljeću podigli drven kaštel koji posta jezgrom naseljavanja. Upravo otada niz goranskih mjesta broji svoje prvo spominjanje kao rođendane, jer se u sudskoj zabrani iz 1481. godine navodi kako Frankopani na svojim posjedima od zagrebačkih trgovaca ne smiju više ubirati maltarinu, i to u Lukovdolu, Moravicama, Delnicama, Lokvama, Brodu, Hreljinu i Vrbovskom. Sva su se ta mjesta stisnula uz star cestovni pravac preko Gorskog kotara do gradova i luka Primorja… I eto, Brod je na Kupi tako još od rđavih vjetrokaznih dana smješten na tromeđi putova prema Hrvatskom primorju, Sloveniji i Pokupskom prigorju.

Naslijedivši ovaj posjed, na njegovim starim frankopanskim temeljima 1651. godine knez Petar Zrinski podignu novo zdanje, želeći ojačati obranu doline od prodora Osmanlija. Taj kaštel stoji ovdje, još u dobrom stanju. Masivna kamena trokatnica četverokutnog tlocrta, šatorastog krova sa željeznim buzdovanom na vrhu, pomirljivim oknima mjerka Kupsku dolinu s Brodom, na sve četiri strane. Pročelje zgrade naglašeno je monumentalnim kasnorenesansnim portalom, a od obrambenih elemenata dvorac na svim pročeljima ima puškarnice, dok na posljednoj etaži postoji i *bréteš*, obzidan otvor iz kog bi se bacalo užareno olovo, ulje ili kamenje na neprijatelja, ukoliko bi kakav zloćudnik pokušao provaliti vrata utvrde.

Pisan izvor navodi da je uže područje kaštela bilo opasano obrambenim zidom, a 1670. godine u tom je tvrđavnom kompleksu sagrađena župna crkva, posvećena svetoj Mariji Magdaleni. Znači, godinu prije no što je Zrinski glavom platio domoljublje u Bečkom Novom Mestu, radnici su na tom zdanju dovršavali svoj posao.

Turistima i kolegama književnicima, koje povremeno ondje dovodim, znadem prišapnuti kako je tadašnji utvrđen grad skrivao čak tri tajna podzemna prolaza za bijeg u nuždi, a izlazi su im bili u središtu spomenute crkve, na obali rijeke Kupe i u spilji Vučja jama, u podnožju Lešničkog Drgomlja, gdje je danas romsko naselje Zapolje Brodsko.

Pretpostavlja se da je u prvoj polovici 18. stoljeća kaštel temeljito obnovljen i nadograđen za još jedan kat, a kao neistražena zanimljivost ostala se iz prošlosti vući i priča kako je ondje pri prijelazu devetnaestog u dvadeseto stoljeće boravio poznati zagrebački arhitekt, Herman Bollé, koji je naložio rušenje ostataka obrambenih zidina što su držale kaštel i četrdesetak metara udaljenu crkvu u istoj gradskoj jezgri. Što bí tom čovjeku, na čiji poziv je ondje došao, i zašto se, zaboga, tog pothvata primio, nije poznato goranskoj javnosti, pa možemo samo nagađati jesu li ostaci zidina bili u toliko ruševnom stanju da ih je zbilja bilo nužno ukloniti i jesu li tadašnji vlasnici dvorca od Bolléa htjeli dobiti drukčije idejno rješenje kaštela s užom okolicom… U svakom slučaju - šteta, jer svakako bi danas kaštel i crkva bili daleko atraktivniji da su ostali opasani bedemom.

Zatim se još u Drugom svjetskom ratu nad slabljivost nekoć značajnog brodskog vlastelinstva nadvila i činjenica da je mjesna crkva bila zapaljena, pa zatim godinama ostala nenatkrivena, neobnovljenog krovišta, što je inače izniman slučaj u Gorskom kotaru, gdje su crkvena zdanja koja su u ratu pretrpjela štetu, a takvih ipak nije bilo mnogo, ubrzo po ratu bila obnovljena… No ovdje su, pri neveseloj *brójskoj* crkvici, neštedljive goranske kiše i reumatski snjegovi isprali i određene freske koje je ona, pričaju stari Brojáni, imala na svojim svodovima, a kada su zvonik i crkvu konačno ponovno natkrili, učinjeno je to minimalistički, goranski štedljivo, tek niskim piramidalnim krovićem koji nimalo ne priziva njen negdašnji barokni izgled, pa danas ona ni vanjštinom, ni unutrašnjošću ne odaje da se gradila dok je Europa disala barokni zrak punim prosvijetljenim plućima. I nitko se niti kasnije nije, iza šezdesetih godina prošlog stoljeća, ni od konzervatora, ni od župnika ili samih mještana, dosjetio i pobrinuo da joj se pokuša makar donekle vratiti nekadašnji barokni izgled, tako da ona neugledno, skraćena zvonika, i *moderno* ožbukanih zidova, i danas zbunjeno broji turiste koji autima i biciklima ljeti uz njen bok dolaze k ušću Kupice u Kupu, na širok sprud gdje se kupaju goranska, slovenska i *stránjska* djeca, a pod ukestenjenim hladom se ispeče i kakav prijenosan, rasklopiv roštilj, dopremljen po izletnicima na proputovanju, jer naravno da se u Gorskom kotaru može ostvariti sve što se naumi. Naročito ako si stranac, ako ti je upornost premazana drskošću. I ako djeluješ brzo, brže od čapljasto sporih lokalnih ćudorednika.

Brodkupskom je kaštelu sudbina ipak bila naklonjenija nego obližnjoj osiromašenoj crkvici te je prije desetak godina temeljito obnovljen, nakon što je iz

njega iseljeno nekoliko socijalno udomljenih stanara, koji su ga s usplahirenim jatom golubova pod gredama čuvali za buduće društveno korisne naume… I bogme se velik novac Ministarstva šumarstva i naše Županije utukao tada u nj, kako bi se među njegove debele zidove uselio velik i prostran, a jedini u ovom dijelu Hrvatske, muzej lostva i šumarstva, administrativno osnovan kao podružnica riječkog Prirodoslovnog muzeja, od kog je udaljen šezdesetak kilometara… Za divno čudo, bio je to jedan od rijetkih novovjekih goranskih projekata koji se država potrudila posve dovršiti, i nekoliko je ljeta (naglašavam, svega nekoliko!) kaštel bio odredištem do kog su posjetitelji i autobusna školska djeca pristizali iz nekih posve dalekih dijelova Hrvatske kako bi se divili prašini i peludu Gorskog kotara te kihali uz primjerenu izletničku pozornost po svim odajama zrinskog dvorca. A unutra se tada imalo što i vidjeti, jer je po prizemlju i dvama katovima bilo uređeno dvadesetak soba, multimedijalnih izloga i panoa, interaktivnih i podučavajućih te je svaki posjetitelj mogao ponešto naučiti iz povijesnih prikaza života na ovim prostorima, zabaviti se šetnjom kroz drvodjeljske, šumarske i lovačke zbirke, oduševljen ili zgrožen desecima prepariranih ptica, glodavaca, divljači i zvijeri čija su se glasanja, režanja, zavijanja, rika, kliktaji i pijukanja razlijegali hodnicima dvorca, zajedno uz resko brujanje motornih pila i škripa, rukom povlačenih *žága*, kako god bi se posjetitelji pored njih kretali i aktivirali senzore, uvlačeći sami sebe u multimedijalnu prirodoslovnu priču.

No, kako suvremena priča o kostoboljnom goranskom kaštelu ne bi bila predosadnjikava, na tavanskom je prostoru bilo postavljeno poprište brojnih kasnijih prijepornih naslova u Novome listu: lovna zbirka jednog prebogatog riječkog menadžera, novovjekog poduzetnika i biznismena, a nadasve lovca, točnije lovčine, koji je, šuškalo se, na račun nekih osobnih dugovanja Županiji i pojedinim dužnosnicima, a svakako i na trajan spomen svom lovstvenom egu, ovaj vlastitim marom stečen megalomanski bestijarij, prepariran i uštavljen *corpus delicti*, darovao majčinskoj Županiji. I tako se u jednom krilu tavana Petra Zrinskog, gdje je nekoć velmoža moguće nazdravio domaćom šljivovicom s upraviteljem kaštela, zadovoljan privođenjem gradnje zdanja kraju, u naše slavno doba nekom arbitražnom odlukom revno postiskalo i nagusto posložilo stotinjak poduzetnikovih dermopreparata, lubanja s najraznovrsnijim egzotičnim rogovljem, kapitalnim lubanjama i prekooceanskim krznima koja su i nakon dvije godine od postavljanja jednakom oporošću smrdjele i mamile dobroćudne goranske muhe, kao da su odstrijeljene jutros.

Revni su projektanti i certificirani oligarhijski osmišljavatelji muzejskog prostora u nevelik prostor natrpali kamion, do dva, prepariranih gazela, antilopa, zebrinih i krokodilskih koža, čitavu žirafinu glavu s dvometarskim dijelom vrata koji je kretao uvis tek metar od poda, a kočila se ondje, na okrečenom zidu

Zrinskog, u evidentno skučenom prostoru, i nestvarno suha, staklenooka, obespravljena glavurda crnog nosoroga! Da šok posjetiteljstvu bude odmah veći, tek pola koraka dalje visjelo je i poprsje bijelog nosoroga! Zatim su do, i uokolo tih rijetkih nosorožina, bili načičkani preparati odraslih i sasvim mladih lavova, puma, andskih koza, slonovskih kljova, rogovlje i glave raznoraznih gazela i antilopa, pa čak i jedan čitav krokodil, vrlo neuvjerljiv, kao da je plastificiran.

Šokantnost je toj zbirci dodavala činjenica što je svaki izložak bio označen podacima kada ga je i u kojoj egzotičnoj državi naš veliki županijski menadžerski igrač ustrijelio, pa se dalo iščitati da je sva ta sila nesretnih živina, njihovih glava, koža i rogovlja, pobijena unazad desetak godina, a pogotovo je bilo grozno gledati dokaze da je vrli bogati Hrvat cmeknuo barem jednog crnog i jednog bijelog nosoroga, od kojih je ostalo svega još nekoliko primjeraka na svijetu!

Javnost se ubrzo počela buniti spram te velezaslužničke zbirke koja je još i postojano smrdila, koliko god da su se turističke djelatnice u dvorcu trudile prozračivati tu tavansku Trnoružičinu sobu… Kako promatrač ne bi ostao neopredijeljena stava, na zidu te bjelosvjetske zbirke visjelo je i nekoliko amaterskih kolor fotografija spretnog vrlog lovca donatora, kako se smiješi nad ubijenim svjedocima svog bogatsva i mogućnosti da lagodno može otputovati gdje mu se sprdne, i ubiti čak posljednju jedinku od neke životinjske vrste, ako se samo malo znatnije zainati.

Tada sam bio još članom delničkog gradskog vijeća, i bogme smo na jednoj skorašnjoj sjednici gradskog vijeća Grada Delnica izglasali jednoglasno (za divno čudo!) neslaganje s podstanarstvom tog doniranog slavljenja smrti u Kašetu Zrinskog. Delnička je javnost tako, predvođena nenaročitim govorničkim sposobnostima jednog gradskog vijećnika, inače također lovca i pravog malog lokalnog oligarha, izrekla jasno artikulirano negodovanje spram činjenice kako sve te multimilijunaške trofejčine, glavusine i kožetine s najgornjeg kata kaštela ne spadaju u goranski muzejski prostor, jer ta živinčad razvidno nije autohtona, naša goranska, *zak kaj, za pétranbožjeh*, mi Gorani imamo s antilopama, gazelama, bivolima i krokodilima!

Nije mi bilo teško, protivniku lova, dignuti ruku sa svim ostalim vijećnicima u znak protesta i poruke da ta lovozbirka ne služi na čast našem gradu, no pritom sam se pitao kud li im smeta upravo ta bjelosvjetska zbirka, a ne smeta im na donja dva kata nekoliko stotina prepariranih goranskih životinja. Pomalo smiješno, no one su, znači, ipak nedvojbeno naše, pa nam dakle ne smetaju! Većina goranskih domova ima makar na jednom zidu okačenu glavu srnjaka, ako ne čitavu lovačku zbirku djeda, oca ili nekog strica, onda barem pokoje srnjačko i jelensko rogovlje, kakvu prašnjavu lještarku, vjevericu, kunu i jastreba pa kritičarsko vijećničko oko i javno sablažnjavanje na ostatak *brójanske* muzejske zbirke

nije uključilo svoj ćudoredni radar.

Zatim je uslijedio razvoj događaja posve očekivan za goransko podneblje: mnogo vike ni za što… Naime, i s verificiranom jednoglasnom odlukom gradskog vijeća grada Delnica, i s afirmativnim člancima u Novom listu (najčitanijim novinama u našoj regiji), i s izvješćima na Radiju Gorski kotar, zbirka je i dalje ostala izložena na tavanu dvorca, s tim da su fotografije tajkuna lovca ipak uklonjene sa zida, uz razumljivo obrazloženje kako ga nije ugodno vidjeti zajašena na vratu ustrijeljena slona i iscerena pored gracioznih mrtvih antilopa. I djelatnice muzeja počele su posjetiteljima s djecom naglašavati kako nije preporučljivo razgledati upravu tu tavansku zbirku. I to je bilo zapravo sve, što su sami Gorani mogli *po pitanju* sabotiranja sporne zbirke dalje činiti, bez konačnog blagoslova Županije… Bio sam suglasan s takvim stavom, no i dalje začuđen zbog čega svima, čini se, smeta samo ta za nas egzotična zbirka, a ne i ostale ubijene i preparirane životinje, kojima je muzej vrvio… No na ovom se slučaju i opet zorno vidjelo koliko odluke delničkih vijećnika malo znače na županijskoj razini te zasigurno ne bismo tako skoro doživjeli da se tajkunova lovačka zbirka iz dvorca trajno izmjesti i ukloni, da određeni promišljatelji novih županijskih projekata nisu osmislili potpuno nov projekt preuređenja petnaestak frankopanskih kaštela u Primorsko-goranskoj županiji, nazvan „Putovima Frankopana" pa se odlukom *s više instance* čitav kaštel zatvorio i sad se već treću godinu nanovo temeljito preuređuje… Zdanje već tri godine nije dostupno oku javnosti, a radovi u njemu su češće stajali, nego se odvijali… Tako je po višoj sili rasformirana ne samo menadžerova lovačka zbirka nego i cjelokupan postav čitave muzejske ustanove… Gdje će završiti glave bijelog i crnog nosoroga, kao i deseci trofejnog rogovlja goranskih jelena, srnjaka, muflona i divokoza, medvjeđe, vučje i risje kože, brojni etnografski i uporabni predmeti nekadašnjih goranskih šumara, drvara, lugara i lovaca, javnosti nije nimalo poznato, no navodno oni više neće biti izloženi u brodkupskom kaštelu jer se radi na *ostvarenju* potpuno nove koncepcije i drukčijeg muzejskog postava ondje… *Stalna na tom svijetu samo mijena jest*… Opet se, dakle, melju milijuni iz županijske kase na preuređenje, osmišljavanje i *redefiniranje* našeg lokalnog dvorca koji je nekoliko godina ranije već bio višemilijunski preuređen, osmišljen i *izdefiniran*.

Idem zato dalje… Da se ne bih zadržao previše kod kaštela, oko kojeg će se – nimalo ne sumnjam – postavljati još mnoga buduća vijećnička pitanja na delničkom gradskom vijeću, odšetat ću do ušća Kupice u Kupu, gdje čaplja trijebi perje, a gluhare se sunčaju na mrzlom proljetnom sprudu.

Preko, na slovenskoj obali Kupe, koči se visoka rešetkasta ograda i žilet-žica koja bi trebala priječiti migrantima ulazak u susjednu nam državu, no ta je žica usmrtila već mnoge životinje koje ne poznaju međe između zemalja, naročito kad

se nabujala Kupa, debla i granje koje divlja zimska rijeka nosi, zapletu o nju pa je potrgaju i odnesu joj oštre dijelove u obližnje žbunje na obali, povuku ga pod vodu gdje se ljeti u plićaku skupljaju djeca i kupači... Mnoga su već grla jelenje i srneće divljači skončala život zapletena u tu nesretnu, *toćešbožju* antimigrantsku žilet-žicu…

Dok razmišljam o tome koliko je nagrdila prirodu i kako bi je zapravo bez odgode trebalo cijelu ukloniti, zbrajam nedaće koje su posljednjih godina dodatno opteretile neveseo goranski prostor: zadesila nas je snijegom strahovito jaka zima, potom smo iduće godine doživjeli apokaliptičan ledolom koji je uništio čitava šumska prostranstva, a stigla je zatim najezda potkornjaka… No niti se slijed od nekoliko katastrofalnih zima nije zaustavio, nego su prispjeli i orkanski vjetrovi koji su, i opet, opustošili ionako razorene goranske šume… A sada se, u ovo proljeće nakon konačno slabe zime, kada smo pomislili kako smo napokon dobro prošli, nenadano nadvila nad nas turobnost zbog nadiruće korone… Uopće ne treba sumnjati kako će restriktivne socijalne i gospodarske mjere zbog nje već naći načina da nekako opterete lokalni goranski živalj… Ništa nova, zaista. Nedaće nam se same redovito pripuštaju pod goranski šupljikav krov.

Dosta mi je. Za današnji kratak izlet, poželio sam vidjeti još samo jedno mjesto… Krenuvši dalje autom, sporo se vozikam kroz Zamost, Golik i Čedanj, zadovoljan što se u njima još čuvaju stari *skédnji* s *kozóucima*, drvena *pažíla*, a brojni plugovi, kola i *vagíri* danas služe isključivo kao ukrasi po seoskim okućnicama. No ipak, barem su sačuvani.

Dolazim napokon u Kupu, kao i uvijek orasplolžen tom zgodnom lokalnom semantikom; Kupa pored Kupe. Selo do rijeke. A ondje stoji ona, o kojoj sam nekoć često maštao, zamišljajući se njenim vlasnikom: zagonetna ladanjska kuća s klasicističkim stupovima na pročelju i izblijedjelim slovima podno zabata: VILA JELENA…

U proteklih je desetak godina nekoliko puta mijenjala vlasnike, i u svakom je navratu bila prodana za višu cijenu… Izgleda da se svakom kupcu čini vrijednom ulaganja, no ne i održavanja… Ondje sam, baš u njoj, prije šest godina održao, po prvi put, višednevnu likovnu koloniju za petero istarskih akademskih slikara, a po završetku tih ljetnih stvaralačkih dana, njihova smo ulja na platnu izložili na zajedničkoj izložbi upravo u galeriji brodkupskog dvorca Zrinski. Bili su to neki osjetno ljepši, daleko bezbrižniji dani… Tu sam likovnu koloniju, koja je lijepo odjeknula u lokalnim medijima, nazvao onako kako mi se tada jedino činilo primjerenim: Kist u Kupi.

(Nagrada stručnog ocjenjivačkog povjerenstva)

PAKA, CRNA JOHA I DRHTAVI ŠAŠ

Zdenka Maltar, Novi Marof

Vilenica – Horvatov brieg – Hiža škriple po svem

Miholjsko ljeto blago, ugodna toplina za ugrijati kosti. Šuma i zlatno lišće, sto jeseni. Pejzaž je sišao sa slika Isaaka Levitana. Nedjeljni mir. Nakon dugo očekivane kiše potok je nabujao, govor vode ne narušava tišinu, čini je zapravo još tišom. Duboko disati, samo disati. Krećemo pješice k Horvatu i dalje, šumskim putima do utvrde Paka. Veselimo se pješačenju, dobrom starom cipelcugu, berbi gljiva, razgovoru. Već nakon prve rečenice nastavljamo tamo gdje smo stale prije više godina, našem razgovoru vrijeme nije oduzelo smisao. Hodamo, odmotavamo staro klupko vune, spremno na preštrikavanje u novi pulover. Hodajući gledamo sunce, šumu, bregove, oblake, promatramo čudesne mijene boja, zeleno u zlatno, zemljano, crveno, bakreno. Sve što vidimo lijepo je, svemu se divimo, osjećamo neku treperavu slobodu u zraku, u nogama. Ne vjerujemo da je opet jesen, da smo to mi. Još nosimo mašne u kosi, dokoljenke, a kosti nam već škripe.

Dojdem dimo z Švabije i odma pešice na Horvatov brieg. Samo dišem gliboko i gledim okolo brege, nebrem ih se nadihati, nagledeti. Hiža je prazna, ali još ih vse vidim, moju dobru tecu na palajnku kak se vu zibajučem stolcu zible. Gledim tu pustoš i znam da nikoga nema, ali kak da nekaj čujem, negdo vadi vodu z zdenca, krava v štali z repom tira obade, otpira se joblok.

Fali mi vse to gore.

– Kaj delam? Delam. V leti pečem čevape na Bavarskom moru, a v jesen i zimi čuvam Hansa. Rođen je 1921., još vozi biciklin, ide v dučan, orezuje rože. Kuham mu i čistim. Spominam se z njim. – Na nemačkom? – Ma ne, ne znam tak dobro nemački, pogotovo dijalekt, ali popevam z njim: „Du bist meine Libe, du bist meine Sterne", uvek se nakak sporazmemo. Neki dan je slavil rođendan, spekla sam mu tortu, kupila svječice i popevali smo. Deca mu nesu došla, daleko su, a i čudaki su,

za Božič idu v Tanzaniju, peljaju z sobom tri pese z pasošima i v skopim kaputekima, a njemu pošlu obed z restorana. „Viele grüße Papi"... Takva ne bi mogla biti. Kak da je stvar v obedu. Lepo je voleti životinje i ja rad imam pese, ali čovek je čovek. Morti je bil nacist, morti je bil vu vojski, ratu, ali vezda je samo stari dedek, malo smešen, ali nije loš. Voli popevati „Neunundneunzig Luftballons, hast du etwas Zeit für mich?" Gda mi prejde moja šifta od dva tjedna idem dimo kak ožmekjeni stari canjek, tu pri Horvati se obnovim i opet vse znovič, ali delam za eure, moram otplatiti kredit za stan v švicarcima. Moja stara mater je sama, još malo i nju bu negdo moral čuvati.

Prolazimo pored Vilenice, livade uz šumu još su prošarane poljskim cvijećem. Čudesno se zlate.

Po navadi na tem mestu uvek malo zastanem. Gda smo bile male strašili su nas da nas bodu na Vilenice vile v pavučinu vlovile, k sebi odvlekle. Tu veter brije, travu hiti nakla. Govorili su: „Kak je trava povalana, tu su vile kolo vodile." A mi smo se smejale, štele smo biti od vili zete, zanemeti od lepote. Takvi su bili naši, uvek su nas strašili, kaj se ne dogodilo, kaj neš, kaj te nebu... Oni nesu čitali knige o odgoju dece, nesu znali da se decu ne sme strašiti, da je to škoda. A opet, zišli smo neustrašivi.

Hodamo asfaltiranom cestom, nikoga nismo srele, nema prometa, samo mačke i fazani. Osvrćemo se putem. Krajolik nas prati, seli se u naše oči, treperi nam na koži. Razgovaramo o vremenu, mladosti, godinama djetinjstva, prijateljima iz školskih klupa, našim mamama. Pri Horvati smo. Divimo se tišini, pogledu, oblacima, tim vječnim putnicima i pratiteljima potepuha, landerpuha i zgubidana. Dočekuju nas psi, vesele nam se, čekaju poslasticu iz ruksaka, milovanje. Stara kuća je prostrana i raskošna u odnosu na rijetke kuće u okolici, preostale iz tog vremena. Izgrađena je 1933. godine. Gradili su je najbolji graditelji, braća Hajduki iz Strmca, bili su zidari, klesari, tišljari i cimermani, još stoji u betonu njihov potpis. Danas je kuća oronula, ali mi ipak ulazimo. Veliki trijem (palanjek) s kamenim stupovima plijeni svojom ljepotom. Imućni gazda Marko, prijeratni i poslijeratni sudski službenik, izgradio je kuću za obitelj, ali jedini sin, nježan mladić u domobranskoj uniformi, ubijen je nadomak kuće, i to u vrijeme kad je rat već bio gotov. U kutiji s fotografijama čestitka s potočnicama i ružama, majci za imendan. Dirnute smo, rastužila nas je te nježnost vojnika, djeteta. *Draga moja Mamica, prilikom dolaska Vašeg vrijednog imendana... Vaš sin Ivek*. Koliko je puta bila pročitana, proplakana, stisnuta u ruci, u srcu. *Naj se jokati Jelek, živlejne ide dale, vsaki svoje mora trpeti, vrieme vse vrači.*

Hiža škriple po svem./ V jormaru duha tuftena,/ i črna oprava žametna,/ kak nouč,/ kak dihanje./ Vu viđele fteknuti kipec,/ liepi dečko po vojaški otpravljen./ Spomenek na Lieto Gospojne…/ drugo se zbrisalo…/ Kaj je duha spram dihanja?/ Navijena vura z sfrkani cajgeri,/ kukuvača plehnjata,/ neprijeta, nezagočena./ Nišči

ne zna kaj se potlam zgodilo./ Ne vupam glasno zozvati,/ zuta, hojdim na prsti,/ hiža škriple po svem./ Na meni oprava tva,/ črna, žametna./ V šlinga pozablena gombašnica./ Črna oprava kak nouč,/ gliboka, naša nouč...

Razgledavamo napušteno imanje. – *Tu je bila ograda, a tu vrt* – pokazuje mi. Tu je negde bil jorgovan, se zmisliš Walta Whitmana „ *Posljednji put kad cvjetao je jorgovan u dvorištu, a velika je zvijezda rano klonula na zapadu, na noćnom nebu. Tugovah, a opet tugovat ću s proljećem, s vječnim povratnikom...“ Jedini način da se ovo spasi je prodaja, srce mi bu puklo gda se to dogodi. Nutri su još njihove stvari, bakine i tecine tuhice, vajnkuši...* – govori mi. Pijemo vodu iz ruksaka, *Pri Horvati* nema vodovoda, samo urušeni zdenci na dvorištima.

Bermudski trokut Paka – Črna Paka – črni tartuf

Nekam sme išli po stari cesti za Paku, z kojni vu nuoč, al z vapnom il kam ne zmislim se več, a kojni stali kak kipi, nit z rečju, nit z bičem, nemru se genuti. Vse mirno, vetra nikakvoga, ničega. Lampaš je zgasel, a pred nami plavenj leteča, med drvinjem frogljice svetleče. Svečkari. Mi zanemeli, stali, a oni lete, blesiču, ve lievo, ve desno...

Ničega ne bilo, je nesem nič videl, rekel je Stari, to ti se pričinilo.

Zakaj su onda kojni stali i lampaš je ftrnol? Samo veter, trdo je stisnul vusnice i zamočal On.

Zaresen znam, gledeli sme skupaj svetleko gibuče, bejžalo je pred nami i kaj smo mu bili bliže, čutela sem da sme sami vu kmici i bilo me stra, a bili su to Svečkari, kaj sreču moru donesti.

U Paki i okolici još postoje, prenošene usmenom predajom, priče o mističnim doživljajima Črne Pake, a sve „živa istina“ jer su *oni neki* čuli, osjetili pa čak i vidjeli *ono nekaj.* Izgradnjom autoceste Zagreb - Goričan mjesto je zauvijek izgubilo mističnost koju je imalo tijekom 20. stoljeća, uglavnom zbog uske ceste koja vijuga kroz brdsko-šumski krajolik i razdvaja dva šumska crna mraka. Prolazeći Pakom Matko Peić piše *„ jer u divnim guštarama sela Pake nema ništa osim malo vlažnog mraka koji je zaista tako mirišljiv da ne dopušta da osjetiš kako crni srebrnina bjelouške i kako se raspada srce zečice.“*

Rezigniran, možda ljut ili samo iz zabave na putokazu uz cestu jednom je netko imenu mjesta dodao slovo *o*, stajao je neko vrijeme na putokazu naziv *Pakao*, kao mogući podsjetnik na vrijeme kad su se uz mjesto vezala mistična iskustva putnika i slučajnih prolaznika.

Ima v šumi jeno mesto gde se glivari zgubiju i to ne samo oni strajnski nek i domači takaj. Danja svetlost je prek blizu, čini se da moreš nebo zgrabiti v šaku, ali vrtiš se v frožu i nema pota vun. Nema signala za mobitel. Šuma ne pusti, samo te

dalje nekam nutri vleče i gnjete i već gda si ves splašen i poten i gda te bukve opkrože i začnu plesati kolo (ah, taj Tolkien) gda više ne poznaš vrgajna, niti jenu glivu, niti noru pupavku, pokaže se pot, liepi kolni pot po teromu je još ščera prešel traktor z drvima. Gda zideš vun sram te povedati kaj se zgodilo. Turistička zajednica bi mogla postaviti natpis Bermudski trokut Paka. Tu je Rakov potek, tu smo imeli senokošu. Nema je više, ot gda nema konji i krav vse je v šikaru preraslo.

Putem prema utvrdi, beremo sunčanice i vrganje, kažu u novije vrijeme da se može naći i crni tartuf. Razgovaramo sa ženom iz sela o grofičinom zdenčecu i grofovom zverinjaku, sve je to bilo tu negde, još se zmisle stari ljudi. Pitamo za dobra mjesta za gljivarenje.

- Črni tartuf, a kaj je to?

- Gliva kaj raste pod zemlu, afrodizijak, moru ju najti pesi i pajceki.

- Kaj god. Denešnjim ludima furt treba nekaj za popraviti raspoloženje pak zmišlaju sikojačke. Nigdar čula za to. Mi smo v Paki samo vrgajne i lisičke brali, vu noveše vrieme sončanice. Vse drugo je bilo otrovno. Jestvine z vrgajni. Vrgajni na kiselo, z kromperom, ribana kašica z vrgajni, vrgajni z jajci. Meso z vrgajni nesmo jeli. Vse drugo zmišlaju denes. Pitam jenoga kaj delaju te Holanđani i Nemci gda dojdu sim na selski turizem z četiri zvezdice. A kaj bi delali. Sediju na terasi kre bazena i dihaju čisti zrak. Malo se prehojdiju, najeju domačega kruha i paradajza, idu do Varaždina i Trakoščana i do mora prejdu, ali najlepše je na terasi. Tu moreju sedeti pod joblaki i dihati i srečni su. Čuju slavuja i pitaju kaj je to. Bog moj, am je ne papagaj, ne poznaju oni ftiče. Odma bi šteli videti gde je, kak zgledi. Govorim im, njega ne videti, tu je negde skriti v gaciji, čuči vu grmu il preleti v času. Neda vam spati vjutro, kaj bi, am je to nebeski svirač teri sonce zove.

Šumski puti - Utvrda Paka

U ovo doba godine šuma je najljepša. Šuma je treperava, varljiva, sve boje zemlje i zlata, gljive i ciklame, ptice, oko neba, oko jastreba. Kamo vodi ovaj put?

Kad je odjednom na brežuljku usred šume ispod mahovine i šumske zemlje kao kakav divovski vrganj izronio grad–utvrda, kao moćni stražar nad dva prolaza Starom cestom i Visočkom stezom, domaći su samo slijegali ramenima. To je još od Rimljana, govorili su. Argumenti stručnjaka kako se radi o srednjovjekovnoj utvrdi koja je izgrađena na strateškom obrambenom položaju nisu bili važni jer sve je to danas gusta šuma, a Gradišče samo hrpa kamenja koja je nekad predstavljala moć. Kad bi se zemlja oljuštila po slojevima do brončanog doba ili još dalje, koliki bi se otvorili putovi u lišću, koliki bi nas zaglušili glasovi. Glasovi ispod lišća, zemlje i kamena sve su glasniji, ne miruju, žele ispričati svoju priču,

naći suučesnika u svojoj radosti i svojoj tragediji. Zar ne čuješ? Stavi uho na tlo kao oni koji su tu osluškivali topote konja, korake pješaka, zar nisi čula tragediju posljednjeg zapovjednika utvrde ili priču o mlinarevoj kćeri...

Mi smo zajni vojaki ovega festunga zežganoga od jognja, naš se sviet dokončava, za nami bodu ostali vu pepelu škudi, noži, kluči, ostruge, potkove, strelice i vse kaj nam je od hasni bilo potriebno. Kaj bodu zoznali o nami oni teri bodu v nekšnem dojdučem vremenu čtali naše trage, morti bodu mislili da nikaj niesme znali dočim jesti, piti i ratuvati. Znali smo čtati knige, vu jeni je pisalo „prah ti si, i u prah ćeš se vratiti." Imeli smo kapitana, vrloga plemiča, v živlenju terega se malo tega dobrega zgodilo. Ostavlamo za one teri bodu čtali trage, poslušali dihanje komena ovu pripovest kak zmisel na jega.

Bilo je zdavna. Noč je bila grda, bez zviezdi, prevarel ge je sien, zlecnul se i skočil z slamarice, z glavu je vudril v drvenu gredu, naluknul se črez obločec, denilo se. Z sela su se čuli pevci. Nebo je bilo mlečno z malim falačecom črlenog sonca, jutra su imela vojn po jeseni. Z kule je bilo moči videti do Kalnika na ishodu i do Grebengrada na zapadu. Bil je još mreni, pogledal je znovič, od Čanjeva je v juternjem soncu prihajal glasnik, tiral je konja kak da ga nešči goni. Poznal je njegovog alata po lelujavom kasu. Nekaj se zasigurno zgodilo. Povedalo se da je kral Matijaš Korvin dal dopuščenje velikašima za plačenu vojnu imeti i zobrati kapetana sporadi obrane od Turkov. To leto Turci su zežgali sela okoli Križevcov i Koprivnice i otpeljali narod vu sužnje. Vojn žganci z prežganu juhu za fruštik čutil se več i vu kuli. Fmil se i ogrnul z plaščem da dočeka glasnika. Bil je to plemeniti Blaž Mrazovič teri je i črez turski orsag jahal, poznal druge orsage i cesare, bil hiter na sabli i na konju, nojsil samostrel i kuburu. Viest je bila žalobna. Blaž Mrazovič ga je gledel v joči gda mu je povedal da su Turci snočka otpelali vu sužnje narod z njegovih sel, med njimi i mlinarevu ščer. Nekaj mu je poklo vu glavi. Vu hudi srđbi prevrnul je froštik z stola i strgel z sebe plašča, zgrabil je sablu i konja i više ga nigdo ne videl. Imel je sedemnaest let i tekar se dvaput podbril gda je otec, bogi selski plemič, njega i brata dopeljal vu festung. Bili su mam zeti za haramije sporadi svoje hitrosti i gizdavosti. Brat je bil starejši od njega i bil je jak, dobro je vladal z lukom i strelom, zvali su ga Samson, po Samsonu z Biblije, teri je dobil zmožnost od Boga. Vu njega se zagledela ščer jenoga velikoga plemiča. Jenu noč čul je spod kule hrzanje konja, bil je to bratov kojn, ves švicav i prestrašen. Njega je našel v jutro vu Črni Paki, fmorjenog od razbojnikov, z nožom v pleči. Odonda je bil sam. Nikomu ne veruval dok se ne zagledel v mlinarovu čer. Od gda ju je prvi put vu melinu vu Čanjevu videl bila je njegova. Gda su ju zeli zrušila se njegva zviezda. Bil je zajni zapovednik ovega festunga. Pokle njegovog odhajanja došel je vihor, z rafunga je odnesel žerafku v sieno i vse je zgorelo, samo su ostali spod gara naši tragi vu pepelu. Morti jih jenoga dena negdo bo čtal.

Gornje i Donje jezero, vodeni žig – kastoreum

Sredinom 19. stoljeća u Status animarum župe Madžarevo u naselju Paka upisano je samo dvoje ljudi, i to grofovski mlinar i kraljevski cestar. Danas selo s kućama razbacanima po okolnim brežuljcima uz cestu Varaždin-Zagreb ima osamdesetak stanovnika.

Osim mističnosti, s izgradnjom autoceste Paka je nepovratno izgubila i divlju ljepotu rijeke Lonje koja se tu u šumi crne johe i drhtavog šaša prelijevala, ubrzavala, usporavala, ljeskala u plavo i zeleno i žuto i nebesko. Rijeka ljepotica postala je kanal obložen kamenom, slična svim drugim rijekama i potocima u hrvatskim gradovima i prigradskim naseljima, reguliranima i obloženima. Ali priroda se ipak za sebe pobrinula, na potoku Paka nastanili se dabrovi, izgradili su svoju Veneciju s četiri brane, da im voda bude dublja, čišća, pobrinuli se za svoje kuće i potomstvo, poplavili polja, načinili Gornje i Donje jezero, uništili kukuruz, ali kažu, korisni su, pročišćavaju vodu i nastanjuju samo čisto i nezagađeno područje. Na jezera dolaze divlje svinje, divlje mačke, vodomari, čaplje...

I On dolazi noću, pokušava biti što tiši i prići im što bliže. Dabrovi su oprezni, a njihov je sluh odličan, njuh osjetljiv, uz to su vrlo inteligentni. Buka automobila s obližnje autoceste zvučna je kulisa na koju su se navikli. Pritajit će se u grmlju bagrema i čekati. Osjetio je kastoreum, sekret kojim dabar obilježava svoj teren, miriši kao ljuska zelenih oraha i sastojak je skupih parfema, a koristi se i u proizvodnji slatkiša i peciva kao zamjena za vaniliju. Svaku večer veliki graditelj dolazi u kontrolu svoje brane, repom je već utabao stazu kojom prolazi. U slučaju opasnosti repom će pljuskati po vodi, a zvuk će se brzo proširiti, to je alarm za obitelj i signal za preseljenje na sigurniji položaj jer dabar nije mačić, dabar je njemački ovčar. Ali oni se već poznaju, srest će se oči u oči, prepoznati jedno u drugome susretljivost, smirenost, poštovanje, divljenje. Izvadit će jabuku iz jakne, ruke mu mirišu na kastoreum, dabar će uzeti jabuku, prijateljstvo je ponovo potvrđeno.

Selfi vu polu melise

Za lehek sen, za vajnkušec dišeči, za kukce tirati, za betege duše, za liepe misli. Za ove teri dojdu sim zraka dihat, za bumbare i čmele, za očutek nature čiste kak šumski potek.

Našle smo se u polju melise, još uvijek zelene i limunasto svježe. Na obližnjem obiteljskom gospodarstvu kupujemo sapun s melisom i drvenim držačem sapuna, bočicu karmelićanske vodice umjesto parfema. Ne, to nije l'Eau de méli-

sse des Carmes Boyer u kojoj je navodno 14 ljekovitih biljaka i devet začina, to je zagorska inačica, nama draža. Selfie za kraj. Osmijeh. Obećajemo si, ponovit ćemo našu skitnju šumskim putima u proljeće. Možda nas pri Horvati dočeka jorgovan u cvjetanju trajnom, s mirisom snažnim koji volimo. A svaki list je čudo s tog grma u dvorištu, s cvatima nježnih boja i srcastim lišćem, bogato zelenim.

(Nagrada stručnog ocjenjivačkog povjerenstva)

NEVUŽGANI JOGNJI – CARSKE DRIEVE

Đurda Lovrenčić, Sveti Križ Začretje

Bum genula od stranjskoga, neznanoga, hunj lučem. Da se navčim. Od drieva živuča teroga se gustiejše lučeči hlavljam za vuljica, na briege, h gerletince ilji kak po špage zasajene na njiva de ščera je gazda kumpiera sadil, koruzu, šenicu ilji repu sejal. Ma veljike ljistje kak serce, kosmate z duoljne i guornje strani, ljistje tere pune friškoga ljufta daje, visuoke i fljetne zraste, ma guste nahitane ruoze, svekle plave elji ljubičate cviete. Drieve je te najfljetniešega rasta na kuglje zemaljske, kitanjske je, kitanjske carske drieve ili Pautowniom, a naši su merodavni i vučeni ljudi parafem dalji sakomu za praf da ga na domaču grudu htiče, da ju rahlji korenjem i sienči ljistinu. Za zdenoga cajta, so mu ljistje scuri, pak se čini, guolji sme si buogi i jednaki. Kitanjska pak štorija velji i met ljudmi se obreča, kak su carske drieve ljudeki h dvorišče zasadilji da se pucica rodila. Da je zrasla i od duoma se nuovomu duomu zamuš rihtala, seklji su drieve i od njega zdelalji zibeljku elji štokrljine, lomar elji kasljin, neke hiže hasnoga. Tak tuo drive za čovekovoga cajta, visuoke h ljuft i okuoli zrasta.

A da lučeš neke ke zbiljam lukati ne bi štel, da lučeš one čega se husabe zbiljam bojiš, zlecne te h sakomu šušnju ili sakomu perutanju ljetnoga ljista teri prie cajta opada, pregljibuoke opada, da h lukanju sverhe ni najti, da sverhe nie najti ni h dozorjene, modre, keržljave elji dišeče, divlje kupine, da se tersnem pruoscem razveseljiš, a se je suhe, na terse gruozda nie, da se bi rad pozabil, a zmišljuvanje se načanči hutebe, gljiboke h sercu černe kljiče potira, tam de kerf se mieša, de svežejša kalnu i hmorjenu mienjati trieba. Zgubljene se čutiš.

Vuljicami sme zadaričani. Po vuzle putujeme puoljek gledeke,[1] poljek mejami spete husti, tranike, oberšja zasiečena i ledin, lukanja pljitkoga. Lučeme srečne ljudi ograjene okolji štacune, parke, ljiepe pokljiščene germe i zatravljene igralji-

[1] gledek - vidik

šče. De i da denješnji čovek nuogu porine h visoku travu? Žukukalke na traniku h Brestovcu Orehovičkom, kraj štacuna, spot tereh su deteči koraki treblji travu zdrieti, visuoke je zarasla. H nebe se zdiže herjavi kostur. A h verandu huste, de se miešaju slake kupine i jagode pruoste, de se čiček hlavlja na klajdu sikakve farbe i veljičine, de klop strpljive svoju priljiku čaka da se kervi napije, nišči več nejde. Ni h neke ke se gradem ne zove, ke sive asfalte na zemlju ne navlači. Nišči več tam nejde: de *driemlju jedra od flaki i cvietja, čakaju vetre da nekam ploviju.*[2]

„…o strošene ljieta gruntam,/ o grižava ljieta da nade su lažljive,/ pak se ke h beručka deržim,/ bude dražejše i humene žive.[3]*"*

Dubovec – Gornja Stubica

Kam sme došlji? Sateljiti niesu našlji čerljene, zluknjane i zglodane kruove spot trame ot gustega granja i čreipe od zelenoga ljistja. Nit ljetrika nie peljala po šudrane vuljice e blatnomu putecu ke bi nas „moderna tehnika", *street view* ilji vuljične lukanje h sele dopelja. Husni je put putec puostal, več i stezica vuska. Nie blaga, kotači ne rišeju *„zares kuol gljibuoki i črn"*.[4] Pavučinu zaprejene, zaderičila nas je čutnja kak na ovomu briegu, de huste su skrite hiže dervene, derutne, scifrani kukerljini e vrace za najže lotru potcertane, štale i kuočake tihuobu nastanjene, de beršljan hpljieče nuove plote mučljive, a husna si živina tuhice od ljistine h kmice raši, čoveka več duge nie. Puoljek put je stroji razgernjena zemlja i daje nam nadu. Prevarjeni sme. Pruosci ljetrike su na nuove zdignjeni i buodeju h oči fine zdielani met pepelnjastami, kobaljavami bukvami kak obločne stene nebodere zdignjene met maljički hižami grada, hižami po mere zdavnjašnjega čoveka. Po pruosce su preneslji ljetriku prek sela h teromu nišči več računa ne plača pak su čeke hputilji prek brega, do ljudi.

Isčeme telefuonski pruostec postavljen h živuče sele, da su puži šalatu h vertu glodalji, kokoši bercale zemlju do červe i gljisti pot hrušku, met travu i korenjem, a htiči su pret štalu, pod strohu, gradilji gniezde. Za unda da su obloki bilji čisti i širilji duhu kruha, rieske e prežgane župe, kuhanoga vina e dinstanoga zelja, a klanec je put do hiže i stuola bil i družinu je za stol hbira. Došlji sme preveč kesniejše da se tuft i pljenivuoča po huste razljieše kak megla jesejnska za Krampašnicu. Nateže se na sporušene stene, met miehnjem čriepe pokriete, h obiešene žljebnja-

[2] *„Drijemaju jedra od rublja i cvijeća, čekaju vjetra da nekuda plove…" ;* Pronađi me u predgrađu, Drago Britvić

[3] *„…o preživjelim godinama mislim/o mladosti, u kojoj nada laže/ i sve ono što držim u ruci/ svakoga dana postaje mi draže." Ja odrastoh u zabitom kraju,* Mihail Isakovski, prijevod na hrvatski -Dobriša Cesarić

[4] Ivan Goran Kovačić, *Mali pot*

ke se čanči. I h zdencu. Hude me hlecnul zdenec. Zdenec teroga je čovek zdelal da živuču vodu zbira na briegu. I kak zde življa nie tam de živa voda žlaburi? Niesam ga mam ni vidla. Driemlje on, bes štrika i zajemače, kak loznem šalem zmišljuvanja obvit. Gljibouke h požiraku hkorjeni ga beršljan duši, a … „*Dole samo v kmicu vidiš,/kak v žalostno, slepo oko*.[5]“ Tihuoba z gljibljine. Da je bar tera skorjava žaba van skočila, kača spljojzala, gušeter prebiežal. Nit miša met miehnjem, niti zalarfane metafulje, skorjave lepice, sam nerazumne serce tulji h gljibine. Kak preraslji, zluknjani, ot guole puže zgrižnjemi i nagnjeni verganji, tak hiže zglediju na ledine, one ke su još van huste ostale. Z hižnami numerami. Rasušene kruove, rasušene zide, h raspuščene trave, h šikarje htonjene.

Puste sele je sigde puste, kak je i smert sakomu h zapis deta: „*Smert nieje zvan mene. Ona je humene,/ od najprviejšega cajta:/ z menu zrasta/ h sakomu cajtu./ Jenoga diena/ jas zastanem/ a ona raste daljše/ humene dok me ciela ne preraste /i na moju meju dojde./ Moj zvršetek je njenji pravi početek:/ da kraljuje dalje sama.*[6]“ I kraljuje h svojemu samiečemu kraljevstvu. Pustomu, lukanomu od čoveka.

Vernulji sme se met hiže tere tiepih ot pokošene trave pret vratmi prestiraju, hiže h kljeti hvergnjene. Pozabljena lukovica šafrana, od do zna da, na visuokomu se štiklju prebila čes travi i bljedu trubintu otpira. Čujeme kričeče htiče visuoke h ljuftu. Kak da su rietki šofi sunca čes visuoke drievlje zbušile luknje pak su zvuki do nas došlji, a mi sme same svoje korake čulji. Tihe. Kak da sme do zdej po perste hodilji, kak da sme strahu bilji ke bi se h ove pustare zbuditi mogle… „*Neke šušči, granje rezgrnjuje/ Biela ruka z granja cvietje otpravljuje/ Žaluobne ljice ranji sredi kmičine / Kak ranji – zbuđenjem zgine.*[7]“

Klupci – Krapinske Toplice

Našlji sme pokošenu meljinu. Visuoke ne briegu. I nie videti de sme. Okolji je kesne ljetnja husta. Puste strnišče još po suhe trave diši. Šudrani put huste je zdrieti od vetešnjega, hudoga dieža. Ideme pešice. Po stermine, do ravnice na briegu de je rietka husta, hižica dervena, pusti rafinjg. Na sredine hiže vrate zaklenjene, na obločece ze strani, fierungi navljičeni. Teški od dima i prašine na ljiete založene. Peruonka, guola, sam žarulja zašrafljena, na dieži i suncu pozabljena. Morebiti svekla ma? Kupinje okuoli hiže je pokljičšene. Telefuonski druot visi

[5] *Mrtvi grad,* Dragutin Domjanić

[6] „*Smrt nije izvan mene. Ona je u meni / od najprvog početka:/ sa mnom raste/ u svakom času/ Jednog dana/ ja zastanem/ a ona raste dalje/ u meni dok me cijelog ne proraste /i stigne na rub mene. Moj svršetak njen pravi je početak: /kad kraljuje dalje sama*“, A. B. Šimić, *Smrt i ja*

[7] „*Nešto šušti, granje se rastvara,/ Bijela ruka s granja cvijet obara,/ Tužno lice sviće usred tmine, Kako sviće - Svitajući gine.*“ *Smrt,* Rikard Jorgovanić

z pruosca. I ljetrični, vidime po cajtu. Zidana je štala na dvorišču bes plota. Nie ljudi, nie blaga, sam su bale siena pokošenoga, zdrave farbe i zdrave duhe, složene pot čriepi. Čakaju svoj cajt. Na verande, pret hižu, guštereki. Bežiju h luknje betuona, skrivljaju se nenavajeni na živuče korake. Još je jena hiža na briegu. Put do nje je čes visuoke trave. Roštilj, klupiečka za počinuti si, zapriete vrate. Vikend hiža. Ljudeki sim dohajaju da je počivanja dien, dien miruvanja. Voda z žljebe slobodne teče da dieżni su dnevi. Nišči ju ne hbira. Cajti su nagnulji več herjavu bačvu h večne rosnatu travu spot sienca, za hižu i kak da se pitaju: Zakaj?... [8]*Kaj su šteli suze moje / jač potirati…/il su z menom morti šteli / tiho vmirati?!…*Nikoga nie.

Klokovec – Krapinske Toplice

Strahem, da sme h lukanju za telefuonske pruosce našlji več nagnjene, zglodane i pozabljene pruosce nek živuče ljudi, zasatlji sme huste, na križanju husne pute, spot visuoke i raspuščene hruške. Desne šudrani put vodi. Ljieve, travnati putec z nacajhane korake. Nešči je za ran tuj bil i rosu je ranja otepe z trave visuoke. Ideme po šudru. I h sljiku sme došlji. Na stene obiešeni kipec, na staromu kalendara, onomua ke je tetec Zagreba donesel z viešču kak su si dobre, da su deca h nuovu škuolu krenuji i cipule su dobilji, a oblokeki su zastoreki zastrieti, pluot je trošen, sljikarski nagnjen, cvietje je h vertu raspuščene, otpriete suncu, h zelene germe hteknjene, pak ga mametafulji šari po vietru loviju. Na gledeku je fierung od huste otkril okruglji obloček, kak da je na najža zrasel pak h noči zvezde lovi, elji se h našem calklji turenj cirkev i *„poldanje zvone zuove"*.[9] Nu tak. Na ljese je lokot i miehenj. Deržiju zdavnja zapriete vrate. Ruože su se same skljile i dišeče pušlje hplele. Mužika doljieče od niekič. Kak da nas vekerica k sebe z sna prizivlje. Hiža znad ovega puta. H visuoke i rosnate trave nam je zagaziti. Na pragu hižice diedek sedi. Ma bradu siedu, batinu za hpiranje h ruke i tranzistor na stoljeku, plastičnem, cvietnem stoljnakem pokritomu. Nešči je trebal duojti travu pokositi /ne razmem duo/. „A uotkič pak vi zde? Čivi ste je?" Deda nam se hčuđava, mi se njemu čudime. Njemu, samomu na briegu. Veljime ke iščeme. Pokazuje nam čistam rosnati put. „Nišči več nie tam, ni tam, ni tam. Tam je guolji pruostec. Drote su odrezalji. I vene, delje je puste… Mam mobitel pa se svojemi čujem. A htiče čujem bez žnuori e druote." Mahne h ljuft kak da življenje reši. „ Kak na briege popievaju. Vekčas ljetrika tera larmu dopelja. Nie te zame. Husta šumi, šepeče… tuj-tam kakve cvietije potira, vene delje vert je bil." Pitame za

[8] *Zakaj?,* Ivan Goran Kovačić

[9] *"…podnevno zvono zove." Pejzaž 1,* Vladimir Vidrić

hrušku. „Je, bila je več velijka da bil sam dečec. Su ju hteknulji moji diedeki ke bi meje ravnalji. Kak mejaša. One ke padneju, su vam dobre, zoriju. Te je tepka. Da se nišči za nju ne bori, zde je sičiva," velji nam da nas sprača z batinu potprieti. On se pomiril svietem pak pomajčike senja. „ *Zginuli budu i grobi/ drugi tu cvet bu i svet /veter bu igral se v zobi,/– kak i pred puno let.*[10]"

Gornja Konjščina

Cajti su strusilji na fasade namaljane slove: ŠTACUN MIEŠANE ROBE. Hiža ma puste oči bez šajbi. Nit su plave, nit su biele, nit žare od sunca e zvezde hbiraju. Sam černile. Put h sele pelja poljek zaraščenog dvorišča štacuna i komaj se vidi. Ideme čes hustu, nahitavljeju nas zavoji. Na jenom, složen kupec posiečene bukvi za zimu pripravjene. H selu je sedem mučeče hiž, jen pruostec telefuonski z jene drotem za hižu pritegnjenem, jena babica, jen lovački cucek, četiri šari mački, četiri berbljave race z nasmjene kljuni h ljuftu i „tuljika husna živina". Pripovieda babica: „tuj h šikarju su serne pak mi ves bažulji pobereju. Ljesic ma pak jajce odneseju i kokoši rastiraju. Jastrebi čukeke, pureke i raceke špiehaju. A cucek, „odmahuje z ruku," njega na lancu deržim. Naj laje. Da ga pustim, se do susednoga sela prejde pak ga trieba iskati." Petunije bieleh i ljubičasteh trubinti cviete obiešena ne brajde znad vrat, posajene h plastičnomu hampereku za industrisku mast, h moderne banjice. „Otkič ste je? Čujem, ste domači?" A… *"se more vu reč jeno stati/ kak i svetlo stane vu jeno joko/ kak okrajec kruha h jeno roko-/ sam moraš reč poznati./*[11] Zna ona; ma ona rođakinju tera je zamuš prešla h Sveti Križ Začretje, pak su h Zagreba prešlji i penziju zaslužilji. Vernulji su se nazaj h sele. Maju hižu kraj ceste, poljek potoka. De serne, ljesice, tvuorci e divlje svinje nejdeju guste kakti se buke bojiju. I ona je tomu strahu. Rajši je tuj. Čuje se sini saki dan, negad i duojdeju. „E češ miceka teroga?" pita me. Vert je dervenem plotem ograjen. Pret hižu štriček. Suši si vieš na jesenjskom suncu. Z rafinjga se kadi, pristavila je obeda, velji. Za se i za mačke, ake niči njenji denes nebu došel. „*Tak mi je žal/ (al kaj se tu more)/ gda dečec vre ja nemrem biti - / a tak bi štel - /tak bi štel sam još jemput/ v jutre/ pu rose buos hoditi…/ Tak bi štel/ (al znam da ne morem) matere svoje/ v globuokem potuoku/ v koš/ za obed/ rib naluviti…*[12]"

Carske drieve ne raste huste. Treba ljufta, treba meste za svoju senčinu. Za veljike ljistje i plemenite cvietje. Raspučenem korenjem ne hbira vodu kak verba tranika. Ne paše njemu vodenaste, diene Panonskoga morja. Štorija velji da htič

[10] Bogečko groblje, *Dragutin Domjanić*

[11] *Moraš čuti,* Ivan Horvat

[12] *Zakaj ni..,* Josip Ozimec

feniks, htič teri h uognju svojemu zgori i z pepela se nazaj porodi, nigdar ne zleti na carske drieve luošoga gospodara. Drieva najberžešega rasta i najvekšega broja ciepanic raste na naša njiva. Ciepanice za buduče jurjevske, vuzmene, ivanjske kriese?

Ja nemrem, kak zemla,/ pojti h novo živlenje/ jel ž nje sem zdavnja/spuknol svoje korenje./ Kaj bi tam?/ Kod bi?/ Kam?/ I v novom živlenju/ bil bi/ sam./ Tak grdo/ sam…/ moji nerođeni jognji/ trdo spe,/ i senjajo da su zvezde/ da med njemi/ gore/gore.[13]

(Nagrada stručnog ocjenjivačkog povjerenstva)

[13] *Nevužgani jognji,* Ivan Horvat

PUT U ALHAMBRU

Tomislav Marijan Bilosnić, Zadar

Na Trgu sv. Ane u Granadi pržilo je srpanjsko sunce. Meni, Vili Slovinki i našem Kraljeviću lica su se žarila kao velika naranča. Ni na rijeci Darro nismo se uspjeli rashladiti, kao da su nas pritiskale visoke kule Alhambre iznad nas. U svojoj pjesmi *Baladica triju rijeka* F. G. Lorca pjeva: „Guadalquivir, visoka kula / i vjetar među narančama. / Dauro i Genil, niske kule, / mrtve iznad baruština". A pred nama je priča duga i stara, priča tisućgodišnja, priča koja bi nam trebala pokazati put duhovnoga traganja za ljepotom u dalekoj zemlji Andaluziji.

S trga smo Ulicom de Gomérez krenuli prema Alhambri, gore visoko u brda. Onaj kratki dio ulice na početku, uski i popločan, podsjećao me na stare ulice Mostara s dućanima i zanatskim radionicama, restoranima i apartmanima, samo što ovdje trgovci ne stoje na vratima svojih dućana i ne pozivaju prolaznike u svoju radnju. Ni znatiželjnike kao što sam ja ne potežu za rukav niti im nude robu u koju su se ovi zagledali. U jednoj trgovini isprobavam bijelu vezenu mursku košulju. U drugoj crveni andaluzijski šešir. S njim sam se dao i fotografirati. U trećoj prodavaonici moja Vila isprobava haljinu s uzorcima leptira, baš onakvu kakvu smo prije dvije godine kupili u Ateni, i iste večeri zalili vinom. Naš mladi Kraljević zanima se za keramičke crne bikove, ali interes mu brzo prelazi na mačeve, da bi se zadovoljio magnetima s reljefom kakve gradske znamenitosti. Sve smo pogledali, uzeli u ruke, probali i prevrnuli, pred svakim se izlogom ushićeno zaustavili, ali ništa nismo kupili. A prodavači nas ljubazno ispraćuju i pozdravljaju kao da smo platili sve što smo dotakli. Svima se klanjam gestom kao da, baš njima u čast, skidam šešir s kojim sam se tek fotografirao.

A onda smo krenuli krivudavim kamenim šljunkom popločanim stubištem širokih nagaznih ploha, ulazeći u šumu parka ogromnih razmjera. Kao da do tog blažeg mjesta nisam vidio. Prepustio sam se hladovini, šumovima i mirisima, nekoj prigušenoj napetosti. Konačno je put u Alhambru pred nama. A na putu

u sjenama drvoreda kao da umjesto lišća šušti svila. U gustoj šumi najprije smo prošli kroz trijumfalni slavoluk iz 15. stoljeća, popularno zvan Vrata šipka. Vrata su slična zadarskim gradskim vratima u Foši, sa središnjim širokim lučno nadsvođenim vratima i po jednim uskim prolazom sa svake strane, samo što umjesto lavova ovdje su na pročelju reljefi šipaka, simboli Granade. I Alhambra ima oblik poluotoka kao Zadar, ali visoko na brdu. Umjesto plavoga mora okružuje ju zelena šuma. Ne znam na što je mislio Antonio Machado kad je pisao ove stihove: „Na gorkoj zemlji / san ima svoje putove / labirintske, staze vijugave, / vrtove u cvatu i u sjeni i u tišini", ali mene podsjećaju na ljepotu ovog prostora, njegovu veličinu i tajanstvenost. Već na putu u Alhambru bilo mi je jasno kako ovdje čovjek dolazi na svoju mjeru, mjeru istine da je jak koliko čovjek to može biti i slab kao što je to svatko od nas.

Na stazi su nas dočekale dvije grlice, iste onima koje se gnijezde na cedru u mome dvorištu u Zemuniku. Potom nam pred očima proleti crvendać, a do ušiju doleprša pjev slavuja. Kao da smo se našli na ulazu u raj. Zaklonjeni od paklene vrućine u hladu šume, prolazili smo kroz zeleni tunel uvezanih krošanja ogromnih stabala koja su ispunjavala prostor s obje strane puta. Što je put postajao strmiji, to se glasnije čulo klokotanje vode koja se uza stijenje i stabla slijevala u suprotnome smjeru od našega kretanja. Mi smo se uspinjali, voda se spuštala. Kao da se stoljetna povijest ovog prostora runila u kristalima. U sjenama kroz koje sam prolazio poput kakvoga duha, duboko dišući od napora uspinjanja, slutio sam Alhambru svijetlu i veliku, otvorenu nebu a čovjeku zauvijek tajnovitu.

Povijest govori kako se ovamo prvi odlučio naseliti utemeljitelj vladajuće dinastije Nasrid, Ebu Abdullah Muhammad ibn Yusuf ibn Nasr (1195. - 22. siječnja 1273.), poznat i pod nazivom Ibn al-Ahmar (arapski: ابن الأحمر), prvi vladar Granade-emirata, posljednje neovisne muslimanske države na Iberijskom poluotoku. Mislim da je gore na brdu slavuja život pjevao odvajkada. Čovjek ima nešto zajednički grabežljivo s orlovima. Na suhom brdu već su se nalazili temelji starih rimskih utvrda. Obrambene kule ovdje su gradili i raniji maurski vladari, pa se Alhambra u obliku kakav danas zatječemo počela graditi kad i Sveti Donat u Zadru, u devetome stoljeću. Tako je i stari granadski sultan napustio još stariju palaču Kadima u Albayzinu i prešao rijeku Darro, popevši se na vrh brda Sabika. Tko voli čitati i vjeruje u knjige staroslavne, mogao bi otkriti mnoge zanimljive pojedinosti gradnje, rasta i života ovoga grada van grada Granade. Brdo je bilo sigurno i strateški važno, a maurska dinastija Nasrid od Granade već je bila ugrožena snagom kršćanskih vladara. Dva i pol stoljeća kalifi Granade plaćali su danak kršćanskim vladarima. Baš onako i onoliko koliko je i Dubrovnik plaćao Turcima za slobodu i slobodnu trgovinu. Al-Ahmar imao je širu viziju od pogleda s njegovih obrambenih kula s kojih se vidi svaki konjanik koji prijeđe vrhove

Sierra Nevade**.** Odlučio je ovdje podignuti novi grad, onakav kao da ga gradi na nebesima. Bilo je to doba sjaja, umjetnosti i znanja, trgovine i diplomacije. Sultani dinastije Nasrid Jusuf I. i njegov sin Muhamed V. izgradili su Alhambru i preobrazili Granadu u stoljećima jedan od najljepših gradova. Alhambra je jedno od najvećih i najljepših povijesnih zdanja na svijetu. Najveće dostignuće u arhitekturi dinastije Nasrid. Arapski pjesnici povedeni bojom zidina, kula i palača i guste šume koja ih uokviruje nazvali su Alhambru „biserom u smaragdima". Europski su autori Alhambru nazivali „najveličanstvenijim zdanjem na zemlji". Europa do njezine izgradnje nije vidjela takvih palača. Da bi ostvario svoj san na suho brdo crvene zemlje sultan je najprije doveo vodu s rijeke Darro, koja protječe dolje duboko provalijom, i dijeli Alhambru na brdu, od Albayzina na podbrežju i Granade u dolini. Alhambra u prijevodu znači Crvena. I jest Crvena. Ali Alhambra se ne zove Crveni dvorac zbog svoje crvene zemlje, nego zbog crvenih opeka od kojih su građene njezine zidine, kule i dvorci. Oni skloniji snovitom tumačenju tvrde da je crvena boja zidova nekad dolazila od svjetla baklji pod kojima se, navodno, noću gradio grad. Silueta takve Alhambre i danas zauzima prostor u pejzažu Granade.

Takva je i na Lorcinu crtežu „Pogled na panoramu Alhambre" nastalom 1928. godine, koja mi danas služi kao jedini vodič. Crtež je kao razglednicu sa svojim tekstom Lorca poslao kolegi i prijatelju kolumbijskom piscu Jorgeu Zalameu s kojim se upoznao iste 1928. godine kad je ovaj boravio u Španjolskoj. Danas je taj crtež otisnut na bilježnici koja mi je darovana u Fundaciji Federico García Lorca u Granadi, a u koju bilježim stihove na putu po Andaluziji.

Na stubama strmoga puta u Alhambru dolazimo do fontane podignute 1554. godine. Zaustavljam se zadihan i polijevam vodom. Kažu da se fontana zove „Životna rajčica" pa mislim na rajčice u svome vrtu u Zemuniku. Ostavio sam ih na pažnju sinu i sestri. E, da su mi ovakvi kanali, kaskade vode, minijaturni slapovi, koji se beskrajno slijevaju kao što se put sve strmije penje. Još dublje u šumi obzidani je izvor s kamenicom, sličan Točku u Zemuniku podno Crkve sv. Kate. Buja na sve strane. Ovdje je kao da nas i danas gore u palačama čekaju maurski sultani. Zelenilo nadaleko i naširoko. Uokolo više slutim nego što vidim provalije, u koje kršteno čeljade, kako bi kazala moja majka, ne bi se usudilo ni pogledati, a oko nas raj u kovitlacu boja, sjena i oblika, u kojemu ptice pjevaju i gorske vile plešu. Pred nama je još dug uspon do vrha litice. Sve sam više zaokupljen mislima na ono što sam čuo o Alhambri dolazeći ovamo, o palačama, tvrđavama i vrtovima, terasama, lukovima, fontanama, bazenima, mozaicima, arabeskama u kamenu i drvetu, na keramičkim pločicama, gustim šumama uokolo zidina, provalijama pod njima i kamenim masivom planina u pozadini. Kada sam iz Granade gledao na Alhambru, doimala mi se daleka i nedostižna u oblacima, kao raspršeni vodo-

skok pod svijetlom duge. Mistična i nedostižna kako danju samo može biti ljetno sunce u zenitu na modrome nebu Granade. A noću čarobna poput ozvjezdanog neba u pustinji. Uz najavljenu i očekivanu ljepotu meni se nameće i druga slika, priča kako iza svake vrhunaravne ljepote, doista, zjapi ponor patnji i muka. Kao da već ovdje u ovoj gustoj šumi što me čuva od žarkog andaluzijskoga sunca, uz glazbu instrumenata, žubor vode, pjev slavuja i veseli hihot ugojenih tijela prekrivenih hladnom i lakom svilom, istodobno čujem i jecaj uznika, robova i eunuha čiji plač kao da dolazi iz škrilja po kojima gazimo uspinjući se Crvenom dvorcu. I pitam se kako je uopće moguće da je zbog svega ovoga proliveno toliko krvi, valjda i koliko je i svjetlosti ovdje. Ili se ljepota i sastoji od krvi, o čemu ovdje svjedoči i Lorcina sudbina.

Ono što znam o Alhambri sve je iz literature, priča, legendi, a mogao bih kazati i iz snova. Tko bar kao dijete nije sanjao čarobne dvorce. Tko nije čitao bajke o kraljicama i kraljevima, princezama i kraljevićima, pa makar se oni pretvarali u žabe. Kad bih stao pripovijedati o svemu tome, ne znam bih li priči bilo kraja poput onih iz „Tisuću i jedne noći". Ali za sve kazati dovoljna je opomena meksičkog pjesnika Francisca de Icazea, koji je poslije posjeta Alhambri ugledavši slijepca kazao kako: „nema žalosnije stvari u životu nego li biti slijep u Granadi". Libanonsko-francuski pisac Amin Maalouf o Alhambri o osvajanju Granade od katoličkih monarha pisat će u svom romanu **„**Lav Afrički**".** Roman objavljen u izvorniku 1986. godine, pisan je u obliku memoara Hassan al-Wazzana rođenog u Granadi, a koji je kao veliki putnik, diplomat i pisac 16. stoljeća u doba rekonkviste morao bježati iz Granade pred inkvizicijom. Američki književnik Washington Irving dok je pisao svoju glasovitu i nadahnutu knjigu eseja, priča i verbalnih skica **„**Priče o Alhambri" boravio je u ovdašnjem kompleksu palača. Imao je dakle priliku zaviriti u svaku odaju, pogledati čipku svakoga zida, proviriti kroz svaki prozor, proći svakom stazom, odmoriti se u svakom vrtu i umiti na svakoj fontani, družiti se sa sultanima i sultanijama, svim ženama u haremu, čuvarima i sluškinjama, arhitektima, zvjezdoznancima, matematičarima i pjesnicima, dizajnerima arabeski i kaligrafije, konačno i s vilama, pastirima i satirima. Philippa Gregory u svojoj knjizi "Princeza i kraljica" piše o mladim danima Katarine Aragonske koja je živjela u Alhambri, a koju je povijest upamtila kao najmlađe i najdraže dijete Izabele Kastiljske i Ferdinanda Aragonskog i prvu od šest žena engleskog kralja Henrika Osmog. Irski dramatičar, nobelovac George Bernard Shaw u svojoj će komediji „Čovjek i nadčovjek" (Man and superman) baviti se i Alhambrom. Spomenuti je i knjigu „Maurov posljednji uzdah" Salmana Rushdiea, čiji je glavni junak Moraes Zogoiby, zvan Maur, potomak posljednjeg vladara legendarne Alhambre. Maur kazuje svoju priču o četiri naraštaja trgovaca, umjetnika, aristokrata, muslimana, kršćana i Židova. Drama Federica Garcie Lorce „Doña

Rosita la soltera", podnaslovljena kao „jezik cvijeća", govori o vrtovima Granade i Alhambre. Roman brazilskog autora Paula Coelha „Alkemičar" priča je o mladom andaluzijskom pastiru Santiagu koji iz svojega doma u Španjolskoj odlazi u egipatsku pustinju u potrazi za blagom skrivenim u piramidama. Tu je i roman „Slučajno" škotske autorice Ali Smith koji će se dotaći ovog prostora, kao što će o njemu pisati i šrilanski romanopisac Colin De Silva, kao i Hanya K. Yanagihara, američka romansijerka i putopiskinja. I mnogi drugi, koje u ovom putopisnome zapisu ne mogu ni spomenuti.

Znam da Alhambru neću zateći u onome stanju kakvu ju je Ferdinandu II. Aragonskom i Izabeli I. Kastiljskoj predao maurski sultan Boabdil 1492. godine. U žestokim i nemilosrdnim bitkama muslimanskih i kršćanskih kraljeva i vojskovođa za ovaj dio Iberijskog poluotoka, gdje je i sam život bio bez cijene, Alhambra se nije dirala. Osvajači Alhambre doista su je željeli sačuvati netaknutu, da se vidi što su osvojili. Pobjedonosni kršćanski kraljevi uzeli su njezine ključeve i očuvali je zbog njezine ljepote, u kojoj su nastavili živjeti i uživati. Iste će godine pod ovim zidinama kraljica Izabela sklopiti ugovor s Kristoforom Kolumbom koji će krenuti u otkrivanje i osvajanje Novoga svijeta. Nedirnutu su je uzeli, a džamije pretvorili u crkve i samostane. Neki kažu da su ključevi predani na vratima Alhambre, drugi da se to dogodilo na padinama Sierra Nevade. Ovako ili onako, poslije sedam stoljeća vladanja Andaluzijom Mauri su ključeve „zemaljskog raja" predali iz ruke u ruku, nasljednicima onih čije su odsječene glave stavljali na svoje grbove i spomenike. Uspinjući se u Alhambru na pamet mi dolazi i priča kako se sultan Boabdil sa svojom svitom, po predaji Alhambre, ispeo na uzvisinu El Suspiro del Moro (Uzdah Maura), još jednom pogledati „biser u smaragdima". Gledajući ga, majka mu je kazala: „Plači kao žena za onim što nisi mogao obraniti kao muškarac".

Ali vrijeme gradi, vrijeme razgrađuje. Novi ratovi, osvajanja, potresi, požari, razaranja, dogradnje i nove gradnje, prenamjene i restauracije, nestali arhivi i namještaj, sve ono što mijenja prostor, vrijeme i zaborav, učinili su svoje. Nebesa su i dalje ovdje velika i modra, ljudi su usputni, ali prošlost se ne zaboravlja. Jedva da se cijelom sačuvala trećina. Jedno vrijeme Alhambra je bila zaboravljena, a poslije Napoleonovih odmazdi, ponovno su je otkrili britanski istraživači i sjevernoeuropski romantičari. Sad je ovdje petnaest kula i više palača, kao arheološki i sačuvani ostatci stare Medine**.** Možda ponešto izmijenjeni, a vjerojatno ni današnji nazivi nisu izvorni.

Penjemo se strmim stubama do čarobnoga grada gore na brdu, među utvrde, vrtove, vodoskoke i bazene, građevine koje predstavljaju nezamislivi pojam luksuza, sve ono što uključuje život sultana i kraljeva, kao i njihove mnogobrojne posluge, odaje, portale, džamije, crkve, kupaonice, kuće za poslugu, obrtničke rad-

nje, ljevaonice, vojne nastambe, oružarnice, štale. Pitam se kako su se gore uspinjali sultani i njegova svita, svi oni iz maurske dinastije Nasrida (1232. - 1492.). I danas je gore njihova očuvana palača neodoljive dražesti, jedina nedirnuta srednjovjekovna islamska palača, građena od drveta, žbuke i štuke, ukrašena arabeskom čarolijom.

I što god se više penjemo, što smo bliže, meni se čini da smo izgubljeniji. Iako drugog puta nema, ili ga ne vidim, zastajkujem da bih svako malo ponekog upitao, gdje je Alhambra. Ovdje se u imenu ovoga dragulja arhitekture ne izgovara glas „h", a ja ime Alhambre niti mogu zamisliti, još manje izgovoriti bez tog grlenog, otegnutoga glasa „h" u kojemu kao da se skupio sav dah minulih stoljeća.

Alhambra se sastoji od tri uvezane cjeline, vojne četvrti Alcazbe, palača u dvorskoj zoni koje su pripadale vladarima, dijela grada zvanog Medina, s poslugom i obrtnicima, pukom, svim onim u službi dvora, i četvrtoga dijela, odvojene Generalife. Već sad na domaku grada drevnih maurskih kalifa i njihove bogate baštine u meni se razbuktava i mašta i strast, pitanje kako vidjeti sve što je još ostalo i ovdje živi pod ovim čudesnim i bajkovitim podnebljem duge povijesti i još žarkijega sunca. To je problem današnjeg putnika, nezajažljivost, pa bi ovdje u Andaluziji sve htjeli objediniti u jedno, da u jednoj fotografiji ponesu razglednicu sličnu onoj koju je Lorca uputio Jorgeu Zalameu. Ako je raj u pitanju, onda bi mi za cijeli život dostajao samo kompleks Nasridskih palača u Alhambri.

Dolazi li i ova voda koja protječe pored nas, a u kojoj se sad hladi naš Kraljević, odozgo, iz raja palača?

Penjemo se, ali ne znamo hoćemo li vidjeti Alhambru, ili će nam samo ostati priča o njoj, iako evo nas na kraju puta, pred „Vratima pravde", masivnim i potkovičastim prolazom nadvišenim četvrtastom kulom kroz koju se ulazi u Alhambru. Sad tek otkrivamo kako se do ulaza u Alhambru moglo okolnim putom doći autobusom i automobilom, ali mi smo bili sigurni kako se kao i kod nas na povijesne gradine dolazi isključivo pješice, mukotrpnim uspinjanjem. Doista, kao da smo se uputili na Aseriju u Podgrađu kod Benkovca došli smo bez ulaznica. A ulaznice se inače trebaju rezervirati nekoliko mjeseci unaprijed. I oni koji ih imaju čekaju red za ulazak. Godišnje ovuda prođe više od tri milijuna ljudi. A sad evo i nas troje. Kažu nam da su karte za danas prodane, da nam se preporuča kupnja preko internetske stranice. Karta vrijedi samo za dan kupnje, dok je za odlazak u Nasridske palače točno određen termin.

(Nagradna povelja časopisa Kaj)

TRI DANA U AMERICI

Boris Beck, Zagreb

Amerika je pustinja, zaključio je Baudrillard kad je tamo bio, užasnut bezobličnim gradovima, bezličnim zgradama i prefabriciranim pejsažima, jedno posvudašnje nemjesto, bez povijesti i u stalnoj promjeni, ni po čemu različito od pješčanih dina. Tamo ima previše slobode, zaključio je Gustave Le Bon, i nju može podnijeti samo Anglosaksonac. Zabrinut zbog toga, zbog pustinje u koju idem, koja nije ispunjena ničim osim slobodom, hrlio sam prema Americi brzinom od četiri ili pet stotina nautičkih milja na sat, iznad oceana prekrivena oblacima, a iznad oblaka je stajalo, sat za satom, nepomično sunce, i probadalo mi oči sve dok na koncu nije ipak izmaklo prema zapadu, i mi smo počeli slijetati u Boston kroz noć i maglu.

Mnoštva koja su izbljuvali avioni na dolaznom terminalu slila su se u jedno divovsko mnoštvo, i činilo mi se nemoguće da itko sve te ljude razvrsta i pregleda, znajući koliko su Amerikanci strogi. Jer striktni su od početka: prvo treba ispuniti online formular s bezbrojnim pojedinostima o zaposlenju, školovanju i životu, pri čemu ih opsesivno zanimaju svi detalji oko oružja i vojske, što je zahtijevalo kopanje po diplomama i zaboravljenoj vojnoj knjižici; vizu treba platiti i otići u ambasadu u dogovoreno vrijeme; auto se ostavi podalje od zgrade i onda se hoda i hoda do ulaza dok vas netko gleda; onda se čeka i čeka vani dok vas netko gleda, pa vas pretraže, pa opet hodate i hodate – i nađete se u nečemu što izgleda kao McDonald's. Sjedite na tvrdim stolcima i čekate da pozovu vaš broj, a iza šaltera stoji nasmiješeni konzul. Kamo idete? Na Harvard. Gdje ostajete? Kod prijatelja. Fakultet plaća? Da. Blago vama, viza će stići DHL-om, sretan put, nije trajalo ni pet minuta.

To čudo efikasnosti čeka me i na ulazu u Ameriku, nadzor i ljubaznost. Samoposlužni automat za prijavu, kao u McDonald'su, samo ovaj skenira lice i uzima otiske prstiju, a potom red za razgovor. Sjetio sam se Lorcina stiha iz pjesme *Pjesnik u New Yorku*: Crnci, crnci, crnci… Svi poslužitelji na aerodromu

su Latinoamerikanci ili crnci, mnogi slabo govore engleski, nije previše plaćen posao. Promatram na televizoru šarmantnu reklamu protiv krijumčarenja, djeca su majci u kofer sakrila kameleona, osjetim pogled imigracijskog službenika, sijedog crnca, promatra me ispod oka začuđeno i prijateljski, kao da sam neobični kameleon ja, valjda samo filolozi gledaju spotove carinske službe. Već je bilo vaših kolega, kaže uz smiješak kad sam mu dao putovnicu i rekao kamo idem, da ne zaboravim da Veliki Brat stalno gleda.

Amerika uopće nije bila velika, nego se svela na mali izlazni hal iza kojeg je bila cesta s nekoliko traka nagužvanih automobila, koji u noći i sumaglici što sipi traže parking, među dizalicama i građevinskim strojevima. Stjepko me čeka s natpisom Mr. Beck, što je dosta šašavo jer ga poznajem barem dva desetljeća. Iz godine u godinu nalazio sam u Martininu vrtu uz more postarijeg čovjeka kako se šulja i presvlači iza grmlja, s promjenljivim uspjehom što se tiče diskrecije, da bi se otkrilo da je biolog mora, umirovljeni profesor s Bostonskog sveučilišta. I sada je moj domaćin u Kafkinoj Americi u koju sam upravo ušao, nužan, jer fakultet nema neograničene resurse, i tako je moj boravak limitiran na tri dana.

Njegova supruga Susanne negdje je vani u mračnom kaosu, kruži autom, ali on ne zna baratati mobitelom pa izlazimo na sreću i na koncu je nalazimo. Susanne nas odlučuje provesti gradom, što meni nije baš po volji jer mi je po hrvatskom vremenu već jedan sat poslije ponoći, i jedva izdržavam mučninu. Autoputovi s više traka vode nas u središte Bostona, zapanjujuće malena grada za moju predodžbu Amerike, ima stanovnika koliko i Zagreb. Ušće rijeke Charles je očito potopljeno, s mnogo otoka, uglavnom umjetnih, ravnih kao palačinke, pa je i aerodrom na jednoj od tih palačinki, s koje se u grad ulazi kroz podvodni tunel. I Boston ima američki *skyline*, ali nebodera nema baš mnogo, a između dva se stisnula povijesna zgrada prve američke vlade.

Ima još mnogo ostataka iz 18. i 19. stoljeća, recimo Beacon Hill. To je najeuropskiji kvart najeuropskijeg grada u Americi, brežuljak uz rijeku Charles, s viktorijanskim engleskim uličicama, kućicama u nizu i ogradama od lijevana željeza, na magleni dan tamo biste sreli Sherlocka Holmesa. Po buticima se shvaća da je to za najbogatije, a i na kućama se vidi raskoš – to jest, u kućama, jer nema zastora, tako da se s ulice zaviruje u raskošne sobe s kristalnim lusterima, stilskim pokućstvom i starim slikama. Domaćini me informiraju da nevelika kuća ondje stoji pet milijuna dolara i pokazuju mi jednu u kojoj živi John Kerry, bivši ministar vanjskih poslova i kandidat za predsjednika. Susanne se stalno gubi, zastaje na raskršćima i oklijeva, zbog čega joj svaki čas trube – vozači na Istočnoj obali najgori su u Sjedinjenim Državama, kazala mi je kasnije, pošto sam se već bio vratio doma, moja američka urednica Terra Chapek. Kuća mojih domaćina je u Quincyju, gradiću pola sata južno od Bostona, mjestu rođenja dva predsjednika, Johna Adamsa i njegova sina Johna Quincyja Adamsa. Ali već je kasno, meni je tri

sata ujutro i sretan sam da mogu leći. Ne znam na američkoj pipi uključiti toplu vodu pa se tuširam u hladnoj, svejedno mi je.

Budim se u tri ujutro po američkom vremenu jer je tada devet u Zagrebu. U polusnu pokušavam ne napustiti krevet do svitanja. Sve me boli. Kuća je drvena i vlažna, gleda na močvaru na koju su Stjepko i Susanne vrlo ponosni. Pokazuju mi razne vrsta ptica, koje više-manje prepoznajem, i upiru prstom u daljinu, prema drvetu gdje se gnijezdi neka orlušina. Ne vidim ništa. Susanne mi daje ogromnu šalicu američke kave i vozi me do Harvarda, autoputom uz ocean, duž kojeg su rijetko poredane drvene vile iz tridesetih, osjećam kao da sam u *Mjesecu od papira*.

Harvardski most je 1958. izmjerio MIT-jev student Oliver Smoot tako da je uzastopno lijegao na njega, da ustanovi koliko dužina mosta sadrži njegovih visina, to jest jediničnih *smoota*; pokazalo se da sadrži 364,4 smoota, plus ili minus jedno uho. Preko tog mosta prelazimo široki estuarij rijeke Charles, s prostranim zelenim obalama i mnogo drveća, izlazimo iz Bostona i ulazimo u Cambridge. Tamo je Harvard, kaže Susanne, ali prvo je MIT. Gdje je, zanima me, da vidim i tu znamenitost. Pa, oko nas je, kaže Susanne i tad shvaćam da je MIT čitava gradska četvrt lijevo i desno od Avenije Massachusetts, s fakultetima i domovima, kafićima i dućanima, *fast foodom* i praonicama. Sada smo u Harvardu, objavila je, i kao da smo ušli u staru Englesku: domovi koji izgledaju kao dvorci, knjižnice koje izgledaju kao crkve i predavaonice koje izgledaju kao hramovi, uz engleske travnjake i još drveća. Njihovo bogatstvo iznosi četrdeset milijardi dolara, imaju dvadeset milijuna knjiga i vlastitu policiju, ovdje je studiralo osam američkih predsjednika, deset oskarovaca, četrdeset osam pulitzerovaca, sto osam osvajača olimpijskih medalja, sto šezdeset nobelovaca i sto osamdeset osam živućih milijardera, a sada imaju dvije i pol tisuće profesora i dvadeset tisuća studenata. Bostonsko sveučilište ima dvostruko više studenata od Harvarda, MIT upola manje, ali sve ih šiša, objašnjava Susanne. MIT je prvi na svijetu, a Harvard peti – naime, da upadnete u MIT pomaže vam samo prijemni, a za Harvard ima načina, jer postoje već dinastije harvardskih studenata, u kojima naraštaj za naraštajem iste obitelji ondje studira, i kao neko tajno društvo u životu nosi prsten s geslom sveučilišta, *Veritas*.

Susanne konačno nalazi odredište, opraštamo se i krećem u potragu za Harvardskim jezičnim centrom gdje je moj skup, godišnja konferencija Svjetskog slavističkog udruženja za kognitivnu lingvistiku. Nema nikoga i uz pomoć portira, mladog crnca, shvaćam da sam došao čitav sat prerano, Susanne je izgubljena u vremenu kao i ja. Nepogrešivo uočavam još jednog izgubljenog slavenskog filologa kako luta zgradom, inače namijenjenoj nastavi fizike, zbog čega ima izložen u predvorju prvi američki kompjutor, a na krovu kupolu zvjezdarnice. Čovjek iz Istočne Europe u Americi strši. Prilazim kolegici, upoznajemo se, Ilona Stary Koranova iz Praga, ona mi predstavlja supruga, koji se pak žali da mu se žena pro-

budila u tri ujutro i više nije mogla zaspati. Ja se nadmoćno smješkam. Izlazimo van i pokušavamo pogoditi koje je vrste jedno stablo – veličanstvena američka jesen već je bila počela i listovi su se žutjeli i crvenjeli bojama koje kod nas nikad ne možemo vidjeti.

Za sveučilište koje je sedamdeset devet godina starije od Sinjske alke, simpatično su nonšalantni, organizator osobno pokušava spojiti računalo i projektor, u pauzi su za sudionike doneseni sendviči iz studentskog kafića (inače izvrsni). Kolega iz Hrvatske, jer svuda ima našijenaca, povjerava mi da će popodne skočiti do New Yorka, da može reći da se makar prošetao ondje. Ideja je primamljiva, ali odbacujem je – odlučio sam ne istražiti veličinu Amerike i ne isprobati njezinu slobodu, bit ću vjeran Harvardu: obišao sam Prirodoslovni muzej s dinosaurima i zbirkom staklenih biljaka i cvijeća; izabrao darove Martini i djeci; čeprkao po harvardskoj knjižari i kupio Boetijevu *Utjehu filozofije*; nabasao na Harvard Law School; bio na misi u katoličkoj Crkvi sv. Pavla; večerao s kolegama u pubu Grafton Street, kad je rusistica Yuriko Kaneko jedina prije jela spustila glavu u znak zahvale, pa ostala zbunjena kad je shvatila da svi već jedu; nabasao na zbirku biblijskih starina gdje su na WC stavili upozorenje da su im cijevi starije od izložaka; na Aveniji Massachusetts našao divljeg purana kojeg je večer prije iz auta ugledala Susanne; otišao u Harvard Yard, pred Memorijalnu crkvu, sjedio na travi i gledao vjeverice; šetao uz rijeku Charles i gubio se, ali opservatorij mi je bio pouzdan orijentir.

Dangubljenje se na kraju isplatilo jer se neodređeni i neshvatljivi osjećaj bliskosti povezao sa sjećanjem. Bilo je to skoro četrdeset godina prije, u staroj Engleskoj, u pravom Cambridgeu na koji me podsjetio ovaj američki, s istim ovakvim crkvama i domovima, s istim travnjacima i čamcima na rijeci. I odjednom sam imao šesnaest godina, a oko mene nisu bili studenti Novog svijeta, nego moji prijatelji iz mladosti, i Shiro Ninomiya, i Ettore, i Bella Minasian, i Meno, čak i gazdarica koja se na mene stalno ljutila, Miss Pearl. I zastao sam u tom trenutku nasred Avenije Massachusetts, dok su kraj mene prolazili zagrljeni parovi, raznospolni i istospolni, dok je podzemna tutnjala pod mojim nogama, i u toj blagoj kasnoj jeseni osjetio djelić onog dragog engleskog ljeta. I nazvao sam Susanne da joj zahvalim i oprostim, i krenuo natrag s *Utjehom filozofije* u džepu. Kad prođem aerodromsku kontrolu javit ću se još kratko Martini bez koje ne bi bilo ni ovog puta ni povratka, a potom će nakon onog najdužeg dana uslijediti najduža noć, kada ću morati vratiti sve te sate koje sam dobio leteći na zapad. Jer sve se na kraju mora vratiti.

(Nagradna povelja časopisa Kaj)

PUTOVANJE, ODILJANJE

Notar kroz Gorski kotar

Božica Jelušić, Đurđevec

Putovanje je odiljanje od prašnih i ispražnjenih mjesta, gdje se više ne osjećamo dobro. Negdje, gdje smo sve probali, sve istražili, gdje se pogled umara, dah postaje sipljiv, dosada ubija, krvotok se usporava, radoznalost gasne, svjetlo biva nedostatno i gdje za tebe više nema ni veselja ni poleta, ni životne radosti ni izazova. Pada nam na pamet posljednje odredište gdje nam je bilo lijepo. Mi pakiramo naš otrcani kofer, slažemo rublje, rezervne cipele, šal i rukavice, veselimo se unaprijed vidicima, ljudima, hrani, smijehu, drugačijim mirisima, izlozima i vrtovima, drveću koje već poznajemo, jastuku koji pamti otisak našega obraza od prethodnih dolazaka. Osjećamo se dobro, već stoga što smo odlučili, što smo se pokrenuli, zaključivši kako nam vrijedi biti blag prema sebi, popustljiv prema svojim porivima i žudnjama. Ali ponekad, zaista, riječ je o tome, da moramo poslušati signale koje šalje tijelo, da bismo spasili duševnu ravnotežu. Čovjek ne poznaje dubinu vlastita umora, sve dok ga ne spopadnu opsesivne misli o odmoru: zalegao bi na vlažnu klupu pod brezom, zadrijemao u redu pred šalterom, oteo jastuk djetetu u kolicima i stavio ga pod glavu, ili se nekome naslonio na rame i zaspao, bez obzira na mirise koji kažu da tu ne stanuje nitko tvoj. I tada nema druge, već naprosto - putovati.

Kroz prozor vlaka vidiš glatko podrljanu zemlju, čupave pojaseve trave, šumarke s mrkom korom ovijenom bršljanovim togama. Lijeska se žuti usred februarske prijevarne topline, neka daleka stabla oponašaju slonokost, zračeći prigušenom bjelinom. Naselja su stisnuta i kao opustjela, samo plavkasti dimovi svjedoče da se večera kuha, i da duše vole toplinu, ravnajući se prema unutrašnjem kalendaru, koji govori da je doba zime, bez obzira na termometar. Vinogradi, voćnjaci, kupole imele poput velikih seljačkih košara i mnogo slojeva lišća napadalog prošle jeseni, koja je bila šuštava, topla i obilata. U jezercima zaostalim od

noćnoga pljuska vide se grudasti oblaci, iskrižani bijelim trakama, kao da je netko odmotao divovske role farbanta iz poljske bolnice. Neka tiha, ljubičasta nijansa, uvlači se u blijedo plavilo, šapućući o dolasku večeri. Još jedan dan je na odlasku. Netko se rodio, netko posljednji put udahnuo, netko je razljubljen zastao ispod strehe, nekome su nade potonule, a netko je s čuđenjem otkrio da misli u stihovima: „*Crna kmica tintu zleva/ Svetle piknje su kak prišti. / Negdi plače Genoveva: / Siva vlaga platno zništi. // Vetri pušu, jade dušu. / Doletel je ajngel z kmice. / Ruka trese oskorušu: / Kam su lugi skrili ftice? //Spiju hiže, pesi laju. / Jagnjed frče dimnu pređu. /Sence idu po sem kraju; /Zonkraj neba vidiš među. // Hinclјiv đogat se skopitne: / Mesec zide v tmečno doba. / Nosim svoje lance sitne, / Kak krunicu okre zgloba.*“

U gorama i na jezeru, ponovo

Prema Delnicama, ponovo. Otkrila sam ih relativno kasno, budući da bih samo projurila, idući uglavnom prema Primorju ili Kvarneru, otocima ili obalnim kotama. Kratka zaustavljanja, nasušne potrebe i pogled-bljesak prema gorskoj kosi, na kojoj se naslagalo drveće, lijepo u svim sezonama: baršun i taft, rips i semiš, a sve u bojama i nijansama koje očaravaju oko. Ja sam poznavala predjele samo do Lukovdola, kamo bismo odlazili na Goranovo proljeće, i tu je zapravo jenjavalo moje zanimanje. Goranove su pjesme bile dovoljne da stvore za mene poetsku i virtualnu stvarnost, koja bi pokrila sliku Gorskoga kotara gotovo u potpunosti: *„ Okolo sela breg do brega, / Visoke hrtov, čvrste, jake: / I divlje zveri sakojake/ Se javljajo iz grla sega. // Tu šume rasto za seljake / Im hišo dajo, pljug, posteljo; / Kantredo, ormar i zibeljo - / I trdo trugo za grobne mrake*“. Nitko nije nadišao snagu lukovdolske kajkavštine i genijalnost metafore, koju je zvjezdani mladić ostavio u slavu svoga rodnog kraja, prisvajajući s pravom pridjevak u kome su sabrane sve etničke crte njegova habitusa.

Delnice, nekadašnji veliki prometni, gospodarski i građanski „pupak“ iz kojega su vodile vrpce poveznice s državama srednje Europe i Jadranom, sada su prilično tihe, usporene, gotovo umirovljeničke. Zamro je onaj promet uz Lujzinsku cestu, koji je ovamo dovodio trgovce drvom, vlasnike pilana, lugare, nadšumare, lovce, penjače i istraživače, mineraloge i biologe, klerikalnu i građansku elitu, u potrazi za dobrim poslom, kapitalom ili zabavom, zdravim životom i brzom komunikacijom sa Slovenijom, Austrijom, do Rivijere, pune otmjenih sastajališta europske klijentele i bonvivana svih vrsta. Mogu ih zamisliti u nedjeljnoj šetnji Parkom kralja Tomislava, na pikniku pored Kupe ili u berbi gljiva u lijepoj šumi Japlenški vrh, nad kojom vidim velikog škanjca, kako otmjeno opisuje svoje krugove u plavetnilu, obilježavajući granice zračnoga prostora, kao što su to činili

svi njegovi desetljećima, stoljećima. Danas će doći oni koji vole parkove poput Risnjaka, gdje se mogu naći rijetke biljne i životinjske vrste i gdje te „zračna kupka" pomladi za jedno poslijepodne, te bi sav kršan, poput Petra Klepca, mogao otpiljenim deblom „pomesti" svoje neprijatelje i srondati ih niz gorsku kosu u kakvo tamno špiljsko ždrijelo, kao što je čuvena Špilja Lokvarska ili još bolje, Vražja vrata u Šumi Golubinjak.

A baš ona, ta šuma pitoma imena, bila bi dovoljan razlog da se u Delnice vraćam, svaki put kad moram odložiti svoje terete i pronaći neku skromniju sebe, običnu sebe, kojoj je dovoljno prijestolje od golemih, kao ruka debelih žila, pojastučenih svježom mahovinom, da bih se ipak osjećala kraljevski i nedodirljivo. Zapravo, kriva odrednica, jer sve je ljudsko ovdje minorno i svedeno na pravu, patuljastu mjeru. Jedina nedvojbena i nedvosmislena kraljica, koja se tako i zove, jest divovska jela, stara 250 godina, koja raste 35 metara u visinu, a obujam joj je 140 cm. Ona vlada nad ovom šumom, izraslom na kršu, prostrtoj na površini od 51 hektara, gdje su se ugodno splele bukva, jela i rod kraljičinih smreka. Stijene i špilje, iz kojih povremeno struji ledeni zračni vrtlog dubokog podzemlja, čine areal u kome je lako zamisliti ljude-divove i sva ona šumska bića iz legendi ili priča Ivane Brlić-Mažuranić: domaće, vilenjake, babe-copernice i snahe sa zmijskim jezikom, koje se pomame na svračja jaja, pa odaju svoju pravu, demonsku prirodu. Šuma je nadahnjivala duh mistike, rojila strahove i vjerovanja, podržavala osjećaj da čovjek mora biti povodljiv i priklonjiv spram prirode, želi li uopće opstati i preživjeti. A svoje poslove i trudbeničke stvari, svoje sitne afere i opsesije, baš kao i obradu zemlje i lozja, pobiranje voća i meda, dovlačenje drva za zimu i podizanje krova odnijeta vihorom, treba odgoditi za vrijeme kad „*dobra vura tuče*" i kad će mu bića paralelnoga svijeta, vile i vilenjaci, u svojoj dobroti pomoći da poslove i završi.

Prolazim šumom s prijateljem Davorom, mladim zanesenjakom, etnografom, pjesnikom, kantautorom i nadasve vatrenim zagovarateljem goranskog zavičaja, koji o svome kraju znade „sve u prste" i objašnjava mi, živom gestikulacijom i vedrim glasom koliko mu svaka od ovih kota znači, od djetinjstva do danas. Evo, ovu je šumu s djedom prohodao, tu je vidio medvjede kako se igraju na proplanku. Zna da je ris njen stanovnik i „zaštitni znak", da je jastučastim šapama „potaracao" staze i prolaze, osladio se kakvom pernatom ili krznenom lovinom, protegnuo se na divovskom panju i zaspao na posteljici od runolista, sam, krvoločan, nedodirljiv, čuvajući dragocjeno krzno i poput dijamanta oštre i precizne oči, koje po danu i po mraku jednako dobro vide. Ovo je njegov prostor, tu vrijede njegova pravila, a zakon opstanka jedino je što ima trajnost i značenje za cijelu njegovu vrstu. Nama, ljudima obuzetim pojmovima sigurnosti i komfora, neobično je znati da ovdje podjednako skladno odzvanja ljubavni zov tetrijeba i

vučje zavijanje na mjesečini, jer Priroda ne želi poznavati naše „suptilne razlike", i podržava samo jednakost stvorenoga, silu beskrajnog vitaliteta, koja šiba i vrtloži kroz različite oblike, baš kao u onoj zbornoj ravnogorskoj pjesmi, na čiji refren stavljam svoje spontane stihove. *„Glasom vjetra, glasom vode, / Iz divljine i slobode, / Iz dubine dubine i visine, / Iz tisuću naših grla/ Gdje je ljubav neumrla,/ JEČI GORO, GORO MILA, /NEK' SE CIJENI TVOJA SILA!"*.

Zastajemo pred grupom stijenja, oblikom nalik golemom, uspravljenom medvjedu, pa se leđima prislanjam uz sivkast i vlažan kamen, tražeći zagrljaj. Na živi bih, naravno, mnogo teže pristala, premda je mrki medvjed, *Ursus arctos,* prava ikona divljine. Najveći je kopneni sisavac, svežder, samotnjak. Ženku traži u doba parenja, mladunce ne voli i spreman ih je uništiti, kako bi majku potaknuo na parenje. Dakako, ona je pak izrazito zaštitnički nastrojena, spremna na žrtvu u obrani svoje djece. Lijepo ju je u drvenoj skulpturi ovjekovječio domaći kipar, što ćemo također ponijeti kući kao slikovnu uspomenu.

Restoran je zatvoren do ožujka, no blagoslovljeno sunce dalo nam je prigodu da otkopčanih kaputa sjedimo na klupi ispod lijeske, motreći kupove žutih jaglaca, rasute po rubu šume, nalik upravo medvjeđim šapama. Meni se uopće ne odlazi s ovoga mjesta, gdje je ljetos sve mirisalo na biljnu apoteku i gdje su mi misli nailazile u slapovima, dajući osjećaj elevacije, kao da bih se mogla do oblaka vinuti i tamo nevidljiva ostati. Netko je objesio *japamalu,* tibetantsku krunicu na okomitu i prilično glatku stijenu uz pješačku stazu. Očito dobar penjač. Uhvatim se kako bih rado ponovila njegov put i uzela trofej. A jedva se popnem po dvadesetak stepenica, dolazeći do daha i savijajući koljeno koje škripi! Eto, kako planina mijenja ljude i kakve im smione i lude misli roji u glavama! Teško da bih za to imala racionalna objašnjenja.

Cijenim ponudu da se ode na Petehovac, planinski centar gdje se dobro i obilato blaguje, ili pak u Lokve, u obiteljski restoran EVA, koji mami čarima domaće kuhinje. A prije toga, tiho, intimno, gotovo telepatski, šumi Golubinjak obećajem novi susret još ove godine, kada bukne u cvijeću i kad stara Kraljica dobije u struku još koji centimetar, ne mareći za naše ukuse i mjerila ljepote. Tako na kraju stojimo pred LOKVARSKIM JEZEROM, najljepše modre boje, posve mirnim u bezvjetrici februarskog popodneva, i tako lijepo uklopljenim u krajolik, kao da je oduvijek tu gdje i mora biti. A zapravo je riječ o akumulaciji, naporu omladinaca i volontera, stručnjaka i domaćeg stanovništva, da se izgradi brana daleke 1954. godine. Naša prijateljica, učiteljica Mirjana, sjeća se tih radnih akcija i govori nam o njima s ponosom. A jezero pak daje Lokvama osobit sjaj: idealno je za ribolov, šetnje, kampiranje. Neki će spretni maheri ovdje uloviti trofejnog klena, šarana ili karasa. Drugi pak, obići će čamcem ili kanuom cijelo jezero, loveći slike i odraze u fantastičnom slikopisu, koji potvrđuje jedinstvenost ove kote. Jako podsjeća na

Pacifički sjeverozapad, gdje sam vidjela takve modrooke vode, visoke četinjače i sutone boje manioke i kurkume, kako se spuštaju nakon čudesno lijepa dana, posvećenog kontemplaciji ili tjelesnom razgibavanju.

Lokve su staro i poznato mjesto. Spominju se u jednoj kraljevskoj ispravi Matije Korvina iz 1481. godine. Danas broji oko 1000 stanovnika. Ima zanimljivu crkvu sv. Katarine, uzornu Zavičajnu zbirku etnografskih predmeta u osnovnoj školi, ima pjesnike, meštre svirače na *heligonki,* onoj harmonici nalik na dječju igračku sa sedefastim gumbima. No ipak, ovo je mjesto najpoznatije po žabama, koje nosi u grbu, na panoima i orijentacijskim pločama, na razglednicama i „cimerima" restorana, gdje se služe specijaliteti od žabljih krakova ili pak brudet, koji nisam kušala, no na riječ vjerujem da je ukusan. U kraju bogatom vlagom i padalinama, posve je logično naći nešto što drugi nemaju i prodati to kao turistički proizvod. Bez ironije govoreći, ovdje bi trebalo prodavati zrak i vodu: već nazivi mjesta sugeriraju zdravlje i ekološku izvrsnost: Mrzla Voda, Zelin Mrzlovodski. Vidimo Debeli vrh, zaobljen , šumovit, gdje se mogu naći staništa tetrijeba gluhana, raskošne ptice nalik puranu, koji u ljubavnom zovu toliko „ogluši", zatvorivši k tome oči u zanosu, da mu je moguće prići na par koraka i uhvatiti ga bez napora. Iz njegova pravca dolijeće par gavranova, opisujući krugove široke kao tri krinoline, i izvodeći neku zračnu fantaziju, kojoj ne znamo značenje. Budući da se radi o veoma inteligentnim, zaigranim, dovitljivim i prilagodljivim pticama, velikim imitatorima i majstorima kalambura i prevare, ne bismo se čudili da je riječ o predstavi za naše začuđene oči.

Ali ima i vukova, veli Davor, koji su vjerojatno bili privučeni blizinom stoke, budući da se mjesto zove Tori (torovi, obori) i tu su nekadašnji čobani dolazili sa svojim blagom na ispašu, sretni zbog trave, vode, zaklona. Do nedavna, jedan je „stari fant" tu imao krdo konja na lokalitetu Presica, no nakon njegove smrti nitko se više konjarstvom ne želi baviti. Netko je uzeo državne poticaje, nabavio konje i potom ih pustio u prirodu. Poludivlji, netimareni, oni sada lutaju, pojavljuju se noću poput prikaza uz rub ceste, traže skloništе, prezimljavaju na otvorenom, žalosno svjedočeći koliko je civilizacija udaljila čovjeka i njegova *subića,* svodeći svaku priču samo na materijalni interes i otuđenost, žudnju za „centrom" i preziranje ladanjskog i seoskog života u cjelini. Pitam se što bi na to rekao stari Tolstoj, sjedobradi čudak iz Jasne poljane, koji je, međutim, tvrdio kako je samo „ladanjski život dostojan čovjeka", provodeći u praksi svoja načela i svoje *tolstojanstvo.*

Blagovali smo sjajno u našoj EVI uz jezero, pričajući o čudima prirode i ljudskim zabludama. Vraćamo se u Delnice po izmaglici, pa na rub notesa žvrljam posvetu mjestu i danu: „*Kre kre kre kre, već tone sve / Ja tražim te i zovem te; / Idem za zelenom žabom-Ranom, / pod lopuhovim kišobranom. /Smušeni notar kroz Gorski kotar, / Where there's no frog, but only fog!*".

Na suncu sela leže, priča priču veže

Mislila sam da ću napraviti cjelovitu sliku Gorskog kotara, onako kako sam ga vidjela i doživjela u višenavratnoj „ekspediciji" uz Davorovu pomoć. Ali sada znam da to nije laka zadaća. Svako godišnje doba živi u svojim mirisima, svako ima svoje boje i preljeve, atmosferu, meteorološku melankoliju ili sjaj sunca, koji sve pozlaćuje i posvećuje, dajući stvarima aureolu uzvišenog. Stoga se u sjećanju najradije vraćam jednom izletu u Gerovski kraj, gdje smo zastali u Crnom Lugu, gdje se nalazi Uprava Nacionalnog parka Risnjak. Popili kavu, zabavili se gledajući živahne divlje patke u kanalu, prošetali pod baldahinom od crnogoričnih krošnji i potom, laka i vesela srca, obišli sela na suncu, mazeći pogledom starinske fasade, naslagane „klaftre" drva za zimu, potkrovlja, stubišta, vrtove i voćnjake, pune malih, sedefastih gljiva, lišajeva na kori, imele i bršljana, ali i plodova, koje valja okusiti i za zimu pospremiti.

Pitam Davora o sortama starih jabuka, a on spremno referira: *rešklavnica, ošprna, jakobinka, miholjača, krompirofka, špičnika, bobov(a)c.* I dodaje k tome bonus od dvije vrste krušaka: *tepka, medvečka.* Toliko su sočne te riječi, da odmah znam u kojoj zvone koštice kad je protreseš, koja je reska, koja slatka, a koja pak najbolja za nedjeljnu jabučnicu. Sve je, čini se, zapisano u riječima: naša drevna ruralna povijest, naš ukus, navike, prehrana, igračke i stvari koje smo željeli imati blizu ruke i u dometu oka, poput te zimske jabuke u sobi, dunje na ormaru i šake oraha u ladici, s kojima će se igrati kućni miševi. Ako nas pak dopadnu ozebline, ogrebe nas trn ili grana, neka se u nekoj škatuljici nađe ljekovita puhova mast. Osim što mu je, kažu, meso izvrsno kao kulinarska poslastica, mast ima svaka ozbiljna kućna apoteka. A mjesto gdje puhovi love po tradiciji, zove se Velika Lešnica (ispod Lešničkog Drgomlja).

U mjestu Gerovo naći ćemo zanimljivu crkvu sv. Hermagora i Fortunata, neobičnih gabarita za jedno selo. Crkva je izgrađena 1842. godine, dok je Gerovska župa najstarija u Gorskom kotaru i zapis o njoj nalazimo 1504. godine. No, najzanimljivija legenda ovoga kraja čeka nas u MALOM LUGU, gdje se nalaze temelji spaljene kuće Petra Klepca, amblema svih njegovih zavičajnika. Legenda veli da je bio slabašan dječak, stidljiv, osjećajan. Djeca su mu se rugala zbog tih osobina i on je bio nesretan. Jednom je zašao duboko u polje, gdje će pronaći zaspale šumske vile. U brizi da ih sunce ne opeče, onako bijele i prozirne, nasjekao je ljeskovog granja i stvorio im zaklon. Pokušao se tiho udaljiti, no vile se probudiše, te ga upitaju što bi želio za nagradu svojoj dobroti. Dječak poželi biti malo snažniji, da izbjegne porugu vršnjaka. Vile ga naputiše da priđe jednom stablu i iščupa ga, što on i učini, obdaren nadnaravnom snagom. Onda uprti deblo na rame, donese ga kući, pa su istesali tram i ugradili ga u novo obiteljsko gnijezdo. Kasnije, u doba turske najezde, takvim će iščupanim deblom „pomesti" tursku četu i zaslu-

žiti atribut junačine. I danas takav stoji, s deblom na ramenu, u odličnoj drvenoj skulpturi kipara Marijana Leša.

I to je, uglavnom, gotovo sve u mom „glavnom goranskom krugu". Vidjeli smo još Smrečje i u daljini selo Sokoli, s liticom iznad sela, na kojoj stoje uklesana slova TITO. Prošli smo kroz sela Prški i Tršće, koje se smatra najuređenijim na području Čabra. Prošli smo pokraj visokog stijenja, s lijepim imenima Markov hrib i Kozji vrh, te se po serpentinama, zbog radova na cesti, spustili u Zamost ispod Sv. Gore, gdje stoje kuća i mlin obitelji Žagar, na rijeci Gerovčici. Mlin je star 300 godina, pokreće ga bistra, klokotava, savršeno čista voda, i brašno je sigurno mirisno poput onoga u mome djetinjstvu, sa svim uspomenama na sunce, kukuruze, pšenicu, trčanje kroz polja, skrivanje u „stavicama", život tako blizu prirodi i divljini, da ima u sebi ponešto od sačuvane drevnosti. Oko mlina je uređen voćnjak, sve je lijepo pograbljano, pokošeno, usklađeno kao dobro napisana strofa ili efektna pjesma u prozi. Naime, zaista, tu se rodila sjajna pjesnikinja Anka Žagar, po čijoj se pjesmi zove odlična „ženska" antologija: *išla i sve zaboravila*. Anke nije bilo kod kuće, no u mislima joj šaljem zagrljaj, u spoznaji kako su njene naizgled „zakučaste" metafore zapravo divni prepjevi ovoga krajolika, nenadmašnog u svježini i izvornosti.

Završismo na dobrom, radničkom objedu u mjestu Plešce, gdje nas je nasuprot Župne crkve sv. Trojstva dočekala Palčava šiša (hiša), nekadašnji kolonijalni dućan, gostionica i stambena zgrada u visokom građanskom stilu 19. stoljeća. Točnije, kuća je građena 1856. godine, za potrebe obitelji Čop, koji su ovamo došli sa slovenske strane, u nakani da započnu obiteljski posao opskrbe susjednog Čabra i njegova zaleđa. Kuća se gradila dvije godine, od pomno obrađenog kamenja, a posao je povjeren talijanskim i domaćim majstorima, koje je vlasnik doslovce „zlatom plaćao". Posao je išao dobro, djeca su se školovala, društveni život cvao, u druženjima, balovima, proslavama i svečanostima. Postojali su bijeli konji i kočije s visokim kožnim krovom, i kočijaši, vrtlari, posluga, no „zlatno doba" nikada ne može dugo potrajati, kao što znamo iz osobna iskustva. Ovo impresivno zdanje, puno znakova obilja - pokućstva, slika, osobnih predmeta, ukrasa, rubenine, salonskih detalja i onodobnih „novotarija" poput gramofona i kućanskih pomagala - nisu zaobišle krize i loša razdoblja. Požar, ratovi, vojske, izbjeglice, namjernici, otimači i pljačkaši u odorama nacističke soldateske, ništili su i praznili od tavana do podruma, no zidovi su ipak ostajali, svjedočeći o onima koji su duh kuće ispunjavali plemenitošću i entuzijazmom novih početaka.

Pet generacija Čopovih stasalo je pod tim krovom, dok su zadatak obnove i rekonstrukcije u naše doba obavili njihovi nasljednici. Mnogi su predmeti ponovo prikupljeni, muzejski obrađeni, stavljeni na mjesto, pa dijelovi namještaja, peći, knjižnica i inventar dućana danas svjedoče o duhu prošlih vremena. Ponajviše je

u tu priču utkao trud znanstvenik Marko Smole i njegova obitelj, probudivši zanimanje europskih institucija za ovaj biser povijesne memorije na granici Hrvatske i Slovenije. Kuća je otvorena za turiste i znanstvenike, a i mi joj na povratku obećajemo barem još jedan posjet. Idući prema Delnicama, nastojim upamtiti zvučna imena sela kroz koja prolazimo: Hrvatsko, Lozac, Turki, Kuželj, Guče Selo, Gusti Laz, Brod na Kupi.

U mom sjećanju, bez obzira na godišnje doba i vremenske mijene, ta draga sela na suncu leže, a priča priču veže… *"Jer ja sam samo jedan notar, koji ljubi Gorski kotar".*

(Nagradna povelja časopisa Kaj)

ZAPISCI O TRIMA PUTOPISIMA

Lobor, 3. 10. 2020.

Ivo Kalinski, Zagreb

Kist u Kupi Davora Grgurića

''Spustit ću se zato od Delnica do Broda na Kupi autom", kaže autor putopisa. Istina je da je danas sve manje pustolova hodnjom, pješice, s noge na nogu, a sve više onih koji se služe tehničkim pomagalima. Ni Davor Grgurić nije iznimka. Njegovi putopisni zapisci u stanovitom smislu oda su gorskokotarskom kraju, *o vlastitoj Domovini, kako mi Gorani zavičaj nazivamo po domače,* kaže on. S povijesnim reperkusijama, od Frankopana u 15. st. s podignutim kaštelom do novopodignuta kaštela Zrinskih u 17. st. i obnove u 18. st. do čudne intervencije Hermana Bolléa o njegovu ruševnu stanju, o brodskoj crkvici, stradaloj u II. svjetskom ratu, do muzeja u kojem se šepuri megalomanski bestijarij modernih tajkunskih oligarha s prepariranim gazelama, antilopama, glavurdama crnog i bijelog nosoroga, itd., itd. Grgurić u svom putopisu briljantnom stilizacijom konstatira spregu moćnika i *viših instanci;* a na *slovenskoj obali Kupe koči se visoka rešetkasta ograda i žilet-žica (…).* Grgurić je, vidljivo, totalno razočaran, njegov je tekst pun protesta, ali i žalovanja, opis sukladan tragici prostora, ali i tragici naše svijesti i savjesti.

Nevužgani jognji – carske drieve Đurđe Lovrenčić

Od Brestovca Orehovičkog, Dubovca, od gornjostubičkog i krapinsko-topličkog kraja do Gornje Konjšćine – Đurđa Lovrenčić svojom putešestvijom pokušava uhvatiti zadnje, preostale životne silnice. Uhvatiti ih i staviti na papir kao

dokument, tragični dokument, što je zapravo dokument o nestajanju, o izumiranju ljudi ovih spomenutih mjesta, što je zasigurno opća slika carevanja mortaliteta nad natalitetom i u drugim našim krajevima. Đurđa Lovrenčić nudi nam konstatacije, žalosne konstatacije, svjesna da se s našom općom demografskom situacijom i nebrigom vlasti kao jedinka ne može uspješno nositi. Tu žalosnu sliku i konstataciju ona daje kajkavskom idiomatikom, organskim govorom svojeg užeg i šireg podneblja, Začretja i Pačetine, što je ujedno stvarnosni dokument i njegova nestajanja, jer nestajanjem, izumiranjem, ljudi nestaje i živa riječ, nestaje jezik. I zato bi se moglo reći kako je njezin putopis, inače natopljen emocionalnim zagrljajem ujedno i rekvijem, "crna misa" sveopćeg nestajanja.

Paka, crna joha i drhtavi šaš Zdenke Maltar

Zdenka Maltar etablirana je kajkavska pjesnikinja, ali i vrsna u oblikovanju putopisanija. Njezino putopisno štivo garnirano standardnim jezikom i kajkavskim sukladno je ubikaciji kraja kojim se pješačenjem nastoji čitatelju približiti tekst. Njezin putopisni tekst je sublimacija raznoslojnih priča kroz hodnju novomarofskim užim i širim krajem, zapravo kolažnih priča suvremenih životnih i povijesnih podataka, s naglašenim gastarbajterskim emocionalnim raskolom. Taj raskol, potpomognut fusnotarijem i istaknut kurzivom priziva čitatelja kako treba zamijetiti, kako udahnuti, kako ne zaboraviti ono što se tekstološki daje, ma bile to priče u sferi ugode ili u sferi strave. Tomu dakako pripomažu interpolacije mističnih pripovijedanja, pogotovo onih oko starodrevnih gradina i burgova. Završnim putopisnim zapisom *Selfi vu polu melise* kao namjerno ostavljena su odškrinuta vrata za neku buduću putopisnu fantazmagoriju, odmak od zatajenih i neizrečenih semivokala.

† *DRAGUTIN PASARIĆ* – SJEĆANJE NA MOSLAVAČKOG VELIKANA

Đuro Vidmarović, Zagreb

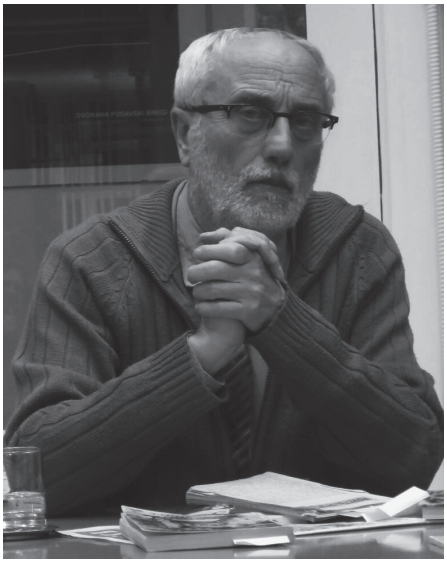

†Dragutin Pasarić (1948. – 2021.); foto: Miljenko Brezak, 2015.

Dragutin *(Dragec)* Pasarić rođen je u Repušnici 28. siječnja 1948., a umro je u Zagrebu, 27. veljače 2021. godine. Rodio se u obitelji od oca Ivana, sudskog službenika rodom iz Osekova, i majke Marije djevojački Benc, domaćice podrijetlom iz Pristave kraj Krapine, rođene i odrasle u Repušnici. Dragutin je najstarije dijete, a dobili su još Ljubicu, koja je postala specijalistica fizijatrije i omiljena kutinska liječnica, i Ivicu. Otac Ivan je svirao trubu u puhačkom orkestru. Osnovnu je školu Dragutin pohađao četiri razreda u Repušnici, četiri u Kutini, u kojoj je poslije pohađao gimnaziju društvenoga smjera. Kao gimnazijalac iskazivao je smisao za kulturne i društvene djelatnosti. Npr., s kolegicom Katarinom Brkić organizirao je literarne i dramske susrete. Izabrao je studij povijesti i zemljopisa na Pedagoškoj akademiji u Petrinji, a uz rad je nastavio studij i uspješno ga završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Međutim, život mu je profesionalnu orijentaciju odredio u drugom pravcu. Zaposlio se u Kutini. Honorarno je radio na *Radiju Kutina,* na kojem je prošao na audiciji za *spikera.* Čitao je vijesti, najavljivao priloge. Spletom okolnosti snimao je reportaže za emisiju o poljoprivredi i prošao cijelu Moslavinu. Vodio je *Vološderske jeseni*, u koje se brzo uključio i organizacijski, i kao scenarist i redatelj. U tu je manifestaciju unio kajkavštinu, napisao duhovite stihove koji su i danas poznati.

Općenito, bio je prvi animator kulture toga kraja. Za više je moslavačkih manifestacija osmislio imena i napisao im himne. Više Pasarićevih stihova je uglazbljeno. Uključio se u rad Matice hrvatske. Godine 1972. napisao je jednu kozeriju zbog koje je protiv njega napisan optužni prijedlog, ali su ipak zaključili da nema temelja za optužbu. Novo radno mjesto dobio je u Petrokemiji u Centru za informiranje. U njemu je radio kao novinar suradnik do 1990. godine (Odnosi s javnošću). Nakon demokratskih promjena rukovoditeljem je *Centra za informiranje Petrokemije*, a ubrzo i predsjednik sindikalne komisije za kulturu Petrokemije i cijele Ine. Tih godina već je bio poznati kulturni djelatnik, pisao je i tiskao svoje knjige, reportažne zapise. Postao je urednik *Moslavačkih razglednica*, surađivao sa župnikom Slonjšakom u sklopu vjerskoga časopisa *Ideja*, koji je bio za cijelu Moslavinu. Pasarić je vodio kronike župa. Godine 1991. izabran je za predsjednika Matice hrvatske u Kutini i dužnost je obnašao u više mandata.

Tijekom Domovinskog rata marljivo je izvješćivao, 24 sata dnevno, o ratnim zbivanjima u Moslavini i zapadnoj Slavoniji. Odlazio je na teren, družio se s dragovoljcima i o svemu tome kasnije objavio nekoliko knjiga. Bio je ratni izvjestitelj sa zapadnoga slavonskoga bojišta za Hinu, Vjesnik, HRT, te za lokalne medije Moslavački list i *Radio Moslavinu.* Bio je odgovorni urednik vojnoga glasila *Operativna grupa Posavina – Hrvatski branitelj.* U Domovinskom ratu je, kao ratni izvjestitelj i član Kriznog štaba Općine Kutina za informiranje, nastavio suradnju s brojnim medijima. Uredio je više knjiga u svezi s Domovinskim ratom. Napisao je literarni dnevnik *Zvonici drevni, zvonici dnevni*, posvećen crkvi u Repušnici.

Godine 2004. osnovao je izdavačku kuću *Spiritus movens* čiji je voditelj. U Petrokemiji je otišao u mirovinu 2008. godine.

U svojoj izdavačkoj kući objavio je osamdesetak djela, uglavnom iz zavičajnoga miljea i vjerskog života. Na poticaj supruge, koja je djelovala u amaterskom kazalištu, preveo je na hrvatski s talijanskog knjigu o Sluzi Božjem *Bonifaciju Pavletiću,* u suradnji s mons. Stankovićem i *Kršćanskom sadašnjošću*. Poslije im se u radu pridružila s. Mirjam Kuštreba. Zajedno su promicali Pavletićev rad i objavili sedam knjiga, a Pasarić je napisao i himnu bratu Bonifaciju koja je uglazbljena.

Kroz rad u Matici hrvatskoj podignuli su spomenik Gustavu Baronu, u spomen na nj osmislili su *Kutinske dane znanosti i umjetnosti,* podignuli su spomen-poprsje Bonifaciju Pavletiću u Kutini, obnovili kameni križ - dar Gustava Barona Kutini, izrađen po nacrtu Hermana Bolléa, osmislili *Bonifacijev Božić u Zbjegovači*. Objavljena je monografija kojom je slavni kutinski boksač Mijo Drvarić vraćen iz zaborava, nametnuta u jugokomunističkom režimu.

Umro je, nakon duge i teške bolesti, 27. veljače 2021. godine u 73. godini života.

Pasarić je od studentskih dana prisutan u kulturnom životu Kutine, a potom i cijele Moslavine. Tijekom više od pola stoljeća predanog rada iskazao se na nekoliko područja kao predan i nezaobilazni čimbenik. (O svim područjima njegovoga rada i njegovih društvenih djelatnosti potrebno je progovoriti na posebnome okruglom stolu.).

Pasarić je u svome radu sjedinjavao novinarsku pokretljivost i preciznost, književni diskurs, povjesničarsku sklonost analizi dokumenata i promatranju zbivanja u širem kontekstu, zatim sklonost organiziranju kulturnih manifestacija (u čemu je bio nezamjenjiv i stoga je njegov odlazak nenadoknadiv gubitak za Moslavinu), uređivanje emisija i knjiga, a posebno je skrbio o čuvanju moslavačkog kajkavskog idioma. Kao pjesnik napisao je najbolje stihove na kajkavici rodne mu Repušnice.

Kao povjesničar i istraživač moslavačke povijesti i kulturne baštine, te života „na rubu močvare", najčešće su mu teme bile povijest Moslavine, Park prirode Lonjsko polje, moslavačko vinogradarstvo, *Vološderske jeseni* i druge, kojima je afirmirao svoj zavičaj.

Mišljenja sam kako nije iskoristio pjesničku nadarenost koju je posjedovao. Premda nije imao prilike opredijeliti se isključivo za ovaj vid stvaralaštva, njegove pjesme, poglavito pisane na moslavačkom kajkavskom idiomu, imaju potrebnu estetsku vrijednost, ali, što je najvažnije, prihvaćene su od naroda i čitaju se u školama i na društvenim susretima.

Dragutin Pasarić ispunio je svoj život i svoje snove. Kako bi rekao Ante Starčević, ispunio je svoje „deržanstvo". Taj dobri duh Moslavine i dalje će lebdjeti nad Moslavačkom gorom, Lonjskim poljem i moslavačkim predjelima. Ostala su njegova pisana i nepisana dobra djela. Po njima služit će generacijama koje dolaze kao uzor.

Izbor iz djela

25 godina u domovini Škrleta – MoslaVINA, Spiritus movens, 2019.

50 godina Petrokemije d.d. Kutina, Osijek: Gradska tiskara, 2018.

Glasnik sv. Josipa : članci u nastavcima o bratu Ivanu Bonifaciju Pavletiću, Spiritus movens, Tiskara Zelina (Sv Ivan Zelina) – zajedno s Marianom Passerini i Mirjam Kuštreba, 2014.

40 godina Petrokemije d.d. Spiritus movens, Čakovec: "Zrinski", 2008.

56. bojna - ponos Kutine, Spiritus movens, 2006.

Kutina: povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice Kutina: Matica hrvatska, Zagreb: ITG : "Puljko"), 2002.

Zlatno pero Dragice Šutej, Privlaka: KIC "Privlačica", 1988.

Repušnica (reportažni zapisi), Repušnica: SSO, KUD „Braća Šalković", 1981.

Nagrađen je i pohvaljen:

1987. – Matko Peić nazvao je Pasarića animatorom kulture čiju je veličinu djelovanja u Moslavini nemoguće dostići

1993. – Godišnja nagrada Grada Kutine

1997. – Spomenica domovinske zahvalnosti

2003. – Nagrada Grada Kutine za životno djelo

2004. – Zlatna povelja Matice hrvatske

2014. – Priznanje Hrvatskoga novinarskog društva, ogranak SMŽ, za 45 godina rada u novinstvu

2018. – Nagrada Sisačko-moslavačke županije za životno djelo

IZBOR IZ PRIKAZA KNJIGA DRAGUTINA PASARIĆA

Đuro Vidmarović, Zagreb[1]

SELO POTOK - JUŽNA VRATA MOSLAVINE

Dragutin Pasarić: *Potok - selo moslavačke tradicije*, „Spiritus movens", Kutina, 2010.

Selo Potok u općini Popovača pridružilo se Gornjoj Jelenskoj i Piljenicama, objavljivanjem reprezentativne monografije u enciklopedijskom formatu. Poznati novinar, publicist i književnik iz Kutine, Dragutin Pasarić, napisao je dojmljivu monografiju ovog sela koje nazivaju „južna vrata Moslavine". Autor o tome piše: „Južna granica Moslavine prema sisačkom području, odnosno Posavini je rijeka Lonja, a prvo selo koje otvara prozor prema središnjem djelu Moslavine je selo Stružec. Nakon njega, ulaskom u selo Potok na 110 metara nadmorske visine u svojoj punini otvara se panorama Moslavine, širinom Lonjskog polja i vrlo jasnim obroncima šumovite i vinorodne Moslavačke gore. I tu, iako to daje vjerodostojnu odrednicu objašnjenju uz pojam *vrata*, još nije kraj. Na središnjem raskrižju u selu Potok na cesti Popovača-Sisak, nailazi se na putokaz koji će uputiti istočno u selo Osekovo, sjedište rkt. župe sv. Ane (u XVIII. st. zvane *Majka svih moslavačkih crkava*), ali i u blizini te crkve i na poznati arheološki antički lokalitet Ciglenice, prema dosadašnjim istraživanjima najveći iz rimskog doba u Moslavini. Drugi pravac putokaza, onaj prema zapadu, odvest će do sela Okoli, podzemnog skladišta plina, bez kojega je danas nezamisliv energetski i gospodarski život Hrvatske, a kao i naftonosni Stružec ukazuje na moslavački život uz *crno zlato.*"

U poglavlju „O stanovništvu" D. Pasarić poziva se na Stjepana Pavičića koji je ustvrdio postojanje sela Potok u vremenu prije turskog vladanja. On postavlja pretpostavku po kojoj je „prostor Potoka, kako je to u susjednom Osekovu, u okruženju nedaleke rimske Siscie imao elemente antičkog života." No činjenica je da ovo selo u današnjem obliku biva nastanjeno oko 1690. godine, a popisano 1696.godine. „Proces naseljavanja kretao se od rijeke Česme i Lonje sa zapada prema rijeci Ilovi na istoku".

Pasarić donosi popis stanovništva Potoka prema brojidbi 1701., 1704. i 1729. Uz to donio je i popis obiteljskih imena i prezimena što je vrlo značajno za istraživanje povijesnih mjesta.

---

* Uz inmemorijski zapis književnika mr. sc. Đure Vidmarovića, donosimo i dva njegova prikaza (noviji i stariji) o literarnoj ostavštini, djelima kolege mu Dragutina Pasarića, za ilustraciju, kako veli, „napora i dosega koje je njima činio i ostavio u nasljedstvo kao baštinu Moslavini, ali i Hrvatskoj". Tim je knjigama, naglašava dalje Vidmarović, Pasarić zadužio cijelu hrvatsku kulturu. Ponosno ističemo da je Dragutin Pasarić, moslavački kulturni i povijesni *spiritus movens,* bio član Kajkavskoga spravišča od veljače 1981., a suradnik časopisa Kaj od 1982., pridonoseći, među ostalim, objavi njegovih tematskih brojeva, kao što su bili: Kaj br. 2/1982. (Kultura u kolektivu), 4-5/1984. (Po dragome kraju : Križ i okolica), 1/1986. (Glineni krajevi) - op. ur.

U drugoj polovici XIX. st. starosjedilačko hrvatsko pučanstvo u Potoku počinje nestajati. „Zemlja je bila jeftina" - piše D. Pasarić – „pa su Česi za jedno jutro svoje prodane zemlje mogli kupiti u Moslavini 12 jutara". Time se ovaj prostor popunjava pučanstvom stranog etničkog podrijetla: iz Češke, Slovačke, Slovenije i Mađarske, a iz Hrvatskog zagorja koje je tada bilo pasivan kraj preseljava se ovamo veći broj obitelji.

Potok je godine 1953. imao najviše stanovnika – 1559.

Premda nije veliko selo, Potok je imao vrlo burnu povijest. Njegovi žitelji sudjeluju u seljačkim nemirima u Moslavini 1754.-1837. Tragična je bila godina 1816. kada je u noći drugi na treći veljače carska vojska razbila seljačke naoružane odrede iz tih sela i ubila 20 seljaka.

Vrlo je zanimljiva povijest Potoka vezana uz hajduka Jocu Udmanića koji je postao moslavačka legenda. O tome je vrlo dojmljiv tekst uvrstio dr. Dražen Kovačević u knjizi „Moslavačke legende i predaje" (Kutina, 2005.).

Moslavina je od sredine XVI. st. do 1669. bila granica Habsburškog i Osmanlijskog Carstva, pa su u njoj hajduci uobičajena pojava sve do druge polovica XIX. stoljeća. Joco Udmanić potječe iz sela Vidrenjaka. Uz njegovu hajdučiju veže se legenda o socijalnoj osjetljivosti. On je poginuo 27. veljače 1867. u Potoku. Stradao je zbog ljubavi, jer su ga oružnici zatekli „kod svoje ljubovce". Dio Potoka gdje je ubijen Udmanić seljani su neslužbeno zvali Udmanićevom ulicom. Moslavački književnik Mijo Stuparić pisao je o ovom hajduku u serijaliziranom romanu u *Hrvatskom dnevniku* 1937. godine.

Dragutin Pasarić je posebno poglavlje posvetio povijesti Potoka za vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata te tijekom Domovinskog rata. Donio je i popis svih stradalih mještana. Inače, u selu je većinu pristalica imala Hrvatska seljačka stranka, odnosno njezin lider iz Moslavine Mijo Stuparić. Kolika je bila popularnost te stranke pokazuju rezultati izbora 1923. kada je HSS od 705 dobio 695 glasova, a 1925. od 693 dobio je 686 glasova. Tijekom Drugog svjetskog rata dolazi u selu do ideološke promjene što se očituje i u broju žrtava. Godine 1990. žitelji Potoka opredjeljuju se za Hrvatsku demokratsku zajednicu. Autor je donio vrijedne obavijesti o njihovom sudjelovanju u Domovinskom ratu, te popis sudionika.

U poglavlju „Iz školske spomenice" nalaze se vrlo vrijedni podatci o školstvu u Potoku. Školske spomenice su i do danas dragocjena povijesna vrela ne samo za povijest pojedine škole već i za povijest dotičnoga mjesta. U Potoku su sačuvane tri školske spomenice u kojima su uneseni podatci od 1894. do 1957. godine. Među učiteljicama koje su djelovale u Potoku ističe se Zorka pl. Getz, kasnije udana Sever. Ona je kao nadarena slikarica počela umjetnički djelovati u selu, a kao prosvijećena i rodoljubiva intelektualka krenula je u prikupljanje moslavačke narodne nošnje, jačala je spoznaju o njezinoj ljepoti i predstavljala ju je na prestižnim izložbama u inozemstvu. Danas je škola u Potoku svedena na područno odjeljenje osnovne škole u Popovači.

U monografiji Potok domaći sin Stjepan Beleta, poznati istraživač kulturne baštine Moslavine, te političar i matičar, objavio je prilog pod naslovom: „Prilog leksi-

kografiji moslavačke kajkavštine". U uvodu prof. Beleta s pravom ističe: „Moslavina je s leksikološkog gledišta vrlo zanimljivo područje koje zaslužuje detaljniju studiju, temeljitiju od ovog priloga". U svome radu Beleta se poziva na istraživanja Josipa Badalića. On je priložio i mali rječnik, kako kaže, posebnih moslavačkih riječi.

Vjerski život u svakom moslavačkom selu važan je za život mještana i povijest dotičnog sela. Dragutin Pasarić je stoga u poglavlju „Tragom vjerskog života" dao prilog povijesti Potoka. U Potoku je rođen svećenik i književnik Josip Sukner (1915.-1981.). Nakon pobjede partizana, vlč. Sukner je doživio progon. Zbog maltretiranja i opasnosti da bude osuđen na dugotrajni zatvor on 1957. emigrira u Austriju, a zatim u Brazil. Iz Brazila prelazi u Njemačku 1965., i što je vrlo zanimljivo, za ono vrijeme uspijeva dobiti mogućnost povratka u domovinu 1969. godine. Objavio je više knjiga duhovnog sadržaja promičući štovanje Blažene Djevice Marije. Umro je 1981. godine u Zagrebu, a sahranjen u rodnom Potoku.

Nakon prošlosti D. Pasarić se posvetio gospodarskoj slici Potoka. Ovo mjesto je poznato po vrsnim poljodjelcima, obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, odličnim vinarima i obrtnicima. Ističemo poglavlje „Potočanka - simbol kulturnog života".

Ljepotu potočkih narodnih nošnji uočio je već grof Aleksandar Erdödy, talentirani slikar koji je 1837. u svojim radovima prikazao ovaj dio naše kulturne baštine (njegovo etnološko slikarstvo obradila je Slavica Moslavac u knjizi „Akvareli Šandora Erdödyja", Muzej moslavine, Kutina 2002.). Slijedi već poznata narodna učiteljica Zorka pl. Getz udana Sever. Malo je poznato da Potok ima pisane spomene od legendi do pučke tradicije iz pera mještanina Stjepana Belete (1890.-1965.). „Uz odnos Potočana prema kulturi, ilustrativan je primjer koji je upravo vlastitim zapisom donio Mijo Stuparić (*Prosvjetno gibanje u Moslavini*, Seljačka prosvjeta, god. II, br. 5, Zagreb, veljača 1927, str.43-44).

Kako su Potočani bili vezani uz HSS logično je što je u selu bio organiziran Ogranak Seljačke sloge. Ovaj ogranak bavio se čuvanjem kulturne baštine i bio aktivan između dva svjetska rata. Nakon Drugog svjetskog rata, Seljačka sloga je 1950. obnovljena kao KUD koji se bavio dramskim amaterizmom i organiziranjem seoskih zabava. Godine 1975. osnovan je KUD Potočanka. To je važan moment u povijesti ovoga mjesta. Autor navodi imena utemeljitelja. Djelatnost ovog KUD-a detaljno je opisana i prikazana s mnogo foto-dokumentarne građe.

Vrlo sam zadovoljan čitajući o radu podmlatka KUD-a Potočanka. To znači da u Potoku nije došlo do prekida povijesne memorije, što je vrlo važno za čuvanje narodne kulturne baštine. Pasarić piše: „ KUD Potočanka, Potok je društvo za sve uzraste, nije rijetko da je u KUD-u cijela obitelj - od djedova, baka sve do unuka, i lijep broj vjenčanih vezu je započeo u KUD-u. Kulturno-umjetničko društvo s mjesnim odborom, dobrovoljnim vatrogasnim društvom, nogometnim klubom i prosvjetnim radnicima škole, surađuje vrlo korektno i dogovorno organizira i sudjeluje u svim akcijama u korist razvitka sela".

Vrlo je značajno i to što su Općina Popovača i Mjesni odbor Potok 2009. godine ustupili prostor u Društvenom domu za postavljanje etno-sobe. Na taj način sačuvana je kulturna baština na prikladan muzeološki način.

Svako moslavačko selo ima svoj DVD. Bez vatrogasaca nezamisliv je cjelokupni društveni život u mjestu. U Potoku DVD djeluje kao samostalni vod od 1923. godine. On je podigao i svoj dom za koji Pasarić kaže da je „ogledalo dobrog rada i brige vatrogasaca".

I konačno, kao šećer na kraju, dolazi poglavlje „šest nogometnih desetljeća" posvećeno N.,K. Potok. Djelatnost je započeo pod partizanskim imenom N.,K. Proleter 1950. godine. Da je ovo ime bilo mještanima zazorno svjedoči činjenica što su već godinu dana kasnije klubu dali novo ime *Sloga*. Ovo ime klub nosi i danas.

Na kraju monografije Pasarić je donio popis stanovnika Potoka prema stanju iz 2009. godine te popis literature kojom se služio.

Dragutin Pasarić je rođen u Repušnici 1948. i, kao što rekoh, on je novinar, publicist, književnik, ali i istraživač moslavačke prošlosti jer je po matičnoj struci profesor povijesti. On je autor više monografija o moslavačkim mjestima, te urednik znanstveno vrlo vrijedne monografije „Kutina - povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice". Autor je i više knjiga o moslavačkoj kulturnoj baštini i nacionalnoj povijesti.

Monografija „Potok - selo moslavačke tradicije" grafički i tehnički na zavidnoj je visini.

13. veljače, 2015.

Đuro Vidmarović, Zagreb

SAMOZATAJNA SPISATELJICA IZ KUTINE

Dragutin Pasarić: *Zlatno pero Dragice Šutej*, KIC "Privlačica", Privlaka, 1988.

Knjiga koju želim predstaviti čitateljima "Novljanskog vjesnika" po mnogo čemu zaslužuje pozornost šire javnosti. Posvećena je – kako je navedeno u naslovu – Dragici Šutej, novinarki i spisateljici iz Kutine. Sve do pojave ovog rada agilnog povjesničara i novinara Dragutina Pasarića, život i djelo Dragice Šutej bijahu nepoznati, čak i u njenoj rodnoj Kutini. Ovo treba istaći kao oblik čuđenja i ogorčenja, jer radi se o književnici koja je dostigla zavidan estetski nivo u proznim ostvarenjima, ali radi se i o izuzetnom čovjeku. Dragica Šutej je u djetinjstvu ostala bez sluha, a u zrelim godinama bez vida. Zbog toga D. Pasarić s pravom stavlja podnaslov: "Priča o moslavačkoj Helen Keller".

Dragica Šutej je rođena 22. listopada 1910. u Kutini. U desetoj godini bolest je

zauvijek isključuje iz svijeta zvukova, dakle onemogućava joj normalnu komunikaciju s drugim ljudima. Preostala joj je sudbina gluhe djevojke u maloj sredini sa svim psihološkim i socijalnim posljedicama invaliditeta. Međutim, već kao djevojčica ona pokazuje poseban senzibilitet za likovno izražavanje, a potom i za literaturu. Likovno obrazovanje nije stekla, ali je taj nedostatak ugradila u svoj literarni svijet kojeg je obogaćivala samostalno, snagom vlastite volje, čitajući sve što joj je bilo dostupno uz krave na paši. Već s 23 godine javlja se u tadašnjim časopisima prvim literarnim radovima. Začudo, njen pogled na život je vedar i pun optimizma. Ona piše za djecu i odrasle, vedro, jednostavno, čitko. Tematski je zanimaju momenti iz prošlosti Moslavine, te gospodarske prilike, pejzaž, narodni život i običaji njenih Moslavčana. Da bi ukazala na mnoge stvari s kojima se ne slaže, Dragica Šutej piše satiru, a svoj rodni gradić naziva duhovito Budžakovac. U nekoliko radova tematski se dotiče vanevropskih prostora, otkrivajući svoje znanje sticano u krajnje teškim uvjetima.

Godine 1940. Dragica Šutej je primljena u "Društvo hrvatskih književnica". Poslije rata djeluje kao novinar "Vjesnika" i "Borbe", pokrivajući područje Moslavine i zapadne Slavonije. Piše sve do 1968. godine, kada se gasi vid u njenim očima. Umire zaboravljena 1980. god.

Knjiga "Zlatno pero Dragice Šutej" sadrži tri poglavlja.

U prvom poglavlju "Put do književnice" Dragutin Pasarić otkriva život i djelo D. Šutej, ali ujedno vrlo stručno ukazuje i na određene momente iz povijesti Kutine.

Drugo poglavlje donosi izvadak iz književne zaostavštine D. Šutej i pomaže nam da uočimo i vrednujemo njen spisateljski rad. Možemo slobodno kazati da u hrvatskoj prozi između dva rata D. Šutej zauzima visoko mjesto i da je Pasarić svojim otkrićem vratio ovo djelo u njen matični korpus.

Završno poglavlje napisao je Mladen Šutej. S potresnom iskrenošću i velikom ljubavlju opisao je svoje djetinjstvo uz majku, njena stalna putovanja i borbu s nedaćama. Ova sjećanja sadrže elemente istančane lirske proze.

Na kraju predstavimo i autora ove specifične monografije.

Dragutin Pasarić je rođen 1948. g. u Repušnici. Po struci je povjesničar, po zanimanju novinar. "Zlatno pero Dragice Šutej" njegova je treća knjiga.

(Novljanski vjesnik – glasilo SSRN Općine Novska, br. 379, 13. rujna, 1988., str. 5.)

KAKVI SMO PARADOKSALNI BILI (I OSTALI)
Marko Gregur, VOŠICKI, Hena Com, Zagreb, 2020.

„Roman o nama kakvi smo bili", podnaslov nagrađivanoga romana Marka Gregura „Vošicki" ostao je u sjeni naslovnoga prezimena. Kao i namjerna istovjetna posuđenica iz podnaslova „Careve kraljevine" Augusta Cesarca. Simbolika je to. U posveti *roman o nama kakovi smo bili* sadržano je, i nekada i danas, sve ono nepromijenjeno u ljudskoj ćudi. Unatoč tehnološkom napretku i tobožnjem avangardnom postpostmodernom čovjeku Europa 2022. zorno svjedoči – nema naprijed. Ratuje se u Ukrajini, kao da Veliki rat nije ni završio već 108 godina. I neće skoro.

Uz novo čitanje djela objavljenoga u prvom zatvarajućem valu velepošasti korone otkrivaju se slojevi nalik literarnoj bregovskoj piti, tradicionalnom koprivničkom kolaču, koja puninu dobije tek zajedništvom razdvojenih „katova". Životopis Vinka Vošickoga autor je podijelio u 21 poglavlje na 420 stranica, miješajući poput Vladimira Nabokova špil vremena i prostora, točnije s kronološkim presjekom od Starigrada (kraj Koprivnice) i smrtnoga listopada 1957. godine do (ne i premontirano unatrag) rođenja budućega tiskara i nakladnika u Sazávi na Ledeču 24. veljače 1885. godine. Iako Gregur priznaje kako je pisao u kontinuitetu (redoslijedom kojim je i otisnuto) ne mijenja dojam vještoga poigravanja s vremenom radnje, radi zadržavanja čitateljske pozornosti. Istini za volju, osebujnom Vošickijevom vijeku ništa ne bi oduzelo ni linearno pripovijedanje.

Književnik je, nadahnut izložbom u Muzeju Grada Koprivnice, kao i spoznajom da je Vošickijevo ime i prezime poznato na razini kvizaškoga, ali ne i stručnoga znanja, uronio u suživot s glavnim junakom, slažući poput detektiva ceduljice na ploči – tko je zapravo bio Vinko Vošicki? Odgovor je proučavao tri godine, uz redovite profesionalne i privatne obveze, ali i pisanje autobiografskoga romana „Mogla bi se zvati Leda" o mučnoj administrativnoj bitci za posvojenje djeteta. Ali u sitan sat, kada se oči sklapaju svima osim književnicima, javljao se Vošicki i tjerao Gregura na još iscrpnije istraživanje. Osjetan je autorski trud da što vjerodostojnije prikaže vrijeme (između, za i iza) dva svjetska rata, uz duge telefonske razgovore s Vinkovim sinom Borisom Vošickim i posinkom Miroslavom Vlahovićem, kao i njegovom suprugom Darijom. Kolege su poklanjale knjige iz Vošickijeve ostavštine, dokumentacija višekratno tražena u Muzeju Grada Koprivnice, Državnom arhivu u Osijeku i Rijeci, a valjalo je svladati i češki jezik. Zašto je važno istaknuti autorove izvore? Jer roman „Vošicki" svojom puninom sada je jedini objedinjeni dokaz da se zbilo upravo onako kako je Gregur opisao. Jasno, nemoguće, ali to je ljepota književnosti, izmiješanost stvarnoga i fikcijskoga, dobronamjernost istinitoga i uvjerljivost izmišljenoga. Glas kojim prevladava stube mukotrpnoga (rijetko slatkoga) postojanja, kada nemamo autobiografski roman u „goričkoj" ostavštini, tako postaje dragocjenim putokazom onoga što bi i sam Vošicki većim dijelom napisao o sedamdesetogodišnjem putovanju ovim svijetom. I potpisao. Vjerovat ćemo nasljednicima i njihovom

povjerenju u autora.

Potraga je to snažnoga čovjeka za teško dohvatljivom srećom (pojmom koji je mahom trenutak), neostvarenoj u domovini, hod tragom prethodnika Jaroslava Merhauta u Koprivnicu (kad već ovaj nije u Zagrebu, da se malo i našalimo s pritužbama Miljenka Jergovića što je Gregur bez promjene koprivničke adrese prihvatio posao glavnoga tajnika Društva hrvatskih književnika), vjera da vrijedi objavljivati knjige i prosvjećivati narod više od nedjeljnih *španciranja* gradom, inzistiranje na kvaliteti napisanoga, jer nisu bila poćudna vremena za ranoga Miroslava Krležu, tiskajući mu „Književnu Republiku" i sabrana djela o tridesetom rođendanu za buduće antologije, pa i kanon. D(r)uga je tema, Vošicki u onom međuratnom razdoblju nije mogao naslutiti kako će Krleža postati glavnim književnim miljenikom komunističkoga poretka (radikalni Cesarec nije doživio svoje počasti, jednom kada padnu carevi i kraljevi), ali je slutio moć riječi i političku mudrost prevrtljivoga čovje(k)čanstva. Točka u kojoj se odlučio ostati u Koprivnici, povezana s naslijeđenim grumenom zlata i dopuštenjem rezigniranoga Merhauta da mu ustupi pravo na objavljivanje većine djela Karla Maya. No, kako je štorija o autoru „Winnetoua" i ostalih pustolovnih romana (Nijemac na američki način) crvena nit Gregurova romana, neka čitatelji sami otkrivaju kako se ugovorima krojila obiteljska budućnost, kao i uvijek.

Ali, povijest se ponavlja i zato tjeskobu izazove kada se Mladá Boleslav, taj okidač Vinkove mladosti, spominje kao grad koji su Rusi (Sovjeti, kako je komu drago) posljednji bombardirali u Drugom svjetskom ratu. Vjerojatno se bolje pomiriti – ratovima i čovjekovim slabostima (samim tim) nikada nema kraja. Za autora je bio nepovoljan trenutak objavljivanja romana, ali bolje da je posljednju točku stavio prije nego su velepošasti, potresi i ratovi odvukli pozornost te mnogima iznova pisanje učinili izlišnim, besmislenim. Moglo se pojedincu jamačno isto učiniti i u Vošickijevo vrijeme – bespotrebno je čitati dok propada Monarhija, dok se ruši Kraljevina. Tako je najbolje nepismen čekati smrt, od metka, gladi ili virusa.

Ako se gdjegod i učini da je Gregur detaljno opisivao povijesne događaje (globalne utjecaje na mali život pojedinca) sve faze života glavnoga junaka prikazao je sukladno mijenama „od optimista do razočaranoga starca". Ako bi se ostvarila postojeća ideja o ekranizaciji „Vošickoga", glumačkom habitusu bit će izazovno uranjati u psihofizičke katakombe sve razočaranije duše. Također, kao što je u povijesnom romanu „Kak je zgorel presvetli Trombetassicz" vjerno ocrtao drugu polovicu 17. stoljeća i doba Zrinsko-frankopanske urote, tako u „Vošickom" osjećamo atmosferu koprivničkoga korza ranih desetljeća 20. stoljeća, polemičke razgovore u žandarskim gostionicama, slutnju europske tame nad obzorjem svakodnevice, žrvanj iz kojega nitko neće izići nepromijenjen. S odmakom radnje, otkrivamo kako je svestrani češki tiskar iz samozatajnoga mladca izrastao u društvenoga vinovnika podravske melankolije, a sve začinjeno *švejkovskim* humorom, pa i u onim najtežim trenutcima kada s fronta pokušava održati tiskaru rentabilnom, ili po povratku sa šegrtima priča o *bostonki* kao najvjernijoj pratiteljici – idealnoj „nevjesti".

Autor Gregur je u svojemu rodnom gradu, osjećajući i svakoga čovjeka i kuću koja je tu bila prije Vošickog (prije nas), ispisao svevremenski tekst, s klasičnim paradoksom kada nove države (istim logorima i zatvorima) ponište sve stare vrijednosti i nametnu svoje, što svakoga emotivnoga čovjeka, koji odbija pokunjiti glavu, uglavnom dovodi do rastrojstva – te iste glave. Mlađi će se još nekako usuditi zaplivati uslijed ideala, no oni stariji prepustit će se struji koja neminovno odnosi ili promiče „kulturu otkazivanja", davno prije no što je i sam termin uopće skovan. Živeći vrtlog u kojemu se jučerašnje poništava, a materijalno (zgrtanje) smatra najrelevantnijim pokazateljem javnoga ugleda (ako se tko sjeti kako je zaradio prvih milijun k(r)una) osobe poput Vinka Vošickog lako je zaboraviti ili prešutjeti, kao, primjerice, nisku katoličkih intelektualaca i(li) političkih zatvorenika kojima je bilo zabranjeno javno djelovanje u drugoj Jugoslaviji nakon 1945. godine. Kako god se Vošicki pošteno i odgovorno trudio raditi svoj posao, uvijek se nađe politika svrstavanja koja će dokazati da

u (višom silom određenom) ključnom trenutku nisi bio na pravoj strani povijesti, ma kako dokazivao suprotno. Istina, „uspjeh" je već bilo i samo preživljavanje, izlazak iz rova, jer milijuni (sarkastično Gregurovo poigravanje brojkama) nisu imali priliku, ubijeni dok posljednje (ne) napisano pismo nije ni stiglo na adresu voljene Eve ili druge žene nekoga vojnika kojega nema.

Roman o Vošickom je posveta i Franu Galoviću i zavičaju „z njegovih bregov", jecaj podravske duše za svim neostvarenim, potencijalnim zajedničkim projektima, jednom kada prođe isti rat. Teško nakladnicima ako svi pjesnici poginu. A najbolji podravski jest otišao s koncem listopada 1914. godine. Opipljiv je magloviti čemer nad Koprivnicom u oba rata, kao i njezino preusmjeravanje s veoma važnoga kolosijeka nacionalne povijesti, ma kako bolna i krvava bila – nužno se iznova suočavati s njom. I odati počast čovjeku koji je oko sebe želio što pismenije, misleće stanovnike. Kada već nije otputovao u Ameriku, da zna kako je vrijedilo. A je li? Već i brižno (bezuvjetno) čuvanje same uspomene na zaslužnika koji s 22 godine nije znao kamo putuje daje nam naslutiti kako je odgovor potvrdan.

Obiteljska potpora (i vlastita i Vinkova) nadahnula je pisca-istraživača dovršiti započeto, što je tijekom korone (koja još traje) priznato nagradama „Vladimir Nazor", „Fric" i Medaljom Grada Koprivnice. Ovo posljednje jest i najvrjednije, ako se podsjetimo one stare o proroku u svojemu selu. Kako je na predstavljanjima i u razgovorima često isticao Marko Gregur, malo bi osoba podnijelo sve ono što se Vošickom prelomilo preko leđa, ironije da zbog nedovoljnoga staža ne može primiti invalidsku mirovinu, iako je prethodno dobio priznanje grafičkih radnika za 36 godina rada i darovanje tiskare narodu. To mu je donijelo „bratstvo i jedinstvo".

Život Vinka Vošickoga napisan je na književnom standardu, uz iznimku dijaloga. Ako je s „Trombetassiczem" i prvom rečenicom „Odma vjutro, skoro su ga pregazile svinje" ruka odučenoga ljevaka Gregura sama napisala roman na kajkavskom, s „Vošickim" i početnim „To se nevrati, to se nevrati" bilo je zanimljivo pomisliti kako bi sve njegove riječi zvučale na češkom jeziku. Ali dobro je i ovako. Dok napokon jednom ne prihvatimo ono naše „kakovi smo bili".

Tomislav Šovagović

DOČEKANA ŠPILJSKA I ŠUMSKA KATARZA

Denis Peričić, IMA JENA VEKŠA SILA (Netopir i Pekel na Zemli, dva suvremena kajkavska mirakula), Citadela libri, d.o.o., Zagreb, 2019., 176 str.

*Tak je i ve, gda je treba jognjene vurotnike vu njihovemu ničemurnemu i demonskemu planu zaštopjerati. (*Denis Peričić, *Netopir)*

Kako ispričati čudnovatu priču o dva mirakula? Najbolje od početka, reći će mudraci. Druga knjiga biblioteke „Citadela libri", autora Denisa Peričića, isprva je dobila potporu Ministarstva kulture RH pod nazivom „Spektakli, mirakuli", ali je uredničkom odlukom promijenjen broj drama i naslov knjige. Ova uvodna napomena važna je za razumijevanje djela u kojemu veći dio čini teorijski uvod, a manji dva Peričićeva mirakula „Netopir" i „Pekel na Zemli". Glavna urednica i teatrologinja dr. sc. Sanja Nikčević razložila je, dvije godine prije objedinjavanja iste teme u knjizi „Istina i laži o kanonu ili kako smo zbog svjetonazora izgubili pravo na lijepo/dobro/ sveto u umjetnosti", kako se boriti „za ono što voliš i u što vjeruješ". Uslijed promjene koncepcije knjige, koja je komotno mogla biti potpisana s dva imena, na stotinjak stranica iznesena su promišljanja o prikazanjima danas, odnosno afirmativnom kazalištu koje uzdiže i ojačava gledatelje, te posebno, znanstvenim jezikom, obrađene dvije spomenute drame. One su napisane, kako je i njihov autor istaknuo, „na kajkavskom književnom jeziku koji je dobio međunarodni status povijesnoga

jezika na kojemu je napisana literatura od 16. do 19. stoljeća".

Detaljno se analizira kako i zašto su nagrađeni mirakuli varaždinskoga književnika (r. 1968.) već i istom godinom objavljivanja 1998. do danas ostali ispod radara. Točnije, izvan kanona koji prevladava Europom još od završetka Drugoga svjetskoga rata i koji je u bivšoj državi bio podgrijan omalovažavanjem tradicionalnih vrjednota, osobito onih s katoličkim predznakom. Ako tko i odmahne rukom na ono što godinama dr. sc. Nikčević dokazuje, dovoljno je navesti da je „Pekel na Zemli" scenski izveden (mimo radijske drame 2000. u režiji Jasne Klobučar) tek desetljeće i pol nakon druge nagrade na natječaju Ministarstva kulture RH „Marin Držić". I to se dogodilo nakon što su glumci, blizanci Filip i Nikša Eldan iz Varaždina te kolega Nino Pavleković uprizorili Peričićev tekst za diplomski ispit u srpnju 2013. na Umjetničkoj akademiji u Osijeku. „Netopir" je, pak, jedino izveden na Varaždinskim povijesnim svečanostima 2002. godine, dočim je Jasna Mesarić priredila fantastičnu radioigru „Netopir i Črni ljudi" na Trećem programu Hrvatskoga radija 6. travnja 2011. godine.

Oba Peričićeva mirakula (uz misterije i moralitete sastavni dio suvremenih afirmativnih prikazanja, o čemu također glavna urednica detaljno razlaže i u tablicama) nude svojim sadržajem pročišćenje, tako vapijuću katarzu izazvanu pobjedom Dobra nad Zlim, makar i privremeno. Oba Peričićeva mirakula („Oba su pala", neka se spomene i nagrađena Peričićeva priča na temu Domovinskoga rata – to je jedina i glasovita rečenica te priče) istodobno su i drame nastale na temelju kratke priče iz natječaja „Parsek" za SF satiru ili humoresku („Netopir") te u drugom slučaju prema pripovijesti „Naš put je dug i njim se teško stupa" („Pekel na Zemli"). One su, ukratko je napisano i na koricama, „priča o varaždinskom Batmanu koji grad brani od zlih sila" i „priča o stupničkom svećeniku koji se susreće oči u oči sa zlom". Uz dodatak: „dvije maštovite priče napete radnje, sa zanimljivim likovima, duhovito ispričane bogatstvom kajkavskog književnog jezika, protkane porukama važnih književnih djela i autora (Biblija, Dante, Faust) pravi su dobitak za čitatelja i kazalište".

U njedrima „Netopira" krije se, bez Matoševa „Notturna", Gotham City na dravski barokni vez, ispunjen povijesnim osobama, groficom Katarinom Patačić (1745.-1811.), njezinim suprugom grofom Franjom Patačićem (1721.-1776.), misionarom i svećenikom Nikolom Plantićem (1720.-1777.), praćenih krležijanskim svjedokom Petricom Kerempuhom i napose grofom Ivanom Mišinskim, dvokrilnim mistikom koji objedinjuje junake stripova i njihovo tragično djetinjstvo te postaje klasični borac za pravdu. Ima u grofu Mišinskom i Batmana i Robina, ima u njegovu zamku i Jave i Martija Misterije, ima i „Izbavitelja" i „Supermana". Iako grofica Patačić nije ni Sonja Bošković ni Lois Lane, pristaje joj i pristoji se dobrodušna naivnost jer ne prepoznaje svojega Brucea ili Clarka u Ivanu Mišinskom, iako ju privlači ljubavni napitak dok ju gospon suprug doziva iz prikrajka. Poigravajući se riječima i ironijom, Peričić ostavlja otvorenom (i) čitateljsku mogućnost raspršivanja asocijacija i formi. Uostalom, tekstove ažurira u 2.0 izdanjima, pa nije isključeno da će i zasad posljednje verzije mirakula jednom otići u perfekt. Naslov knjige mogao je biti i „Imam tu i vekšo svinjo", kako Netopir veli za Črnoga poglavara prije nego se odigra ključni dijalog između svjetskoga putnika Plantića i svjetskoga *wanna be* gospodara:

„Zakaj ti celo življenje delaš hude stvari? I gdo si ti zapraf?"

„Zakaj, zakaj... Budale! A ne pitate svece zakaj jeso dobri?"

Eh, češće se razmišlja o zlu, istina, dobro se podrazumijeva ili zanemaruje. Djeluje prirodnije, još uvijek. A ovisi i tko postavlja pitanja. Ovako, pelerina je u „Netopiru" ostala na podu, Črni poglavar će se vratiti. Ali barem nije uspio sa svojom svitom obeščastiti i *skuriti* groficu, iako je to ozbiljno pokušao 1776. godine. No izdignuo se opožareni grad, praćen umornim očima iz špilje koje raširenih krila (pa makar i prema dolje) još čuvaju drevni Warasdien.

Bez šišmiša, ali duboko u razbojničkoj šumi, kada se iz mučne potrebe krene na konju iz Stupnika prema Zagrebu, obrađena je i glasovita priča glede „kupoprodajnoga ugovora" s Nečastivim. Nadahnuta zapisom o župniku Mihalju Mendušiću iz knjige „Kinč osebujni slavnoga orsaga horvatckoga" koju je 1765. objavio bistrički kapelan Petar Berke, vezano uz čudotvorni kip Majke Božje Bistričke i dotadašnju povijest hodočašća, molitvi i pjesama upućenih u hrvatsko marijansko svetište.

U tom svom „Peklu na Zemli" Denis Peričić pokazao se i prorokom, jer je pročelnik Kongregacije za nauk vjere Joseph Ratzinger sedam godina kasnije postao papom Benediktom XVI. A tko je mogao pretpostaviti kako će petnaest godina nakon prvoga objavljivanja drama biti scenski oživljena, a iste godine Katolička crkva dobiti prvoga papu u miru. U drami je kardinal Joseph Reisinger (bez karikature) pročelnik „Vupravnega vureda za znanost, kulturu, šport, turizam i informjeranje pri Sveti Stolici". Njegov razgovor s Papom i uglednim znanstvenikom Bychom Tracheom (anagram danskoga astronoma iz 16. stoljeća Tycha Brahea), kako je primijetila i urednica Nikčević, uz citatnost potvrđuje autentičnost priče.

„Prologuš na nebu" uvod je u doba velepošasti „magnetnih virusa", kao što je i „Ima jena vekša sila" objavljena u samo predvečerje svijeta koji će se (ponovno) izobličiti, dok Crkva sliježe ramenima (i zatvara crkve), slušajući kako državne vlasti putem Stožera sve predaju u ruke Svjetske zdravstvene organizacije. Različite su putanje iščitavanja Peričićevih tekstova (ovisno o aktualnoj nedaći, a i ovaj tekst nastaje dok je svijet potresen masakrom u školi u Teksasu, počinjenim od rastrojenoga osamnaestogodišnjaka) uz nepromijenjenu bitnost kako i Dobro i Zlo stanuju u čovjeku, a raskršće je svakodnevica. Jednom je na njemu Robert Johnson, drugi put Eric Clapton, a treći farnik stupnički Mihalj Mendušić, onaj *dečec* čijega se dlana prepala i sama Ciganka, i pustila neka odrasta sa svojim, točnije Gospodinovim pozivom.

Humoristična je poveznica župnikova čitanja Danteove „Božanstvene komedije" s pisanjem pisma nadbiskupu u Zagreb nakon što predmeti tijekom služenja euharistije izgube gravitacijsku silu. Zapravo, novci, ključevi i prsteni simbolično odlaze prema nebesima, a kalež pada na tlo i križ se zarotira naopačke. Iz osjećaja nelagode prema katarzi napokon odvodi četvrta slika drugoga čina (*pripečenja*) susretom Kojnanika i Mendušića. „*Ovo je vse, kako bi se reklo, moja fara*", govori Kojnanik pozivajući na konak putnika jezdećega prema biskupiji. Odbijanje izvještačenoga gostoprimstva rađa bijes Zloga i to su oni trenutci drame kada sve izgleda (i piše) kao poludjeli „pametni telefon" koji sam od sebe iz džepa riga slova, prebire po aplikacijama, a opet, ako se pozorno čita šumski razgovor – lukavom kletvom odgovara na Božji blagoslov.

I kakav bi to Peričićev Lucifer bio kada se ne bi podsjetio najvećega pitanja iz „Sjaja u travi" i života samog: „Mihalj, a jesi li ti srečen?" Ali ne, u šumi nema Wilme i Buda, nema ni Wordswortha ni Whitmana (autor bi vjerojatno dodao: nema ni Woodwarda ni Bernsteina), samo vrag i *farnik*. Ako bi i nova verzija Kazanova filma (ili predstava koja reinterpretira sreću farmera o kojoj i ne razmišlja) završavala s pjesmom Mate Miše Kovača „Neki crni konjanici", Peričićeva drama nudi drugačiji završetak i pisano obrazloženje „Ciganke tajne". Sve podvučeno devetim krugom u kojemu pate izdajice, ma s koje strane dolazili. I koju *pijesmu pijevali*.

S teorijskom analizom i praktičnim dramama „Ima jena vekša sila" sinteza je protivna svim višedesetljetnim nametnutim trendovima, opravdava upornost pregalaštva izvan glavne struje, afirmaciju nikad odbačenih, ali potisnutih mirakula. Čovjek sam izabire službovanje na raskršću, kraći se put čini lakšim, podnošljivijim, obasut ovozemaljskim počastima. Ali...

*Kluč je jošče namagnetizjerani, ali vezda ima silo štera je jakša od djavolove (*Denis Peričić*, Pekel na Zemli)*

Tomislav Šovagović

ZAGREB U VERSIMA I KIPECIMA

Rukopisna knjiga / versi Božice Jelušić, kipeci Nikole Šolića (ur. Sandra Pocrnić Mlakar); Zagreb, Beletra 2021.

Kajkavizmi s naslovnice *versi* i *kipeci* (s postojećim *e*) za neke će biti „navlakuša": ne, iako posvećena Zagrebu, knjiga nije kajkavska, a u stihu se pjesničkom slobodom omaknu iz narječja ili žargona *klobuki od pusta* (Lampa na Lotrščaku), *listje biva rastrta stelja* (Prozor u noći)… Tko poznaje čuvene Jelušićkine krasopisne bilježnice naći će dio u pjesmarici, jer je svaka pjesma otisnuta dvostruko: i tiskanim slovima i rukopisom, a isto je tako ilustrirana i dvjema fotografijama. Nakanila je, naime, odabrati iz dokumentacije pokojnoga Ivice Špoljara, a dopao ju je novinar, agencijski i umjetnički fotograf Nikola Šolić.

Sadržajem, knjiga je mogla biti i klasična mapa, Biškupićeva, pjesničko-fotografska i dvostruko autorska, istovremeno s najmanje dvije vizure u jednoj i dvije odvojene. U koncepciji uredničke knjige Sandre Pocrnić Mlakar tako je dodana vrijednost: autorica *versa* i autor *kipeca* (a fotka navodno govori više od tisuću riječi) različito su se nadahnjivali Zagrebom, kao da usporedno stoje dva paralelna grada, jedan viđen perom a drugi fotoobjektivom, jedan je žensko a drugo muško viđenje. Oboje autora rođena su pedesetih, provincijalci su, ona iz Podravine, on s Banije, on za stalno, a ona povremeno u metropoli koja se *dojdekima* otvara već prvom procvalom magnolijom na Glavnom kolodvoru. A oni koji dođu ne mogu nego u njega zaljubiti se već na prvi pogled i zaljubljuju se neprestano ispočetka. Mnogi poput Sandrinih Virovitičana književnika Glumca *(Zagrepčanka),* Majdaka, Majetića ili Jelušićkina zavičajca Lackovića Croate, a da se ne spominju još stariji Šenoa, Matoš, Tin, u gradu su ostavili neizbrisiv trag i nepovratno ga promijenili.

Što je nama, pristiglicama, što je Božici Jelušić Zagreb? Ona ima osobno i književno isksustvo s brojnim gradovima, samo u *Petoknižju* predstavlja 10 gradova: Istanbul, Varaždin, Prag… O Zagrebu je samo dvaput pisala gostujući u slavnoj Vjesnikovoj rubrici *Zašto volim Zagreb?* Zagreb joj je važan, i kao nadahnuće te mu možda negdje ponovno posveti i prozu. Deset pjesama iz ove knjige otisnuto je već u zbirci *Skok u dalj,* cjelina *Zagrebačka slikopisanka*, Biblioteka Rukopis *knjiga 13,* DHK Podravsko-prigorski ogranak, Koprivnica 2016., s pjesnikinjinim vinjetama. Zagrebačka zbirka proširena je na 13 pjesama, promjena poretka, te bogato ilustrirana kao putopis kroz grad i njegove uobičajene turističke destinacije, prepoznatljive razglednične, očekivane točke. No, pjesnikinjin stihovani dnevnik nisu pokrajinski pogledi iz predgrađa, nego ispis nekoga iz strogoga centra, purgerski rečeno *iz Grada*, tko se od prijateljice Đurđe na Cvetnjak, s pogledom na Preradovića, Kobaličine šešire i knjižnicu Ogrizović, na kavu spusti u papučama ili donjom i gornjogradskim ulicama šparta i desetljeće i dva i tri: *Pješice bih, s noge na nogu,/ do Trešnjevke, da vidim svoje* (*U zimsku večer*). Stvarne i imaginarne šetnje slučajnim i pomno odabranim kontrolnim točkama kao urastanje u grad i međusobno prisvajanje: kako su općepoznata mjesta grada postala u stihu pjesnikinjina tajna mjesta, intima?

Mi iz pedeset i neke, koji smo rado dobivali, skupljali i razmjenjivali crno-bijele i bogato obojene razglednice *pozdrav s lijepog plavog Jadrana* ili *pozdrav iz bijelog Zagreba*, ova će knjiga podsjetiti na nekadašnje ukrasne kutije šivane od razglednica za čuvanje tajni, pomalo i na starinske kineske kutije koje se izvlačenjem različitih pretinaca uvijek razotkrivaju novom tajnom, ovisno o tome čega se dotakneš. Sve do – *Heideggera lik u lokvi (Zagrebačka večer listopadska*), lampe na Lotrščaku, tornjeva katedrale, Kaptola, Mirogoja, Trešnjevke, Zrinjevca zimi, ili pak mirisa stražnjega dvorišta, koji se otkrivaju upravo onim iza haustora u Ilici 34: *Stražnja su dvorišta tiha, ruševna:/ oaze mira, sjedišta duševna.// Škripava, skle-*

pana, krcata kramom,/ Vazda u dosluhu s plijesni i tamom.// Ona su tepih ispran od kišā,/ Natrula presvlaka od žutog pliša. // Rešetke, lođe, balkoni k'o zipke,/ Cijevi i vodovodi, trag žbuke sipke.// Hlapovi podruma, kuhinjska para/ Siv kut što mokraćom zaudara.// Al' ima zastor od svilen-konca/ I za njim Gospa blagdanskog lonca,// I rosopasov buket u vazi,/ Što cijelu priču preobrazi:// Mirišeš kavu, cimet, srk vina,/ Kolač od sira i suhih rozina.// Cvjetnice, grmove, tajne arome:/ Strast vrlih vrtlara bez diplome.// Svibanjski jorgovan kad procvjeta/ Stražnja su dvorišta središta svijeta!

Naizgled je tu spoj često nespojivoga, vrijeme prije potresa i korone s vremenom smanjenih katedralnih zvonika opasanih sigurnosnim košem skela. Ali to je, i kad se izrijekom ne nazire, sentimentalni odabir i ne treba očekivati ni socijalu u sepiji Toše Dapca, ni crno bijeli dnevni zapis Pavla Cajzeka, a ni elegantnu modernističku prekosavsku arhitekturu oštrih bridova Stanka Abadžića. Ne očekujte ni gradske boje-neboje, valere sive, bijele kave, prljavu paletu ostarjelih socijalističkih fasada, a ni novi pastel.

Uvjeren kako većina ljudi uopće ne vidi boje oko sebe, fotić hrvatskih novina i magazina i Reutersa te umjetnički fotograf Nikola Šolić, koji grad doživljava kao genijalni kulturološki pomak ili šok, nema smisla ni za čitanje poezije, pa je očište usredotočio ne na ilustraciju pjesme nego na naslov, mjesto, na različite perspektive, raspoloženja i doživljaj. I snimao. Katkad i po nekoliko puta. Dio fotografija skenirao je iz arhive sa 100.000 snimaka, većinom snimljenih profesionalnom analognom kamerom prije 10-15 godina, a dio je snimao i dosnimavao mobitelom, naslovnica je snimljena iPhonom. Kako je proizišao iz novinarske fotografije, news fotografije, gdje je najvažniji događaj i kako misli da u crno-bijelim dokumentarnim fotkama nema veselja, izabrao je grad bez ljudi, boja svjesno tek malo pojačanih ali u dojmu nabildanih, *intenzitet boja koje plijene, koje pršte.* Uvjeren je da su ljudi *u nas daltonisti – ne vide šarenilo oko sebe: katedrala im je uvijek žuta, kao i zalazak sunca, koji mijenja boju iz sekunde u sekundu. Tvrde čak: boje ne mogu biti Zagreb!* Nikola Šolić uvjerio nas je da mogu. *Veći mu je problem bio posve tehnički.* Osim što je fotograf knjizi je i grafički urednik i dizajner, a knjiga formatom zadaje i format fotki *hoch*/uspravan, a uobičajio je snimati *quer*/položen.

Knjiga je pretočena i u kalendar, a bila bi zanimljiva i kao izložba s čitanjem pjesama. Kao zagrebački suvenir – Grad Zagreb joj je i sufinancijer – mogla bi se multimedijalno naći i u suvenirnicama uz notorno *šestinsko jambrelo* i licitarsko srce. Više od tradicionalnih purgerskih obrta i internetskih nomada i influencera svjedoči o Zagrebu, neovisno o tome koliko je nesvakidašnji dvojbeni bedeker i stvarno pouzdan vodič. Ne može se uvijek pouzdati ni u GPS. U tekstu i na fotkama postoje mjesta koja ostaju i mjesta koja nestaju, čak i čim se odmaknemo od njih, ali i kad

Zagreb u versima i kipecima – naslovnica

posve nestanu, takva kakva su bila nekad, ostaju u pjesmi. Životno i umjetnički iskusnija Božica naučila me je da iza nas, ma koliko napisali, ostaje tek poneka pjesma, a ja sam se zarekla da više neću spomenuti ni jedno od svojih omiljenih zagrebačkih mjesta ni za kavu: jer čim stavih u pjesmu kavanu Corso, zatvore ga, a ma i provučem li u romanu Malu kavanu, zatvore je… Tako nam preostaju razglednice, sjećanja i pouzdani – *versi* i *kipeci*. Možda bi i od ovo dvoje stvaralaca, svojih nedvojbenih prijatelja, Zagreb mogao nešto naučiti. U oboje sam uočila njihovu prednost u susretu sa Zagrebom, u tekstu, fotografijama i u razgovoru, ja koja sam odrastala na moslavačkom Čretu i uz Česmu, oni su odrastali također u prirodi – Nikola na Uni, Jelušićeva uz Dravu – a Zagreb je okrenut od svoje rijeke, Save. Možda je to novi projekt? I za grad i za dvojac?

Božica Brkan

SURADNICI – *KAJ* 1-2/2022.

Doc. dr. sc. BORIS BECK (Zagreb) – književnik i znanstvenik, docent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; prevoditelj, urednik, kolumnist, bibličar; dopredsjednik *Kajkavskoga spravišča*

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ (Zadar) - književnik, slikar, umjetnički fotograf, publicist, urednik i novinar, autor 140-ak knjiga proze, poezije, kritika, feljtona i nagrađivanih putopisa

BOŽICA BRKAN, prof. (Zagreb) – književnica, publicistica, urednica, istaknuta autorica internetskih magazina; piše na kajkavskom ('kekavskom') i hrvatskom standardnom jeziku u vrlo raznolikim žanrovima

DAVOR GRGURIĆ, dipl. prav. (Delnice) – književnik (poeta bilingue), publicist, urednik (*Radio Ž'rjoafka*); predsjednik više udruga i voditelj književnih manifestacija; idejni začetnik Etnografskog muzeja Gorskog kotara u Delnicama

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevac) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica; izrazita predstavnica *activae kajkavianae*; u zemlji i svijetu antologizirana autorica višejezične kompetencije u više od 60-ak djela na hrvatskom standardnom, kajkavskom, engleskom

Dr. sc. IVO KALINSKI (Zagreb) – književnik i znanstvenik/ jezikoslovac, leksikograf (Institut za hrv. jezik i jezikoslovlje – do umirovlj.), viši znanstveni suradnik; esejist, urednik; predsjednik *Kajkavskoga spravišča;* autor 15-ak raznorodnih samostalnih djela i 100-ak studija i članaka

ĐURĐA LOVRENČIĆ, dipl. ing. geod. (Sv. Križ Začretje) – nagrađivana pjesnikinja, prozaistica, urednica

ZDENKA MALTAR, upr. prav. (Novi Marof) – Grad Novi Marof; nagrađivana pjesnikinja i prozaistica (putopisi, kratka proza) kajkavskog i standardnog hrv. jezika

Dr. sc. BOŽICA PAŽUR (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica i znanstvenica; urednica kajkavoloških i drugih izdanja; voditeljica projekata i urednica biblioteka u *Kajkavskom spravišču*

STANISLAV PETROVIĆ, prof. (Čakovec) - književnik i likovni umjetnik, vodeći suvremeni kajkavski pjesnik i prozaist; piše na kajkavskom i standardnom hrvatskom jeziku

TOMISLAV ŠOVAGOVIĆ (Zagreb) – književnik, diplomirani novinar; teolog; samostalni umjetnik; urednik; kolumnist; predavač; asistent u nastavi studija komunikologije na Hrvatskim studijima

Mr. sc. ĐURO VIDMAROVIĆ (Zagreb) – književnik, književni kritičar, povjesnik, prevoditelj, proučavatelj kulturne baštine hrvatskih narodnih manjina, diplomat, autor 20-ak raznorodnih knjiga

SPOMENKA VLAHOVIĆ, dipl. arh., prof., Varaždinske Toplice – ravnateljica Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice, kustosica, voditeljica muzejskih zbirki, knjižnice, arhiva i projekata

***

Učenici/učenice srednjih škola Republike Hrvatske:

Bažon, ***Lea*** - Pazinski kolegij - klasična gimnazija Pazin s pravom javnosti

Borovčak, Helena - Škola za medicinske sestre Vrapče

Grabušić, ***Nika*** - Srednja škola Oroslavje

Jureta, Petra - Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb

Kalčić, Ivona - Srednja škola Delnice/Opća gimnazija

Karlović, Tin - Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb

Kocet, Jan - Srednja škola „Vladimir Nazor" Čabar

Mrzljak, ***Marta*** - Srednja škola Oroslavje

Oblaković, Dorotea - Srednja gospodarska škola Križevci

Pantar, Vanja - Srednja škola „Vladimir Nazor" Čabar

Peršić, Nika - Srednja škola „Vladimir Nazor" Čabar

Picig, Luka - Srednja gospodarska škola Križevci

Pizent, Ivica - Srednja škola Delnice/ Prirodoslovno-matematička gimnazija

Pokrajac, ***Mirjam*** - Pazinski kolegij - klasična gimnazija Pazin s pravom javnosti

Poljak, Larisa - Tehnička Škola Pula

Zamberlin, Lucija - Prirodoslovna škola Vladimira Preloga Zagreb